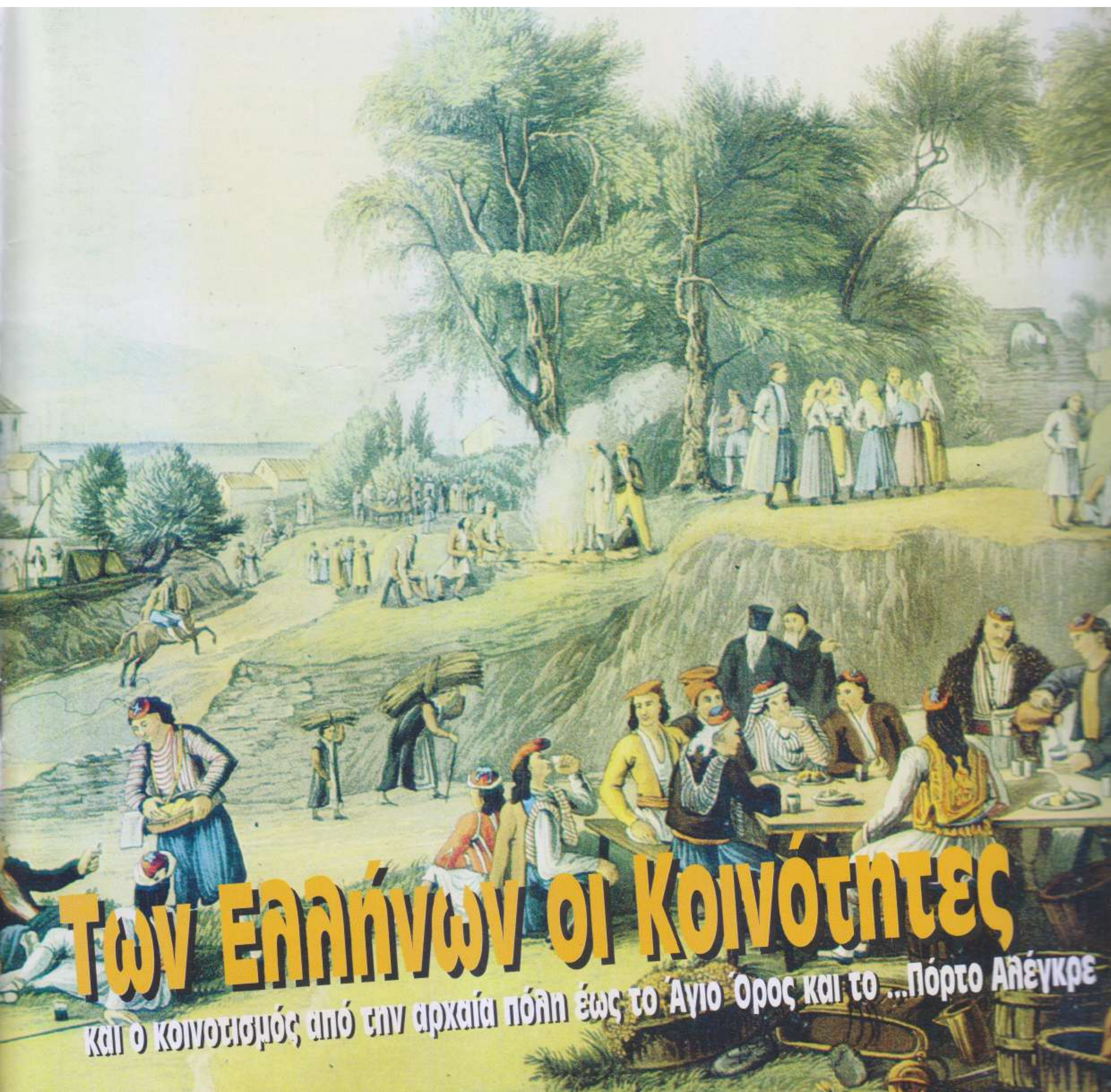

Των Ελλήνων οι Κοινότητες
και ο κοινοτισμός από την αρχαία πόλη έως το Άγιο Όρος και το ...Πόρτο Αλέγκρε

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΚΑΤΣΑΤΣΙΔΗΣ, ΚΥΚΛΙΟΣ ΧΟΡΟΣ, 1994-95

των ελλήνων οι κοινότητες

αν ανατρέξουμε στην ελληνική ιστορία, θα διαπιστώσουμε πως οι περίοδοι της ακμής και της υψηλής δημιουργικής δραστηριότητας των Ελλήνων υπήρξαν εκείνες που διαπνέονταν από το κοινοτικό πνεύμα και ήθος. Ο ελληνισμός της **αρχαιότητας**, μέχρι τους ελληνιστικούς χρόνους, θα συγκροτείται από πόλεις-κράτη –πάνω από επτακόσια–, ενώ στην πρόσφατη ιστορία μας, στη διάρκεια της Οθωμανικής κυριαρχίας μέχρι το 1922, και πάλι οι κοινότητες θα συντελέσουν αποφασιστικά στην ακμή του **νεώτερου** ελληνισμού. Η συγκρότηση μεγαλυτέρων κρατικών οντοτήτων, είτε στους ελληνιστικούς χρόνους και στο Βυζάντιο –με τη σταδιακή ελληνοποίηση της ανατολικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας– είτε στο σύγχρονο ελληνικό έθνος κράτος, στα οριστικά ελλαδικά σύνορά του μετά το 1922, ίσως αποτέλεσε μία αδήριτη ιστορική ανάγκη. Ωστόσο, στον βαθμό που **αντιπαρατέθηκε** στο κοινοτικό πνεύμα, σημάδεψε την απομείωση και τη συρρίκνωση του δημιουργικού πνεύματος του ελληνισμού. Μοιάζει ως εάν οι Έλληνες να μπορούν να δημιουργούν και να αναπτύσσουν τις δραστηριότητές τους πολύ πιο εύκολα και ευρύτερα μέσα από κοινοτικές δομές, ενώ αντίθετως **νεκρώνονται** στις συνθήκες των συγκεντρωτικών και γραφειοκρατικών κρατικών οντοτήτων.

παρόλο που δεν υπάρχουν αυστηρές τυπολογίες εθνών και παραδόσεων, εντούτοις κάθε έθνος, περιοχή ή τύπος παραδόσεων συναρτάται με ορισμένες πολιτικές ή πολιτειακές μορφές που σφραγίζουν τον εθνικό ή τοπικό χαρακτήρα των συλλογικών υποκειμένων. Κατ' αυτόν τον τρόπο η **κινεζική** παράδοση, για παράδειγμα, είναι παράδοση αυτοκρατορική και συγκεντρωτική. Και το ίδιο σε άλλη κλίμακα ισχύει για τη **γαλλική**. Η **ρωσική** παράδοση είναι ταυτοχρόνως συγκεντρωτική-δεσποτική και κοινοτιστική. Η **ελβετική** είναι κοινοτιστική και αποκεντρωτική. Και το ίδιο ισχύει για τον Καναδά ή την Ινδία σε διαφορετικό βαθμό. Η **εβραϊκή** και η **ελληνική** παράδοση είναι κατ' εξοχήν **κοινοτικές** και κοινοτιστικές, αλλά με αρκετά διαφορετικό τρόπο. Στους Εβραίους, οι κοινότητες, ήδη από την εξορία στη Βαβυλώνα, για δυόμισι χιλιάδες χρόνια, είναι κοινότητες των πόλεων και σχεδόν ποτέ εθνοτικά αμιγείς. Οι εβραϊκές κοινότητες είναι κοινότητες μειονοτικές, στα πλαίσια άλλων πλειοψηφικών εθνοτήτων και εθνών. Δεν περιλαμβάνουν αγροτικούς πληθυσμούς και συγκροτούνται από εμπόρους, βιοτέχνες και εργάτες[1].

οι ελληνικές κοινότητες, από την αρχαιότητα, είναι αγροτικές και "αστυκές" ταυτόχρονα. Οι αρχαίες πόλεις-κράτη είναι αγροτικά και "αστυκά" μορφώματα και γι' αυτό δεν χαρακτηρίζονται από τη διχοτόμηση πόλης και υπαίθρου που σφραγίζει τις σύγχρονες κοινωνίες. Οι αγρότες, οι βιοτέχνες και οι έμποροι είναι εξ ίσου πολίτες της αρχαίας πόλης. Και το ίδιο θα επαναληφθεί στη δεύτερη μεγάλη κοινοτική περίοδο της ιστορίας μας, την εποχή της τουρκοκρατίας. Στα **Αμπελάκια**, τα **Ζαγοροχώρια** και αλλού, θα συνδυάζονται οι αγροτικές με τις δευτερογενείς (βιοτεχνία-κατασκευές) και τις τριτογενείς δραστηριότητες (εμπόριο). Παράλληλα, βέβαια, υπάρχουν και άλλες μορφές κοινότητας –αποκλειστικά "αστυκές"– όπως συμβαίνει με τις **παροικίες** –στα Βαλκάνια, την Αυστροουγγαρία και αλλού, στη διάρκεια της Οθωμανικής περιόδου– ή **μεταλλευτικού** –π.χ. Μαντεμοχώρια– ή **ναυτικού** τύπου –τα ναυτικά νησιά, κ.λπ. ή ακόμα και **στρατιωτικού**, όπως οι Σουλιώτες ή οι αρματολοί και οι κλέφτες. Πάντως ο πυρήνας της ελληνικής κοινότητας τόσο στην αρχαιότητα όσο και στη νεώτερη Ελλάδα είναι μια κοινότητα **πολλαπλών** δραστηριοτήτων ενταγμένη σε έναν συγκεκριμένο γεωγραφικό τόπο.

Αυτό το κοινοτικό αποκεντρωτικό πνεύμα της μακράς ελληνικής παράδοσης εκκινά από **γεωγραφικο-ιστορικούς** παράγοντες –διάσπαρτη γεωγραφικά δομή του ελληνικού χώρου, νησιά, μικρές κοιλάδες, οροπέδια, ορεινή συγκρότηση και πολλαπλή φυλετική συγκρότηση, παράδοση εξισωτισμού των ελληνικών φύλων– και καταλήγει στην ιδιαίτερη διαμόρφωση του ελληνικού "δαιμονίου", που κινητοποιείται και αναπτύσσεται σε μικρά σχήματα και μονάδες, ενώ παραλύει μέσα σε μεγασχηματισμούς και γραφειοκρατικά δομημένα σύνολα.

ΧΡΙΣΤΟΣ ΒΟΥΓΙΟΥΚΛΗΣ, ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΠΟΡΤΡΕΤΟ, 1994

Σε περιόδους που το ευρύτερο γεωπολιτικό περιβάλλον συγκροτεί μεγάλες ενότητες –ελληνιστικοί χρόνοι, ρωμαιοκρατία, Βυζάντιο– αυτό το κοινοτιστικό ήθος θα "δραπετεύει" σε άλλες μορφές κοινότητας, τις θρησκευτικές, είτε σε μικρότερες μονάδες – και κατ' εξοχήν στην οικογένεια. Όταν η "εκκλησία του Δήμου" ως **πολιτειακή** μορφή θα υποχωρήσει, θα αναπτυχθεί η χριστιανική "εκκλησία" ως χώρος αυτοδιοικούμενος και αυτοδιαχειριζόμενος, που για αρκετούς αιώνες θα εκλέγει τους κληρικούς και θα συγκεντρώνει την πνευματική δραστηριότητα των Ελλήνων. Το **κοινοτικό πνεύμα** θα επιβιώνει στα μοναστήρια, στις ομάδες των παρανόμων, στις κτηνοτροφικές και νομαδικές κοινότητες, και θα αναπαράγεται εν σμικρογραφία στην ευρύτερη οικογένεια που θα λειτουργεί ως μία κοινότητα, με τις ιεραρχήσεις της και την εσωτερική της συγκρότηση. Το ιδιαίτερο βάρος της κοινοτιστικής παράδοσης των Ελλήνων αντανακλάται και στην ιεραρχική συγκρότηση της ελληνικής ορθοδοξίας. Εδώ οι κατά τόπους επίσκοποι είναι ουσιαστικώς αυτόνομοι και δεν υπάρχει η αυστηρή και πυραμιδική ιεραρχία της καθολικής εκκλησίας[2]. Δηλαδή ακόμα και στις περιόδους που η κοινότητα τίθεται εκποδών στο θεσμικό επίπεδο, το κοινοτικό ήθος αναπτύσσεται μέσα από δρόμους πολλαπλούς έστω και σκολιούς, διότι είναι στενότατα συνδεδεμένο με την **ιδιοπροσωπία** των Ελλήνων.

1. Γι' αυτό και ο σιωνισμός θα βάλει ως πρωταρχικό του στόχο το ρίζωμα στην αγροτική παραγωγή και ο νεώτερος αποικισμός της Παλαιστίνης θα εγκαινιαστεί στις αρχές του αιώνα με τον αγροτικό αποικισμό και τις αγροτικές κοινότητες των κιμπούτζ.

2. Αυτονομία που επιτρέπει π.χ. στον "Άγιο" Ζακύνθου, σήμερα, να καθυβρίζει ανενόχλητος τον Αρχιεπίσκοπο, ή τον τελευταίο να συγκρούεται με τον Πατριάρχη, γεγονός αδιανόητο για την καθολική εκκλησία.

Ακμή και παρακμή του νεοελληνικού κοινοτισμού

Όταν, αργότερα, στις συνθήκες της **τουρκοκρατίας**, θα δοθεί εκ νέου η δυνατότητα να αναπτυχθούν οι κοινότητες, το κοινοτικό ήθος θα εκδιπλωθεί και πάλιν ακέραιο και θα επιτρέψει τη μεγάλη πολιτιστική αναγέννηση που από τα 1700 έως το 1922 θα εκτινάξει τον νεώτερο ελληνισμό.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε κατ' εξοχήν φορο-εισπρακτικές σχέσεις με ένα μεγάλο μέρος του ελληνικού χώρου. Ενδιαφερόταν για την είσπραξη των φόρων και κατά συνέπεια η κοινοτική οργάνωση των ραγιάδων αποτελούσε μάλλον **εγγύηση** και πλεονέκτημα γι' αυτήν. Επί πλέον ο περιορισμός των κατακτητών κυρίως στις διοικητικές και στρατιωτικές δραστηριότητες, άφηνε ελεύθερο το πεδίο για την ανάπτυξη βιοτεχνικών, εμπορικών και χρηματοπιστωτικών δραστηριοτήτων στις επι-μέρους εθνότητες, ιδιαίτερα στους Έλληνες, τους Εβραίους, τους Αρμένιους. Τέλος, η πολυεθνική και πολυεθνοτική συγκρότηση της αυτοκρατορίας, κυρίως στις μεγάλες πόλεις, ευνοούσε την συγκρότηση των πληθυσμών κατά κοινότητες. Έτσι το κοινοτικό πνεύμα και η κοινοτική μορφή οργάνωσης κυριαρχούν σε όλα τα πεδία. Η ανάπτυξη του **ναυτικού** θα γίνει με κοινοτικές-συνεργατικές μορφές (αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα εξισωτικές· ο καπετάνιος-πλοιοκτήτης παίρνει περισσότερα μερδικά από τους απλούς ναύτες, ωστόσο η συνεταιριστική μορφή παραμένει κυρίαρχη). Τον ίδιο θα συμβεί με το **τσελιγκάτο**, στην κτηνοτροφία, με τις στρατιωτικές κοινότητες των Σουλιωτών και των Μανιατών, με τις κοινότητες των Ελλήνων στη Βιέννη και τη Βουδαπέστη. Οι κοινότητες θα δημιουργήσουν τα σχολεία και τα πρώτα νοσοκομεία και θα επιβάλουν ακόμα και το δίκαιό τους, παράλληλα με το Οθωμανικό ή το εκκλησιαστικό δίκαιο. Ακόμα και στην Επανάσταση του 1821, η κύρια μορφή οργάνωσης των ένοπλων δυνάμεων θα είναι κοινοτική.

Στα πρώτα Συντάγματα αναγνωρίζεται η σημασία και ο ρόλος της κοινότητας, όπως επίσης και κατά τη διακυβέρνηση του Καποδίστρια, μέχρι την Ε' Εθνοσυνέλευση το 1832, και γίνεται μια προσπάθεια **συγκερασμού** κοινοτικής και συγκεντρωτικής οργάνωσης. Ωστόσο, στη συνέχεια, η βαυαροκρατία θα εγκαθιδρύσει ένα καθεστώς που θα βρίσκεται στον αντίποδα της παλιάς κοινότητας. Και αυτό το καθεστώς θα παραμείνει αναλλοίωτο μέχρι το 1912, εκριζώνοντας βίαια την κοινοτική παράδοση της χώρας. Οι δημοτικοί άρχοντες θα **διορίζονται** και η κοινότητα θα λειτουργεί ως κρατική διοικητική υποδιαίρεση. Μόνο με το Σύνταγμα του 1912, μετά την επανάσταση του 1909, και από το 1925 και μετά, το Σύνταγμα θα αναγνωρίζει τη σημασία της κοινότητας και θα αναθέτει στο κράτος μόνο την εποπτεία των κοινοτικών και δημοτικών οργανισμών. Όμως μετά τον πόλεμο και ως συνέπεια του εμφυλίου, το σύστημα θα γίνει και πάλι απόλυτα συγκεντρωτικό, με αποκορύφωμα το χουντικό Σύνταγμα του 1968. Η εκπαίδευση θα αφαιρεθεί σε όλες τις βαθμίδες της από τις κοινότητες, καθώς και πολλοί οργανισμοί κοινής ωφέλειας (οργανισμοί ηλεκτροδότησης, συγκοινωνιών, κ.ά). Το συγκεντρωτικό σύστημα θα στηριχτεί πλέον και στην πληθυσμιακή και οικονομική συρρίκνωση των κοινοτήτων και θα ταυτιστεί με το Αθηνοκεντρικό κράτος. Αν η **Αθήνα** αντιπροσώπευε κάποτε ένα πολλοστημόριο του συνολικού πληθυσμού και μέχρι το 1941 δεν ξεπερνά το 10% του συνόλου, το 2001 θα αντιπροσωπεύει το 35-40% και οι αγροτικές κοινότητες –ιδιαίτερα οι ορεινές–, βάθρο του αρχέγονου κοινοτισμού, θα συρρικνωθούν μέχρις εξαφανίσεως. Η είσοδος εκατομμυρίων προσφύγων, μετά το 1922, η εσωτερική και η εξωτερική μετανάστευση, η καταστροφή των παλιών συνοικιών και της γειτονιάς, η μαζική είσοδος ξένων μεταναστών από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, η εκβιομηχάνιση και η αυξανόμενη διαφοροποίηση χώρου κατοικίας και χώρου εργασίας στις μεγαλουπόλεις, συντέλεσαν ουσιαστικά στην **αποσύνθεση** της παραδοσιακής κοινοτικής δομής.

Ένας επί πλέον αποφασιστικός παράγων για την υποχώρηση του κοινοτικού ήθους υπήρξε η **καταστροφή** του ευρύτερου ελληνισμού, που συντηρούσε την κοινοτική παράδοση έξω από το ελλαδικό κράτος. Οι κοινότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας –στα Βαλκάνια και τη Μικρά Ασία–, της Αιγύπτου, της Μέσης Ανατολής, της Μεσευρώπης, της Νότιας Ρωσίας, η μια μετά την άλλη, θα συρρικνωθούν βίαια ή σταδιακά, από το 1914 και στο εξής, διαδικασία που συνεχίζεται ακόμα και σήμερα με το ξερίζωμα των Βορειοηπειρωτών και των Ελλήνων της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Αυτές οι κοινότητες του ευρύτερου ελληνισμού συνέχιζαν μια παράδοση τριών ή τεσσάρων

χιλιάδων χρόνων που φαίνεται να οδηγείται στο οριστικό τέλος της.

Οι πολυεθνικές αυτοκρατορίες, ιδιαίτερα η Οθωμανική, επέτρεπαν την επιβίωση των διαφορετικών εθνικών και θρησκευτικών κοινοτήτων ή μιλέτ. Είναι χαρακτηριστικό πως, ενώ το 1864 με το νέο Σύνταγμα στην Ελλάδα αγνοούνταν πανηγυρικά ο ρόλος των κοινοτήτων, την ίδια στιγμή, το 1865, το Οθωμανικό Σύνταγμα αναβάθμιζε τον ρόλο των νομαρχιών, και οι κοινότητες συνέχιζαν να παίζουν αποφασιστικό ρόλο στην εκπαίδευση, την κοινωνική πρόνοια, τη θρησκεία κ.λπ. που το κεντρικό κράτος εγκατέλειπε στα χέρια των κοινοτήτων. Αντίθετα τα νέα εθνικά κράτη συγκροτήθηκαν ακριβώς επί τη βάσει της συντριβής των κοινοτήτων, εξέλιξη που για έναν λαό "κοινοτικό", όπως οι Έλληνες, υπήρξε καθοριστική. Η **συρρίκνωση** του ελληνισμού υπήρξε ταυτόσημη με την κατάρρευση των κοινοτήτων και του αντίστοιχου ήθους.

Έτσι, στο **εσωτερικό** του ελλαδικού κράτους ο συγκεντρωτισμός και **έξω** από αυτό η συρρίκνωση του ελληνισμού, θα συμβάλουν, μέχρι τις μέρες μας, στην υποχώρηση του παραδοσιακού κοινοτισμού.

Από πρώτοι... έσχατοι

Σήμερα βρισκόμαστε μπροστά σε μια παράδοξη, από πρώτη άποψη, εικόνα. Ένας λαός κατ' εξοχήν κοινοτικός, όπως ο ελληνικός, εισάγοντας το δυτικό –ευρωπαϊκό– συγκεντρωτικό πρότυπο διακυβέρνησης, που στηρίζεται στο κοινοβουλευτικό ατομοκρατικό σύστημα δημοκρατίας, διαθέτει τους **ασθενέστερους** κοινοτικούς θεσμούς από όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, όπως και από τις χώρες του Τρίτου Κόσμου!

Σε ό,τι αφορά στις **ευρωπαϊκές** χώρες, ο βαθμός του συγκεντρωτισμού είναι μικρότερος: Το Παρίσι και το Λονδίνο φθάνουν μόλις το 20% του συνολικού πληθυσμού Γαλλίας και Αγγλίας· η περιφερειακή οργάνωση του κράτους εδραία – από τα γερμανικά και ισπανικά ομόσπονδα κράτη έως τις ιταλικές περιφέρειες· και οι κοινοτικοί θεσμοί κάθε είδους ασύγκριτα ισχυρότεροι – από τις δημοτικές επιχειρήσεις έως τους πανίσχυρους σκανδιναβικούς και ελβετικούς συνεταιρισμούς,τις εναλλακτικές επιχειρήσεις της Γερμανίας και τις οικολογικές οργανώσεις με τα εκατομμύρια μέλη της Βρετανίας. Και αυτό διότι οι κοινωνικοί και πολιτικοί αγώνες των υπόλοιπων ευρωπαϊκών λαών, όπου οι παραδοσιακές κοινότητες συρρικνώθηκαν πολύ ενωρίτερα από την Ελλάδα, –ήδη από την εποχή του διαφωτισμού– αποκρυσταλλώθηκαν σε νέα **κοινοτικά** ή **κοινοτιστικά** μορφώματα που αντιστρατεύονται την ισοπεδωτική λογική του κεφαλαίου.

Στις χώρες του **Τρίτου Κόσμου,** το παραδοσιακό κοινοτικό πνεύμα είναι ακόμα πολύ ισχυρό, διότι η αποσύνθεση που έχει υποστεί από τη λογική του κεφαλαίου είναι μικρότερης κλίμακας και έκτασης απ' ό,τι στην Ελλάδα. Ο **μουσουλμανικός** κόσμος διαπνέεται από ένα πανίσχυρο κοινοτιστικό ήθος θρησκευτικού χαρακτήρα, που διατηρεί τη συνοχή της κοινωνίας και αντιτάσσει την κοινοτική θρησκευτική αλληλεγγύη στις δυτικές αξίες (βλέπε τα δίκτυα αλληλεγγύης της "Χαμάς", τις ισλαμικές τράπεζες, την εφαρμογή του "ζακάτ" στο Ιράν, κ.ά). Στη **Λατινική Αμερική** συνδυάζονται οι παλιές κοινοτικές αρχές των ινδιάνικων κοινοτήτων με τη "θεολογία της απελευθέρωσης", τις ευαγγελικές και προτεσταντικές αιρέσεις και τα σύγχρονα επαναστατικά κινήματα (χαρακτηριστικές περιπτώσεις τα κινήματα των Ινδιάνων Ζαπατίστας, η ιδεολογία του Τσάβες στη Βενεζουέλα, του Κόμματος Εργασίας στη Βραζιλία). Στην **Ινδία** και τη Νοτιοανατολική **Ασία** –Μπάνγκλα Ντες, Μαλαισία, Ινδονησία, Σρι Λάνκα– η αγροτική κοινότητα είναι ακόμα πανίσχυρη και έχουν δημιουργηθεί ρωμαλέα κινήματα για την υποστήριξη των κοινοτήτων – η Γκράνμεν Μπανκ στο Μπάνγκλα Ντες που δανείζει και υποστηρίζει εκατομμύρια φτωχούς αγρότες είναι μόνο ένα παράδειγμα. Η μαύρη **Αφρική** εξακολουθεί να ζει ακόμα εν πολλοίς σε μια κοινοτική μορφή στο υπόβαθρο της οποίας αναπτύσσονται νέες μορφές κοινοτικής αλληλεγγύης.

Το ελληνικό παράδοξο

Η **Ελλάδα** –και ίσως το σύνολο του "ορθόδοξου ευρωπαϊκού χώρου"– αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση και ένα "μυστήριο" για την παραδοσιακή κοινωνιολογική σκέψη. Η καταστροφή του κοινοτικού ήθους δεν θα έρθει μέσα από την άμεση ξένη κατάκτηση και τον αποικισμό –αντίθετα την εποχή της ξένης κατάκτησης θα ανθήσουν οι κοινότητες–, αλλά μέσα από την **εθελούσια** προσχώρηση των ελίτ και των "λογίων" του ελληνικού κράτους στο δυτικό υπόδειγμα. Ο ελληνικός κοινοτισμός θα καταρρεύσει όταν το ελληνικό έθνος θα αντιπαρατεθεί με την ανάγκη δημιουργίας ευρύτερων συσσωματώσεων, είτε στους αρχαίους χρόνους, είτε –κατ' εξοχήν και παραδειγματικά– μετά την επανάσταση του 1821. Το κοινοτικό πνεύμα θα **εκφυλίζεται** σε πνεύμα διάσπασης, αντιπαράθεσης και εμφυλίου, ενώ ο συγκεντρωτικός δεσποτισμός της βαυαροκρατίας, και γενικότερα του νεωτερικού έθνους-κράτους θα εμφανίζεται ως το μόνο αντίδοτο στις "διαλυτικές" εκφάνσεις εκφυλισμού του κοινοτικού πνεύματος. Η Αθηναϊκή ομοσπονδία θα μεταβληθεί σε Αθηναϊκή τυραννία στην **αρχαία Ελλάδα**, ενώ η καποδιστριακή απόπειρα ενός συγκερασμού εθνικού κράτους και κοινότητας θα αποδειχτεί βραχύβια και θα λήξει τραγικά με τη δολοφονία του κυβερνήτη. Εν τέλει θα επιβληθεί ένα μοντέλο συγκεντρωτικού κράτους που θα βρίσκεται στον **αντίποδα** της κοινοτικής οργάνωσης, και το οποίο σταδιακώς θα συρρικνώνει τις δυνάμεις του ελληνισμού, παρόλο που το έθνος-κράτος θα εμφανίζεται ταυτόχρονα ως η μόνη καταφυγή για τη διάσωσή του, σε έναν κόσμο που θα κυριαρχείται από τα έθνη-κράτη και θα αποκλείει την κοινοτική μορφή οργάνωσης.

Η εποχή των εθνών-κρατών, στον 19ο και κυρίως στον 20ό αιώνα, θα συνοδευτεί με την κυριολεκτική κατάρρευση του κοινοτικού ήθους και –πράγμα ταυτόσημο– της ισχύος και της επιρροής του ελληνισμού. Αυτή η συρρίκνωση θα συμβάλει αποφασιστικά και στην μεταβολή του κοινοτικού ήθους σε έναν διεστραμμένο **οικογενειοκρατικό ατομισμό**, που θα λειτουργήσει ως υποκατάστατό του. Το κοινοτικό ήθος θα υποστραφεί σε τετράστενη οικογενειοκρατία.

Εδώ θα πρέπει να αναζητήσουμε και την **αδυναμία** της συγκρότησης ενός σύγχρονου κοινωνικού και συλλογικού ήθους στην Ελλάδα. Το συλλογικό, στη δική μας παράδοση, είναι γενετικώς κοινοτικό και κοινοτιστικό και μόνο μια "ομοσπονδιακού" τύπου δομή θα επέτρεπε την μετεξέλιξή του. Η μόνη δυνατότητα να μετεξελιχθεί ομαλά το ελληνικό ήθος

Κ. ΜΑΛΕΒΙΤΣ, 3 ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΦΙΓΟΥΡΕΣ, 1928

ήταν μια **ομοσπονδιακή** μετεξέλιξη του κοινοτισμού, τέτοια που φάνηκε να διαγράφεται στα πρώτα χρόνια της επανάστασης του '21 ή, σε μικρότερη κλίμακα, στην "Ελεύθερη Ελλάδα" στη διάρκεια της Αντίστασης ενάντια στους Γερμανούς. Το συγκεντρωτικό πρότυπο που επιβλήθηκε μετά το 1832, **μαζί** με το κοινοτικό πνεύμα **κατέπνιξε** και κάθε δυνατότητα συγκρότησης ενός ελληνικού συλλογικού ήθους. Αντ' αυτού επιχειρήθηκε να επιβληθεί βιαίως μια δυτικού τύπου συλλογικότητα –ταύτιση με το κράτος– η οποία παρήγαγε ένα υποκείμενο που αδυνατεί να αναχθεί στο γενικό συμφέρον. Δεδομένου ότι το γενικό συμφέρον εμφανίζεται ως ένα ξενόφερτο και επιβεβλημένο κράτος, ο Έλληνας **εγκλωβίζεται** σε μια οικογενειοκρατική ατομικότητα, υποκατάστατο και εκφυλισμένη μορφή της παλιάς κοινοτικής ατομικότητας.

Και όμως, η "εκσυγχρονιστική" θεωρία και πρακτική όχι απλώς δεν διδάσκεται από την αποτυχία διακοσίων χρόνων κρατοκεντρικού "εκσυγχρονισμού", αλλά αντίθετα, ακόμα και σήμερα, επιχειρεί να μας πείσει για την ανάγκη παραπέρα "εμβάθυνσης" στον δρόμο του "εκσυγχρονισμού" ώστε να συγκροτηθεί μια "μοντέρνα" ατομικότητα. Ο **Στέλιος Ράμφος,** στον *Καημό του ενός* και τα άλλα πρόσφατα πονήματά του, κατακεραυνώνει τον οικογενειοκρατικό ατομισμό των ελλήνων και μας καλεί "επί τέλους" να ενστερνιστούμε το δυτικό πρότυπο της εξατομίκευσης, η οποία δεν είναι οικογενειοκρατική αλλά μοναδοκρατική! Και αυτό, τη στιγμή που το δυτικό πρότυπο καταρρέει στην ίδια τη Δύση ενώ η εισβολή του στην Ελλάδα τείνει να ξεθεμελιώσει και τα τελευταία υπολείμματα του παλιού συλλογικού πνεύματος το οποίο για να διασωθεί καταφεύγει στο οικογενειακό σύστημα και την Παράδοση – εθνική, πολιτιστική και θρησκευτική. Εν τούτοις, ο ηροστράτειος εκσυγχρονισμός κανοναρχεί καθημερινά "θάνατος στην παράδοση", για να γίνουμε επιτέλους δυτικοί, δίχως να υποπτεύεται πως, χάνοντας τη δική μας παράδοση, δεν γινόμαστε δυτικοί ούτε ενστερνιζόμαστε τη δυτική μορφή της εξατομίκευσης, αλλά αντίθετα μεταβαλλόμαστε σε παρίες και μπαίγνια της Δύσης. Μέσα σε έναν αιώνα από τους "πρώτους στην Ανατολή", γίναμε οι "έσχατοι της Δύσεως".

Κ.Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΑΣ, *ΓΕΩΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΣΜΟΣ*, ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ, ΠΡΟΛΟΓΟΣ: ΑΔ. ΠΕΠΕΛΑΣΗΣ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Β. ΚΑΡΑΠΟΣΤΟΛΗΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΛΛΑΔΟΣ.

ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑ επιστρέφει αδήριτο. Αυτό που δεν μπορέσαμε να κάνουμε στον 19ο και τον 20ό αιώνα, όταν ακόμα ήταν ενεργή και λαμπρή η κοινοτική μας παράδοση, είναι δυνατό να το πραγματοποιήσουμε σήμερα, πάνω στα **συντρίμμια** του ελληνικού τρόπου; Είναι δυνατό το κοινοτικό ήθος και η κοινοτική μορφή οργάνωσης να **αναβιώσουν** την εποχή των μεγαπόλεων, των τεράστιων μετακινήσεων πληθυσμών, των πολυεθνικών επιχειρήσεων; Μήπως πρόκειται απλώς για μια ρομαντική φυγή από την πραγματικότητα χωρίς καμιά δυνατότητα εκπλήρωσης;

Στο "Άρδην" είμαστε πεισμένοι πως ακόμα και το όνειρο θα ήταν προτιμότερο από την απάνθρωπη και αποκρουστική ουτοπία που βαφτίζεται ως ο ρεαλισμός του παρόντος. Και όμως δεν πρόκειται για ονειροφαντασία, αλλά για το μόνο εναλλακτικό πρόταγμα που μπορεί να τεθεί σήμερα· ένα πρόταγμα που στηρίζεται σε αυθεντικές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις και κινητοποιεί δεκάδες ή και εκατοντάδες εκατομμύρια ανθρώπους σε όλο τον πλανήτη και δίνει πνοή στο **αντιπαγκοσμιοποιητικό** κίνημα.

Σήμερα, μετά την αποτυχία των παγκοσμιοποιητικών συστημάτων, –του υπαρκτού σοσιαλισμού και του νεοφιλελευθερισμού– ο κοινοτισμός, ή ακριβέστερα οι πολλαπλές μορφές του κοινοτισμού, αναδεικνύεται στη μοναδική **οικουμενική** εναλλακτική πρόταση απέναντι στη παγκοσμιοποίηση. Από τους **Ζαπατίστας,** που προσπαθούν να οικοδομήσουν ένα κοινοτιστικό μοντέλο αυτοδιοίκησης, έως τους **Ινδούς** αγρότες, περνώντας από τις κοινοτικές εμπειρίες του **Πόρτο Αλέγκρε** στη Βραζιλία, και φθάνοντας στους συνεταιρισμούς του Μοντραγκόν, στη χώρα των Βάσκων, κ.λπ. η καρδιά του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος κτυπάει στην κατεύθυνση του **κοινοτισμού**.

Ορισμένες οικονομικές και τεχνολογικές εξελίξεις αρχίζουν να είναι και πάλι ευνοϊκές για ένα τέτοιο μοντέλο. Η ανάπτυξη της πληροφορικής και του Διαδικτύου **αφαιρεί** παραδόξως από τους μεγάλους και κεντρικούς σχηματισμούς τα πλεονεκτήματά τους έναντι των μικρών και έκκεντρων. Πλέον η πρόσβαση στις πληροφορίες και την τεχνολογία είναι ανοικτή σε όλους. Οι μεγάλες μονάδες παραγωγής συρρικνώνονται και επεκτείνονται μικρότερες, διασυνδεδεμένες μεταξύ τους, μονάδες. Η **αποτυχία** της βιομηχανικής γεωργίας στον τομέα των τροφίμων επαναφέρει την παραδοσιακή και βιολογική καλλιέργεια. Οι εναλλακτικές πηγές **ενέργειας**, ήλιος, αέρας, νερό, δίνουν τη δυνατότητα της επανατοπικοποίησης της παραγωγής της ενέργειας. Τέλος, η παγκοσμιοποίηση εισέρχεται σε περίοδο **κρίσης** –κατάρρευση των χρηματιστηρίων, "σύγκρουση των πολιτισμών" μετά την 11η Σεπτεμβρίου, σταδιακή επιστροφή του οικονομικού προστατευτισμού λόγω των κολοσσιαίων ελλειμμάτων των ΗΠΑ. Κρίση, η οποία οδηγεί σε **μείωση** των μετακινήσεων, **επιβράδυνση** της επέκτασης των μεγαπόλεων και περιορισμό της δυνατότητας "**εξαγωγής**" των αντιθέσεων και αδιεξόδων του Τρίτου Κόσμου προς τις Μητροπόλεις. Τα διεθνή μεταναστευτικά ρεύματα θα περιοριστούν – βλέπε την αντιμεταναστευτική πολιτική της Ε.Ε. Οι οικολογικές συνέπειες ενός τύπου ανάπτυξης στηριγμένου στην καύση του άνθρακα –φαινόμενο του θερμοκηπίου κλπ.– θα οδηγήσουν στην κρίση του και θα ενισχύσουν τις εναλ-

παγκοσμιοποίηση και κοινοτισμός

λακτικές και αποκεντρωμένες πηγές ενέργειας. Τέλος, η μεγάλη **πληθυσμιακή** έκρηξη του 20ού αιώνα που οδήγησε σε τετραπλασιασμό του πληθυσμού του πλανήτη και σε επίταση των μετακινήσεων μεταβάλλοντας σε φενάκη οποιαδήποτε κοινοτικού τύπου ανάπτυξη, φαίνεται πως οδηγείται στο τέλος της και σε 30 έως 50 χρόνια ο πληθυσμός του πλανήτη θα σταθεροποιηθεί, ενώ στην Ευρώπη διαφαίνεται ήδη και μείωση των πληθυσμών.

Ο **συνδυασμός** όλων αυτών των παραγόντων δημιουργεί τους αντικειμενικούς οικονομικο-κοινωνικούς όρους για μια δυναμική **επιστροφή** του κοινοτικού φαινομένου σε παγκόσμια κλίμακα. Ταυτοχρόνως η **αποτυχία** των κολεκτιβιστικών μοντέλων και το αδιέξοδο του νεοφιλελευθερισμού στρέφει και πάλι την αναζήτηση προς μορφές οικογενειακής, συνεταιριστικής και κοινοτιστικής παραγωγής.

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες είναι δυνατό να **ενεργοποιηθεί** και στην Ελλάδα το καταπιεσμένο κοινοτιστικό ήθος, να συναντήσει τα νέα παγκόσμια ρεύματα του κοινοτισμού, και να έχουμε επί τέλους μια "ενάρετη" **μεταστροφή** της οικογενειοκρατικής εξατομίκευσης προς την κοινοτική κοιτίδα της και τη συγκρότηση ενός "ομοσπονδιακού" δημόσιου χώρου.

Υπό το φως αυτών των διαπιστώσεων, η "επιστροφή" στον **Καραβίδα** και τον **Πανταζόπουλο**, τον **Μαλούχο** και τον **Μοσχοβάκη**, τους θεωρητικούς δηλαδή του νεοελληνικού κοινοτισμού, δεν αποτελεί απλώς ένα φόρο τιμής σε μια χαμένη ευκαιρία του ελληνισμού, αλλά μία προσπάθεια επανασύνδεσης με την κοινοτική παράδοση μέσα σε ένα **νέο** ιδεολογικό πλαίσιο, τοπικό και παγκόσμιο, όπου ο **κοινοτισμός** αναδεικνύεται και πάλι ως η μοναδική εναλλακτική λύση έναντι του κολεκτιβισμού του κράτους ή της αγοράς.

Στην ίδια την **Ελλάδα**, μετά από μία περίοδο που συνθούσε την διάλυση των κοινοτήτων (1922-2000), υπάρχει μια δυνατότητα **αναστροφής** των παλιότερων τάσεων. Το ρεύμα της **μετανάστευσης** των Ελλήνων έχει εξαντληθεί προ πολλού, ενώ έχει παρέλθει και η στιγμή της μαζικής εισόδου ξένων μεταναστών στην Ελλάδα (1985-2000). Οι επαρχιακές **πόλεις** σταθεροποιούνται πληθυσμιακά και έχει κοπάσει η μαζική φυγή προς την Αθήνα. Η Αθήνα έχει γίνει αβίωτη και το υψηλό περιβαλλοντικό και οικονομικό κόστος της δημιουργεί ένα ασθενές ακόμα αλλά ενισχυόμενο ρεύμα απομάκρυνσης από αυτή, που θα γίνει εντονότερο μετά το 2004 και την κατάρρευση που θα ακολουθήσει. Τέλος, ισχυροποιούνται και πάλι οι τάσεις για την ενίσχυση της τοπικοποίησης, στο επίπεδο γειτονιάς και δήμου, μετά την τερατώδη αποεδαφικοποίηση που επέφερε η αυτοκίνηση. Χαρακτηριστική ως προς αυτό είναι η ενίσχυση των **τοπικών αγορών** στους περιφερειακούς δήμους της Αθήνας. Βεβαίως οι αντίθετες τάσεις εξακολουθούν να είναι **κυρίαρχες** και κάποιες ενισχύονται (διάχυτη προαστειοποίηση και δεύτερη κατοικία συνδεδεμένη με την αυτοκίνηση), ωστόσο δεν είναι πλέον μοναδικές και αδιαμφισβήτητες. Οι **τεχνολογικές** εξελίξεις επιτρέπουν τη διάχυση πληροφοριών και υπηρεσιών στα πιο απομακρυσμένα μέρη (π.χ. Τράπεζες ή ακόμα και τοπικές τηλεοράσεις και ραδιόφωνα), καθώς και την αποκεντρωμένη παραγωγή ή επιδιόρθωση προϊόντων ή μηχανών. Η **μεταβίβαση** αρμοδιοτήτων στους δήμους και τις περιφέρειες καθώς και οι δυνατότητες των εναλλακτικών πηγών ενέργειας, τις οποίες μπορούν να διαχειρίζονται ακόμα και οι μικρότεροι δήμοι, δίνει τη **δυνατότητα** να μεταφερθεί το επίπεδο του πολιτικού ενδιαφέροντος στο τοπικό πεδίο, δεδομένης μάλιστα της αποξένωσης από το κεντρικό πολιτικό επίπεδο.

Και αν υπάρχει ένα **σκάνδαλο** στην Ελλάδα είναι πως οι σύγχρονες κοινοτιστικές τάσεις –εναλλακτικές επιχειρήσεις στην Ευρώπη, Πόρτο Αλέγκρε, αυτοδιαχείριση στην Αργεντινή, Ζαπατίστας, Μοντραγκόν στη Χώρα των Βάσκων, εναλλακτικές κοινότητες νέων, θεραπευτικές κοινότητες, βιοκαλλιέργειες, κ.λπ– προβάλλονται ή και υποστηρίζονται από ένα μέρος του λεγόμενου ελληνικού αντιπαγκοσμιοποιητικού κινήματος, χωρίς **καμία** αναφορά στην εγχώρια κοινοτική παράδοση. Και αντίστροφα, όσοι αναφέρονται σε αυτή παραμένουν στην πλειοψηφία τους προσκολλημένοι στο παρελθόν ή τις επιβιώσεις της –Άγιο Όρος, κοινοτικά στοιχεία του πολιτισμού (δημοτικοί χοροί) και της εκκλησίας (ενορία)– χωρίς να επιχειρούν μία σύνδεσή τους τόσο με το **διεθνές** κοινοτικό ρεύμα και πειραματισμούς, όσο και με τους αναγκαίους θεσμικούς μετασχηματισμούς στο **πολιτειακό** επίπεδο (ενίσχυση της τοπικής αυτοδιοίκησης, τοπικές επιχειρήσεις, συνεταιρισμοί, κλπ).

Το "Άρδην" ακριβώς κάτι τέτοιο θα επιχειρήσει με τα τρία αφιερώματά του στις Κοινότητες και τον κοινοτισμό. Εκκινώντας από των "Ελλήνων της κοινότητες", να συνδεθούμε με τις "κοινότητες του κόσμου" και να ξαναγυρίσουμε στο **δέον** της καθημερινότητάς μας, στους αναγκαίους πολιτειακούς και θεσμικούς μετασχηματισμούς και τα σύγχρονα κοινοτικά κινήματα που πρέπει να συγκροτηθούν στη χώρα μας, **επανασυνδέοντας** τη μεγάλη μας κοινοτική παράδοση με τα αιτήματα και τα κινήματα του σήμερα.

Στο παρόν τεύχος δημοσιεύονται κείμενα του Μανόλη **Γλέζου**, του Νικόλαου **Πανταζόπουλου**, του Θεόδωρου **Ντρίνια**, του Μελέτη **Μελετόπουλου**, του Σπύρου **Κουτρούλη**, του Γιώργου **Ρακκά**, του Μπεν **Μπλάκγουελ**, του Γουώλντεν **Μπέλλο**, καθώς και παρουσίαση της κοινοτικής εμπειρίας του **Πόρτο Αλέγκρε**, ενώ στα δύο επόμενα τεύχη θα δημοσιευτούν οι συμβολές του Λουκά **Αξελού**, του George **Benello** για την εμπειρία του Μοντραγκόν, του Θόδωρου **Ζιάκα**, του Κώστα **Ζουράρι**, του Γιώργου **Καραμπελιά**, του Ερατοσθένη **Καψωμένου**, του Γιώργη **Κοντογιώργη**, του Constanzo **Preve** για την ιταλική εμπειρία, του Γιάννη **Τσέγκου**, καθώς και η "Χάρτα για μια Νέα Τοπική Αυτοδιοίκηση" του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ, κ.ά.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΑΣ, *ΑΓΡΟΤΙΚΑ, ΜΕΛΕΤΗ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ*, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΕΛΑΣΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΚΡΑΤΙΑΣ εναντίον εθνών, λαών, πολιτών αβίαστα προβάλλει το καίριο αίτημα, που κυριαρχεί στις αγραυλούσες κοινωνικές δυνάμεις, στις πρωτοπόρες πολιτικές ομάδες: «Κανένας πια δεν έχει το δικαίωμα να αποφασίζει για τον άλλον. Όλοι μαζί θα συναποφασίζουμε για τις τύχες μας».

Μπροστά στη βία, τα βασανιστήρια, την ανέχεια, τη δίψα, την πείνα, τις αρρώστιες, την αμάθεια, την αγραμματοσύνη, τις πολεμικές επεμβάσεις και το θάνατο, που μαστίζουν την ανθρωπότητα εξαιτίας της παγκοσμιοκρατίας, θέλουν δεν το θέλουν, μελετητές και κοινωνιολόγοι, μια και μόνη είναι η λύση: η κατάργηση της όποιας μορφής εξουσίας και η αυτοδιοίκηση εθνών, λαών, κρατών, πόλεων, κωμοπόλεων και χωριών, δήμων και κοινοτήτων.

αυτοδιοίκηση όχι ετεροδιοίκηση

του Μανώλη Γλέζου

ο πατροπαράδοτος εθνικολαϊκός θεσμός της αυτοδιοίκησης πνίγηκε μέσα στα βαλτόνερα που δημιούργησε η μονοκρατορική κεντρική εξουσία του Κράτους των μονοκομματικών κυβερνήσεων

ΣΚΙΤΣΟ ΤΟΥ L.S. PAREJO ΣΤΗΝ EL MUNDO, ΜΑΔΡΙΤΗ

Ο Όμηρος πρώτος, είτε καταγράφει την εποχή του, είτε την φαντάζεται, μας προσφέρει δύο εκπληκτικά παραδείγματα. Πρώτον: Για να ξεχωρίσει τον τρόπο ζωής των Κυκλώπων (αυτοί οι οποίοι τα πράγματα, μόνο μέσα σ' έναν κύκλο τα βλέπουν...) από την κοινωνία των ανθρώπων, αναφέρει ότι δεν είχαν ούτε θέμιστες, ούτε έγνοια ο ένας για τον άλλον. Βασική, συνεπώς, αρχή της κοινωνίας των ανθρώπων, κατά τον Όμηρο, είναι η θεσμοθετημένη έγνοια των μελών της κοινωνίας ανάμεσά τους.

Δεύτερο: Μας δίνει μια καταπληκτική περιγραφή λαϊκής συνέλευσης (αγορής) στην Ιθάκη, όπου ο Τηλέμαχος, παρά την αντίδραση των μνηστήρων (της εξουσίας και όχι μόνον της Πηνελόπης), έπεισε τη σύναξη των Ιθακησίων και του παραχώρησε πλεούμενο να ταξιδέψει στην Πύλο να ρωτήσει τον Νέστορα για την τύχη του πατέρα του Οδυσσέα.

Απο τότε, από την Ομηρική εποχή (3.000 χρόνια πριν) και ως τους Δήμους του Κλεισθένη και ως τα κοινά των Ελλήνων στην Τουρκοκρατία, η οργανωμένη μορφή της κοινωνίας, στην πρωτοβάθμια μορφή της, Δήμος ή Κοινότητα, παρουσίασε σ' όλη την διαδρομή της πολυποίκιλη βέβαια πολυμορφία, αλλά γύρω απο μια βασική αρχή, της συνύπαρξης, όπου άπας ο λαός, «μικροί τε και μεγάλοι, με ολονών τη βουλή» συναπεφάσιζαν για όλα.

Η Βαυαροκρατία πάγωσε τον Κοινοτισμό, τον έβαλε στο ψυγείο και ανέκοψε μια λαμπρή πορεία αυτοδιοίκησης σε τοπική και σε εθνική κλίμακα, όπως είχε ανθήσει στα πρώτα χρόνια της Εθνεγερσίας του 1821.

Ο πατροπαράδοτος εθνικολαϊκός θεσμός της αυτοδιοίκησης πνίγηκε μέσα στα βαλτόνερα που δημιούργησε η μονοκρατορική κεντρική εξουσία του Κράτους των μονοκομματικών κυβερνήσεων.

Η ανάσα που πήρε η Αυτοδιοίκηση το 1982-1986, με τη μερική απελευθέρωση από τον ασφυκτικό κλοιό της κρατικής εξουσίας, εξαφανίστηκε με τον «καποδιστριακό» νόμο, που απομάκρυνε τον πολίτη από τα κέντρα λήψης των αποφάσεων.

Οι κρατούντες την εξουσίαν, την σήμερον ημέραν, στους επίσημους λόγους τους, εξακολουθούν οι αθεόφοβοι να διασαλπίζουν την άμεση δημοκρατία και στην πράξη δεν εννοούν να ξεχάσουν αυτό που στην πραγματικότητα πιστεύουν. Γι' αυτούς οι οργανισμοί Αυτοδιοίκησης είναι οι τελευταίοι τροχοί της κρατικής μηχανής. Γι' αυτό και κάνουν αυτό που κάθε φορά τους συμφέρει. Κατάργησαν τις Κοινότητες για να σκηνοθετήσουν τους «καποδιστριακούς» Δήμους. Τώρα σκέφτονται να καταργήσουν τους Νομούς και να κατασκευάσουν Περιφέρειες. Με τη φόρα που έχουν πάρει, σε λίγο, θα μας παρασκευάσουν μιαν αυτοδιοίκηση, όπου κάθε Νομός θα είναι ένας Δήμος, και σε λίγο κάθε Περιφέρεια ένας Δήμος και κατόπιν όλη η Ελλάδα ένας Δήμος, που θα την κανοναρχεί ο Πλανητάρχης της Παγκοσμιοκρατίας (Μπους ή άλλος παρόμοιός του).

Και γιατί όχι; Μήπως η πολιτική που ακολουθεί η εκσυγχρονιστική κυβέρνηση δεν ακολουθεί τα κελεύσματα του εκάστοτε Πλανητάρχη;

Το Σύνταγμα όμως, ρητώς αναφέρει ότι «Οι Οργανισμοί Αυτοδιοίκησης απολαύουν διοικητικής αυτοτέλειας». Παρ' όλο που εννοιολογικά ο όρος αυτοδιοίκηση εμπεριέχει και τη διοικητική αυτοτέλεια, ο πλεονασμός διευκρινίζει επακριβώς και το περιεχόμενο της διοικητικής αυτοτέλειας.

Γιατί όμως; Ίσως για να γνωρίζει ειδικά ο Υπουργός των Εσωτερικών τι μπορεί να παραβιάζει. Διότι, όντως, ασυστόλως αυτό ακριβώς το οποίο παραβιάζεται είναι η διοικητική αυτοτέλεια των Οργανισμών Αυτοδιοίκησης. Η Αυτοδιοίκηση έχει μετατραπεί σε Ετεροδιοίκηση.

κοινοτισμός: βήμα χειραφέτησης ή συντηρητική αναδίπλωση;

του Θόδωρου Ντρίνια

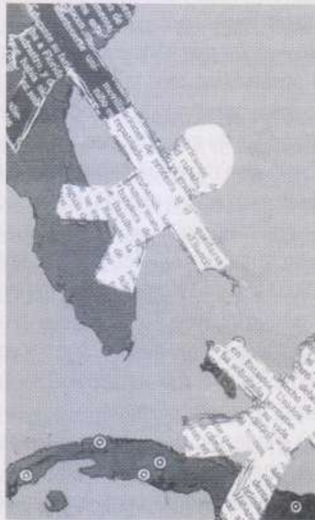
Η ΚΡΙΣΗ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗΣ του σημερινού νεοφιλελεύθερου παγκοσμιοποιητικού μοντέλου στα μυαλά δισεκατομμυρίων ανθρώπων, σ' όλα τα μήκη και πλάτη του πλανήτη, έχει πυροδοτήσει διαδικασίες αγώνων αλλά και αναζήτησης αξιών και τρόπων ζωής που θα το αντιστρατεύονται. Απέναντι στο αδηφάγο, εγωιστικό, αποξενωμένο από δεσμούς αλληλεγγύης και κοινωνικότητας, χωρίς ρίζες ***άτομο*** του νεοφιλελευθερισμού, που αναζητά χωριστά, και ανταγωνιστικά με τα άλλα άτομα, την «ευτυχία» μέσα στην κοινωνία-«αρένα», οχυρωμένο πίσω από τα «ατομικά» του δικαιώματα, μεγεθύνεται η ανάγκη για άλλους τρόπους οργάνωσης της κοινωνικής ζωής με γνώμονα την προώθηση του ***«κοινού καλού»***. Απέναντι στις συνεχείς αλλαγές της παραγωγής, την αδιάκοπη διεύρυνση των εμπορευματικών αναγκών, τους φρενήρεις ρυθμούς ανάπτυξης της τεχνολογίας, τον βιασμό της φύσης, την παγκόσμια οικονομία-καζίνο, την παρακμή της πολιτικής ως πεδίου της κυβέρνησης και της αυτοκυβέρνησης, τις οργουελιανές κρατικές και επιχειρηματικές μεγαμηχανές εξουσίας, αναθερμαίνεται η ανάγκη να ανήκεις κάπου, η ανάγκη για σταθερότητα, κοινωνική συνοχή, εξανθρωπισμό των κοινωνικών σχέσεων, έλεγχο και συμμετοχή στην παραγωγή, την οικονομία, τη διακυβέρνηση. Και όλα αυτά, τη στιγμή που ακόμα αντηχούν στα αυτιά μας οι πανηγυρισμοί των κυρίαρχων για τον ενταφιασμό των παλιών κολεκτιβιστικών εγχειρημάτων κάτω από τα ερείπια της Σοβιετικής αυτοκρατορίας!

Στα πλαίσια, λοιπόν, αυτής της αναζήτησης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναζωπύρωση της συζήτησης για τον ***κοινοτισμό.*** Μια συζήτηση στην οποία εμπλέκονται άνθρωποι και κινήματα με διαφορετικές ιδεολογικές ή πολιτικές καταβολές και προσανατολισμούς, σε διαφορετικά μέρη του πλανήτη (Αμερικάνοι νέο-συντηρητικοί, κινήματα ιθαγενών στη Λατ. Αμερική, οικοαναρχικοί, ισλαμιστές, νέο-ορθόδοξοι Έλληνες, σλάβοι κοινοτιστές, Ινδοί κομμουνιστές, κ.λπ). Το μέγεθος αυτής της διαφοροποίησης είναι κάτι απόλυτα φυσιολογικό σε συνθήκες οραματικού κενού και ιδεολογικών αδιεξόδων. Αποδεικνύει, μάλιστα, πόσο έντονες και **υπαρκτές** είναι οι **ανάγκες** που τροφοδοτούν μια τέτοια αναζήτηση. Κατ' αυτήν την έννοια, είναι **θετική**[1] αυτή η πλουραλιστική ανάδυση του ενδιαφέροντος για τον κοινοτισμό, με τον ίδιο τρόπο που ισχυριζόμαστε ότι είναι θετική η τάση «επιστροφής» λαών και ανθρώπων σε παλαιές ταυτότητες, στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν τη Νέα Τάξη Πραγμάτων και τον εμπορευματικό ισοπεδωτισμό, καθώς αποδεικνύει τη **διάθεση για αντίσταση**[2]. Αυτό δεν σημαίνει, όμως, ότι το ενδιαφέρον για τον κοινοτισμό (όπως και η «επιστροφή» στις ταυτότητες) έχει οπωσδήποτε απελευθερωτική διάσταση, είναι αποτελεσματικό ή δεν κρύβει μεγάλους κινδύνους!

Στην τρέχουσα, λοιπόν, συζήτηση για τον κοινοτισμό μπορούμε να διακρίνουμε μια λίγο έως πολύ **κοινή** βάση που συγκροτείται από τη σφοδρή αντίθεση στον φιλελεύθερο ατομισμό, την πεποίθηση ότι οι άνθρωποι, εκτός από την ατομική συγκρότηση, έχουν ταυτόχρονα και μια κοινωνική κι έτσι δεν νοούνται ατομικά δικαιώματα ή μεγιστοποίηση της ατομικής απόλαυσης χωρίς αντίστοιχη κοινωνική υπευθυνότητα (το ατομικό «καλό» δεν μπορεί να βρίσκεται πάνω από το κοινό «καλό») και τέλος, την αναγκαιότητα να προβάλλονται «αξίες» που ενισχύουν την ιδιότητα του ενεργού πολίτη και την «κοινοτική» ζωή.

Σ' αυτό το σημείο, ποιες αξίες δηλαδή υιοθετεί, προβάλλει κι εφαρμόζει μια κοινότητα, τελειώνουν οι ομοιότητες και αρχίζουν οι διαφορές. Σχηματικά θα λέγαμε ότι στη συζήτηση για τον κοινοτισμό διαμορφώνονται **δύο τάσεις.**

οι άνθρωποι εκτός από την ατομική συγκρότηση έχουν ταυτόχρονα και μια κοινωνική κι έτσι δεν νοούνται ατομικά δικαιώματα ή μεγιστοποίηση της ατομικής απόλαυσης χωρίς αντίστοιχη κοινωνική υπευθυνότητα

ΣΚΙΤΣΟ ΤΟΥ L.S. PAREJO ΣΤΗΝ EL MUNDO, ΜΑΔΡΙΤΗ

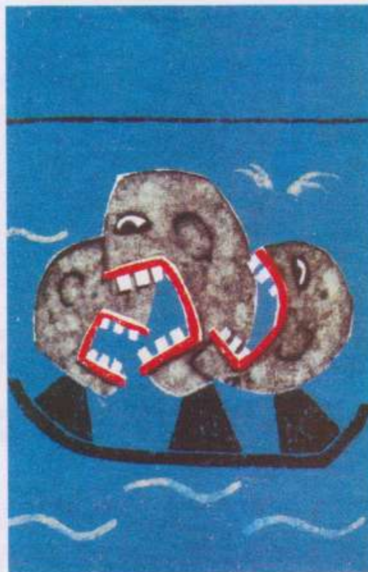
Ο συντηρητικός κοινοτισμός

Η πρώτη, η **«συντηρητική»** τάση, διακρίνεται από τη νοσταλγία των «παλιών καλών ημερών» τότε που οι κοινωνικοί θεσμοί, παρά τα προβλήματα και τις αντιξοότητες, λειτουργούσαν σωστά, «έδεναν» τους ανθρώπους στην κοινότητα κι εξασφάλιζαν τη συνοχή. Η σημερινή «παρακμή» οφείλεται στην εγκατάλειψη των παραδοσιακών αξιών ή θεσμών και την ταυτόχρονη υπερβολική «φιλελευθεροποίηση» της κοινωνίας μέσα από την «ανεξέλεγκτη» διεύρυνση των δικαιωμάτων ατόμων ή κοινωνικών ομάδων. Σαν φυσική συνέπεια, η ενδυνάμωση της ζωής της κοινότητας περνάει μέσα από μια νέα ισορροπία ανάμεσα στη «διαφοροποίηση» και την «ενότητα», σε βάρος της πρώτης, υιοθετώντας μια αντίληψη περί «κοινού καλού» που θα στηρίζεται στην **αναβίωση των παραδοσιακών αξιών και τρόπων ζωής**, περιορίζοντας όσες από τις «ελευθερίες» έφερε η κοινωνική εξέλιξη και αντίκεινται σ' αυτή την έννοια του «κοινού καλού»!

Για αρκετούς από τους υποστηρικτές αυτής της τάσης, η «τυραννία» των ατομικών συμφερόντων κι επιδιώξεων δεν μπορεί να εξουδετερωθεί παρά μόνο με την άσκηση μιας αντίθετης, πολύ ισχυρότερης τυραννίας, αυτής του **Κράτους** που, ως εκφραστής της *Γενικής Θέλησης* των κοινοτήτων και δια της ισχύος του, οφείλει να ενισχύει την «ηθική» και της «αρετές». Έτσι, συμβαίνει το εξής παράδοξο· η επιστροφή στις «παραδοσιακές αξίες» της κοινότητας να συνοδεύεται τελικά από την αναζήτηση του «Κράτους-Πατέρα»[3] και την αντιπάθεια για τις εθελοντικά συγκροτημένες κοινότητες!

Ένα άλλο χαρακτηριστικό αυτής της τάσης είναι η υποβάθμιση ή η αδυναμία κατανόησης της επίδρασης των οικονομικών και

παραγωγικών συνθηκών στη διαμόρφωση των «αξιών» και των «αρετών». Ο σκληρός πυρήνας του κυρίαρχου οικονομικού συστήματος πρακτικά μένει στο απυρόβλητο. Το κεφαλαιοκρατικό σύστημα είναι είτε κάτι «φυσικό» είτε καταγγέλλονται οι μοντέρνες «αλλοιώσεις» του (π.χ. παγκοσμιοποίηση) είτε κάτι που το αντιμετωπίζουμε δια της «φυγής» από την πραγματικότητά του! Έτσι, αφού αρκεί η επίκληση και η εφαρμογή σε μικροεπίπεδο των παραδοσιακών αρετών κι αξιών και η ηθική αναδιαπαιδαγώγηση του ατόμου, η διολίσθηση σ' έναν επιθετικό ηθικό συντηρητισμό, ο ρατσισμός, η «μηδενική ανοχή» απέναντι στους κοινωνικά παρεκκλίνοντες, η διαρκής αστυνόμευση είναι ενδεχόμενα ολότελα ανοιχτά!

ΣΚΙΤΣΟ ΣΤΟΝ *ΕΚΟΝΟΜΙΣΤ*, ΛΟΝΔΙΝΟ

Ακραίο, αλλά ενδεικτικό, παράδειγμα είναι η εξέλιξη της κοινοτιστικής αυτής τάσης στον αγγλοσαξωνικό κόσμο και ειδικά στις ΗΠΑ, απ' όπου και ξεκίνησε στις αρχές του '90 η σύγχρονη συζήτηση για τον κοινοτισμό. Η μείωση των φόρων που πληρώνουν οι πλούσιοι και η διάλυση των δομών Πρόνοιας για τους μη έχοντες, η εντεινόμενη αδιαφάνεια στην άσκηση της κεντρικής εξουσίας, η οποία είναι παραδομένη σε ένα μικρό λόμπυ πολυεθνικών, γραφειοκρατών και στρατοκρατών, η διεύρυνση της εισοδηματικής ψαλίδας μεταξύ πλούσιων και φτωχών, η εργασιακή ανασφάλεια, η εγκληματικότητα, η θανατηφόρα για την ανθρώπινη ζωή και τη φύση ανευθυνότητα του βιομηχανικού κατεστημένου, δεν οδηγούν σε μια δομική αμφισβήτηση, από την πλειοψηφία των κοινοτιστών, του αγριανθρωπικού εκμεταλλευτικού συστήματος. Τους οδηγούν αντίθετα σε αμφισβήτηση των απομειναριών του συστήματος πρόνοιας, του ενιαίου συστήματος εκπαίδευσης, των «υπερβολικών» δικαιωμάτων, κλπ. Αιτήματα όπως, η αποκέντρωση των πόρων της πρόνοιας ώστε να γεύονται τα αγαθά της όσοι *«πραγματικά τα έχουν ανάγκη»*[4] και όχι οι «τεμπέληδες» και οι «ανεύθυνοι»[5], η αποκέντρωση των πόρων της εκπαίδευσης[6] ώστε να καθορίζει η κοινότητα τους δασκάλους, το είδος της εκπαίδευσης και των αξιών που θα διδάσκονται τα παιδιά της, ο περιορισμός των δικαιωμάτων των γυναικών στο σώμα τους, των ομοφυλόφιλων, των ανύπαντρων μητέρων, κλπ, πάνε τελικά χέρι-χέρι με τις βασικές επιδιώξεις της κεντρικής εξουσίας. Άγριο νέο-φιλελευθερισμό σε οικονομικό επίπεδο και βίαιη συντηρητικοποίηση και περιστολή των δικαιωμάτων στο κοινωνικό! Η κρατικά προωθούμενη εκστρατεία «θωράκισης» της αμερικάνικης κοινωνίας και του αμερικάνικου «τρόπου» ζωής απέναντι σε «εσωτερικούς» κι «εξωτερικούς» εχθρούς, βρήκε έναν απρόσμενο σύμμαχο στα «κοινοτιστικά» ιδεώδη! Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι τόσο ο Κλίντον[7] όσο και ο Μπους δεν διστάζουν να εξυμνήσουν τις αρετές του «κοινοτισμού». Μάλιστα, ο εκ των γκουρού του κοινοτισμού στην Αμερική, **Αμιτάι Ετζιόνι** (Amitai Etzioni) χαρακτήρισε την ομιλία του Μπους κατά την ανάληψη των καθηκόντων του «ένα κοινοτιστικό κείμενο», γεμάτο με λέξεις όπως «αγωγή του πολίτη», «υπευθυνότητα», «κοινότητα»!

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι, στον, μεν, Τρίτο Κόσμο και σε χώρες της πρώην Ανατ. Ευρώπης, η «συντηρητική» τάση του κοινοτισμού, μπροστά στην έκταση της αποσάθρωσης των κοινωνιών αναφοράς της ή κάτω από οριακές συνθήκες επιβίωσής τους, συχνά ενδύεται τα ρούχα του φονταμενταλισμού και του εθνικισμού, προσδοκώντας ότι η έξοδος από το τέλμα ή η χειραφέτηση από τους ιμπεριαλιστές θα προκύψουν μέσα από την «επιστροφή στις ρίζες» και την αναβίωση ενός «ένδοξου» παρελθόντος. Στη, δε, Δύση μέσα από τον «ηθικισμό» και την «παραδοσιολαγνεία» της, καθίσταται εν τέλει ακίνδυνη για το εκμεταλλευτικό σύστημα και τα ατομιστικά ιδεώδη, μια φολκλορική εκδοχή της έννοιας της Κοινότητας, αν δεν μετασχηματίζεται τελικά σε φορέα μιας επικίνδυνης συντηρητικής αναδίπλωσης.

Η ριζοσπαστική κοινότητα

Η δεύτερη τάση, η **«ριζοσπαστική»**, προκύπτει από ένα νεφελώδη, προς το παρόν, συνδυασμό στοιχείων της παλιάς κολεκτιβιστικής παράδοσης των απελευθερωτικών εγχειρημάτων των δύο τελευταίων αιώνων και πιο σύγχρονων αντιλήψεων. Η επίδραση τόσων πολλών εκδοχών (δημοκρατική, σοσιαλιστική, αναρχική, κομμουνιστική, οικολογική, κλπ) καθιστά ιδιαίτερα δύσκολη τη σαφή αποτύπωση χαρακτηριστικών που θα αναφέρονται στο «ριζοσπαστικό» πρόσημο του σύγχρονου κοινοτισμού. Κατά την κρίση μας αξίζει να αποτυπωθούν εκείνα που ταυτόχρονα περικλείουν απελευθερωτικό δυναμικό αλλά και βρίσκονται κοντά σε μια σύγχρονη έννοια της κοινότητας, απελευθερωμένη από κρατικιστικές και κολεκτιβιστικές επιρροές.

Έτσι, για τον «ριζοσπαστικό» κοινοτισμό, η Κοινότητα είναι από μόνη της κάτι το θετικό, κάνοντας αποδεκτή τη διαπίστωση του Αριστοτέλη περί του ανθρώπου ως «κοινωνικού» ή «πολιτικού ζώου», που περισσότερο από την χωριστή αναζήτηση της ατομικής ευτυχίας ή απόλαυσης, αναζητά να είναι μέλος μιας κοινότητας ανθρώπων. Η κοινοτική ζωή προκύπτει από μια κοινά αποδεκτή, από τα μέλη της κοινότητας, αντίληψη περί του **Δίκαιου** και του **Καλού**, στην οποία κεντρική θέση κατέχουν αντίστοιχα οι έννοιες της **ισότητας** και της ανθρώπινης **αυτοπραγμάτωσης.**

Η ισότητα προκύπτει από τη ρητή **άρνηση** της ύπαρξης φυσικών δικαιωμάτων **ιδιοκτησίας** πάνω στις πηγές εκείνες που είναι απαραίτητες για την επιβίωση, την ανάπτυξη και την ευημερία των ανθρώπων[8] και στη ρητή άρνηση **κυριαρχίας** ανθρώπου πάνω σε άνθρωπο. Κανένα άτομο (ή ομάδα ατόμων) δεν νομιμοποιείται να νέμεται αυτές τις πηγές περισσότερο από τους συνανθρώπους του ή να νέμεται προνομιακά το προϊόν των κόπων άλλων ανθρώπων. Σε πολιτικό επίπεδο αυτό μεταφράζεται ότι οι ίσοι και μη εξουσιαζόμενοι από άλλους άνθρωποι κατακτούν την ελευθερία δια της **αυτοκυβέρνησης** και της **συλλογικής** αυτοδιεύθυνσης. Ελεύθεροι, στον βαθμό που είναι μέλη μιας κοινότητας που οι ίδιοι την κυβερνούν και καθορίζουν τη μοίρα της και όχι επειδή επιδιώκουν μεμονωμένα την ατομική ελευθερία ή την αυτονομία της ομάδας τους. Με αυτό τον τρόπο μπορεί να προσεγγιστεί μια στοιχειώδης εξίσωση ισότητας κι ελευθερίας, των οποίων ο διαζευκτικός υπερτονισμός τους τελευταίους δύο αιώνες οδήγησε είτε στη σημερινή καπιταλιστική ζούγκλα είτε στα «σοσιαλιστικά» γκουλάγκ!

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η αυτοπραγμάτωση μπορεί να αποτελέσει το **«κοινό καλό»** που επιδιώκει ο κοινοτικός τρόπος ζωής. Η αυτοπραγμάτωση, που τόσο ιδεατά παρουσιάστηκε από το νεαρό Μαρξ, ως η εκπλήρωση της αληθινής ουσίας του ανθρώπου, η πλήρης ανάπτυξη των δεξιοτήτων και δυνατοτήτων του μέσω της συλλογικής διαμόρφωσης του περιβάλλοντός του και... της επανασυμφιλίωσής του με τη Φύση θα προσθέταμε.

Η περιγραφή μιας δυνητικά «ριζοσπαστικής» κοινοτιστικής τάσης, που προηγήθηκε, οδηγεί και σε μερικά ακόμη συμπεράσματα:

Το Κράτος, με όποια μορφή κι αν το γνωρίσαμε ως τα σήμερα («νυκτοφύλακας», «πατέρας», «σοσιαλιστικό», «πρόνοιας», κ.λπ.), δεν μπορεί να έχει σχέση ή είναι ολότελα εχθρικό με έναν ριζοσπαστικό κοινοτισμό που στηρίζεται στην αυτοδιεύθυνση ίσων

1. Σε αντίθεση με διάφορες «αριστερές αρσακειάδες» της κατεστημένης ελληνικής διανόησης που έντρομες ανακάλυψαν τον κίνδυνο του ολοκληρωτισμού πίσω από αυτή τη συζήτηση, ενώ θα ήταν πρέπον να συζητάμε για το αν οι Σέρβοι έχουν ...καθήλωση στο πρωκτικό στάδιο ή ακόμη καλύτερα για το πώς θα μοιράσουμε το Γ' ΚΠΣ!

2. Υπό τις γνωστές συνθήκες οραματικού κενού και ιδεολογικών αδιεξόδων.

3. Η δριμεία κριτική στις κυβερνήσεις από μέρους κάποιων κοινοτιστών αυτής της τάσης δεν πρέπει να μας ξεγελάει. Γίνεται όχι από «αντεξουσιαστική» σκοπιά αλλά γιατί αντίθετα τις θεωρούν υπερβολικά «φιλελεύθερες» κι «ανεκτικές» ή «εκφυλισμένες» από την επιρροή διάφορων ομάδων κοινωνικής πίεσης.

4. Κατά το σύστημα αξιών της κοινότητας πάντα!

5. Είναι εντυπωσιακή η συζήτηση για το αν θα πρέπει να περιθάλπονται από τους πόρους της κοινότητας για παράδειγμα όσοι δεν φορούν κράνος στη μηχανή, οι μανιώδεις καπνιστές ή οι αμετανόητοι ναρκομανείς, οι σεξουαλικά ελευθεριάζοντες κ.ά., όσοι δηλαδή επιδεικνύουν «ανευθυνότητα» σύμφωνα με τις ηθικές νόρμες της κοινότητάς τους!

6. Αποκέντρωση στηριγμένη στη γνωστή νεο-φιλελεύθερη συνταγή της κατάτμησης των εκπαιδευτικών πόρων σε «κουπόνια εκπαίδευσης» ανά παιδί, όπου οι γονείς έχουν την «ελευθερία επιλογής» του σχολείου της (κοινωνικής, θρησκευτικής, εθνοτικής, κ.λπ.) αρεσκείας τους, το οποίο και χρηματοδοτούν με τα κουπόνια αυτά.

7. Και ειδικά η Χίλαρι Κλίντον με το πόνημά της "It takes a Village".

8. Ή, και γιατί όχι, και των άλλων έμβιων όντων (βιοσφαιρική ισότητα)!

και μη εξουσιαζόμενων ανθρώπων. Είναι ένας αδιαφανής, συγκεντρωτικός, βίαιος και εξουσιαστικός οργανισμός που η επίκλησή του ή η χρήση του ακυρώνει την ίδια την έννοια του κοινοτισμού. Βέβαια, δεν μπορούμε να φανταστούμε έναν πλανήτη που θα αποτελείται από εκατομμύρια διάσπαρτες κοινότητες. Είναι σίγουρο ότι θα υπάρξουν ευρύτερες συσσωματώσεις τοπικών κοινοτήτων που θα δημιουργήσουν μεγαλύτερες πολιτειακές μορφές με βάση την κοινότητα συμφερόντων ή ταυτοτήτων. Το κρίσιμο δεν είναι αν αυτές οι μορφές θα ονομαστούν «κράτος», αλλά αν οι αποφάσεις για άσκηση εξουσίας ή ισχύος λαμβάνονται με συμμετοχικό δημοκρατικό τρόπο από τους πολίτες ή αντίθετα από αυτονομημένους εντεταλμένους και εξουσιοδοτημένους μηχανισμούς «εις το όνομα του λαού»!

Για τον «ριζοσπαστικό» κοινοτισμό, ένα ιδιαίτερα αποφασιστικό ζήτημα είναι ο **συλλογικός έλεγχος** επί των παραγωγικών δυνάμεων και των πλουτοπαραγωγικών πηγών, ώστε να βρίσκονται σε ευθεία σχέση με τους **συλλογικά καθορισμένους στόχους και αξίες**, που αναδεικνύουν και ικανοποιούν ένα, διαφορετικό από το εμπορευματικό, σύστημα αναγκών. Αυτό **δεν σημαίνει**, απαραίτητα, κοινή ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και ανταλλαγών ή κεντρικό σχεδιασμό της οικονομίας ή πλήρη απουσία αγοράς (ως χώρου ανταλλαγών). Ούτε σημαίνει ότι **κάθε** παραγωγική πράξη ή πράξη κατανάλωσης πρέπει να αντιστοιχεί σ' ένα «συνειδητό» κοινωνικό στόχο ή να έχει μια απόλυτα ορθολογική εξήγηση![9] Δεν πρέπει να μας διαφεύγει η πικρή πείρα από την αποτυχία και την επικίνδυνη εκτροπή παλαιότερων κολεκτιβιστικών εγχειρημάτων. Είναι, όμως, αυταπάτη να συζητάμε για «ριζοσπαστικό» κοινοτισμό χωρίς την άσκηση συλλογικού, δημοκρατικού ελέγχου επί των οικονομικών και παραγωγικών δυνάμεων!

Δεν μπορεί να νοηθεί ριζοσπαστική κοινοτιστική τάση χωρίς την πραγμάτωσή της σε τοπικό, εδαφικοποιημένο, επίπεδο. Εκεί υπάρχουν οι προϋποθέσεις μεγέθους κι εγγύτητας ώστε να δοκιμαστούν οι αρχές της ισότητας και της αυτοκυβέρνησης, της άμεσης συμμετοχικής δημοκρατίας, του κοινωνικού ελέγχου επί της παραγωγής (συχνά μέσα από τη μείωση του μεγέθους των παραγωγικών μηχανισμών με τη βοήθεια της νέας τεχνολογίας), της άρσης της αποξένωσης παραγωγού και καταναλωτή, κλπ. Η εγγενής τοπική διάσταση της κοινοτιστικής *«πράξης»* δεν καθιστά τον » κοινοτισμό ένα άθροισμα απομονωμένων τοπικών πρωτοβουλιών. Ο καθορισμός της *αυτοπραγμάτωσης* ως της έννοιας του «κοινού καλού», είναι μια επιλογή με **οικουμενική διάσταση**, καθώς αφορά σε ένα καθολικό ανθρώπινο αίτημα.

Για την εφαρμογή στην πράξη ριζοσπαστικών κοινοτιστικών ιδεωδών δεν αρκεί μόνο η «θεωρία» ή τα «εργαλεία», χρειάζεται και η καταφυγή στην **παράδοση** του κάθε τόπου. Χρειάζεται να αναμοχλευτούν στοιχεία των παλαιών ταυτοτήτων, να απελευθερωθούν οι δυνάμεις της ιστορικής μνήμης που διδάσκουν[10] τον *«τρόπο»* να ζεις και να παράγεις συλλογικά και, εν τέλει, **σε άμεση συνάρτηση με τη σύγχρονη πραγματικότητα**, να οδηγήσουν στη διαμόρφωση νέων κοινοτικών ταυτοτήτων σε απελευθερωτική κατεύθυνση[11]. Το κορυφαίο παράδειγμα των **Ζαπατίστας**, και ειδικά η πρόσφατη συγκρότηση των *Συμβουλίων Καλής Διακυβέρνησης* για την Αυτονομία των Ζαπατιστικών Κοινοτήτων, δείχνει ότι τα παραπάνω δεν είναι αφηρημένες θεωρητικολογίες αλλά **ζωντανές διεργασίες** των κοινοτήτων των αγωνιζόμενων ανθρώπων σε πολλές περιοχές του πλανήτη!

Η προτεραιότητα του κοινοτισμού

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση των δύο κύριων τάσεων της τρέχουσας συζήτησης για τον κοινοτισμό, χρειάζονται μερικές διευκρινήσεις.

Πρώτον, η διάκριση μεταξύ συντηρητικής και ριζοσπαστικής τάσης δεν σημαίνει ότι η πλειοψηφία των σημερινών απόψεων ή των κοινοτιστικών εγχειρημάτων συντάσσεται με την μία ή την άλλη τάση. Συμβαίνει μάλλον το αντίθετο. Το συνηθέστερο είναι να συναντάμε χαρακτηριστικά και της μιας και της άλλης τάσης. Απλώς, η σχηματική οριοθέτηση, συμβάλλει στις προσπάθειες για το αρχικό ξεκαθάρισμα ενός θολού, προς το παρόν, τοπίου και προσφέρει έναν «μπούσουλα»[12] πολιτικών αξιολογήσεων και επιλογών. Συνάμα, επιλέχθηκε η εντός εισαγωγικών παρουσίαση των όρων συντηρητικός και ριζοσπαστικός για να μην ταυτίζονται οπωσδήποτε με τις τρέχουσες σημασίες. Κάποιος οπαδός του διαλεκτικού υλισμού που σήμερα ονειρεύεται να επαναφέρει τις «παλιές καλές μέρες» της Σοβιετίας, την «κομμουνιστική» ηθική και το «ισχυρό» κράτος που καθυπόταγε τις ατομικές θελήσεις στο γενικό «σχέδιο» που συνέτασσε μια αδιαφανής και προνομιούχος γραφειοκρατία, φλερτάρει επικίνδυνα με τη «δεξιά» τάση του κοινοτισμού. Ή, αντίθετα, ένας «καθυστερημένος» Ινδιάνος του Αμαζονίου ή ένας «συντηρητικός» Αλγερίνος αγρότης προσεγγίζουν κάποια «ριζοσπαστικά» κοινοτιστικά χαρακτηριστικά, περισσότερο από τον αριστερό διανοούμενο του «Τρίτου Δρόμου» του Μπλαίρ και της Δαμανάκη!

Δεύτερον, η συλλήβδην ενοχοποίηση του κοινοτισμού ως εν δυνάμει ολοκληρωτισμού αποκρύπτει (συχνά ιδιοτελώς) το αυτονόητο. Ότι, δηλαδή, η ομοιομορφοποίηση όλων των πεδίων της ανθρώπινης ζωής μέσα από τη μετατροπή των πάντων, ακόμα και των έσχατων ανθρώπινων σχέσεων, σε εμπόρευμα, ο άκρατος ατομισμός που κάνει τους ανθρώπους να συμπεριφέρονται σαν μια αγέλη αποξενωμένων μεταξύ τους καταναλωτών, η γενικευμένη απάθεια και η εξαφάνιση της πολιτικής σαν πεδίου της αυτοκυβέρνησης, είναι απείρως πιο κοντά στην επιβολή ενός ολοκληρωτικού, τεχνοφασιστικού μεγακράτους, παρά ο κοινοτισμός (ακόμη και ο «συντηρητικός») που επιδιώκει την ενεργό συμμετοχή του πολίτη στη δημόσια ζωή και την αυξημένη συμμετοχή του σε ό,τι επηρεάζει την τύχη της μικρής, έστω, κοινωνίας του! Ο παγκοσμιοποιημένος καπιταλισμός είναι εδώ για να διαψεύδει διάφορα τέτοια «κριτικά» φληναφήματα!

Τελειώνοντας, πρέπει να τονιστεί ότι, σε μια «αριστερή» εκδοχή του κοινοτισμού, κοινοτικές σχέσεις σημαίνουν δραστικές **αλλαγές** και **μεταμορφώσεις** στον τρόπο ζωής εδώ και τώρα· ενώ η συζήτηση για τις αξίες και τα κύρια χαρακτηριστικά δεν εξαντλείται στον καθορισμό και την παρουσίασή τους. Επεκτείνεται σε μια συζήτηση για τα **υποκείμενα**, τις **κοινωνικές συμμαχίες** και τους **θεσμούς** που θα τα προωθήσουν! Τα παραπάνω συνιστούν το πρακτικό και πολιτικό αιτούμενο της επόμενης περιόδου.

Πάτρα, *Σεπτέμβρης 2003*

ΣΚΙΤΣΟ ΣΤΗΝ *ABC*, ΜΑΔΡΙΤΗ

9. Ούτε ότι όλες οι πτυχές της ζωής καθορίζονται με αυστηρότητα από την κοινά αποδεκτή έννοια του Δικαίου και του Καλού. Αυτή αφορά κυρίως τις βασικές δομές της κοινότητας. Άρα υπάρχουν περιθώρια προσωπικής αυτονομίας, αρκεί αυτή να μην οδηγεί στην αδικία.

10. Μέσα από μια βασανιστική πορεία αιώνων...

11. Άρα, η ρομαντική αναπόληση παραδοσιακών τρόπων ζωής και αξιών καθόλου δεν σημαίνει ότι είναι κριτήριο για να χαρακτηριστεί μια κοινοτιστική συμπεριφορά ως «δεξιά» ή επικίνδυνη. Επικίνδυνη γίνεται όταν επιδιώκει την εξουσιαστική επιβολή τους στη σημερινή πραγματικότητα.

12. Καθόλου «αντικειμενικό» όπως είναι φανερό!

ΘΕΟΔ. Ε. ΘΕΟΔΩΡΟΥ, *Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ*, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΦΟΙ ΤΟΛΙΔΗ, ΑΘΗΝΑ 1996.

ο ελληνικός κοινοτισμός και η νεοελληνική κοινοτική παράδοση

του Νικ. Πανταζόπουλου

η κοινότητα δεν ήταν μόνο διοικητική περιφέρεια αλλά εστία αναπτύξεως και εφαρμογής των ανθρώπινων δικαιωμάτων στην πιο συγκεκριμένη τους εκδήλωση. Ήταν δηλαδή ένα πολιτικοκοινωνικό παιδευτήριο που πέτυχε απόλυτα κατά την πρώτη φάση της δραστηριότητάς του κάτω από το πολυκρατικό πολιτειακό σύστημα που είχε αναπτυχθεί.

Κλασική περίοδος

Ιδανική ταύτιση κοινότητας-κοινωνίας-πολιτείας έχουμε κατά την κλασική περίοδο της ιστορίας μας. Ήταν τότε που το Κράτος αφομοίωνε οργανικά τις επιμέρους αυτόνομες κοινοτικές μορφές (φυλές, φατρίες, δήμους), χωρίς να τις διαστρεβλώνει ή να τις καταργεί, αναπαράγοντας απ' αυτές την πολιτεία σαν ολοκληρωμένη μορφή κοινότητας, στην οποία ο πολίτης αποτελούσε μόριο, οργανικό δηλαδή και αναπόσπαστο μέρος και της επιμέρους ομάδας και της γενικότερης εκφράσεώς της, της πόλεως.

Η ταύτιση αυτή προϋποθέτει αφομοίωση των σκοπών των επιμέρους κοινοτήτων μ' εκείνον που επιδιώκεται από την πολιτεία. Προηγμένη μορφή της ευρύτερης κοινοτικής ιδέας την εποχή αυτή είναι τα διάφορα «κοινά», ενώσεις δηλαδή αυτόνομων πόλεων με φυλετικό-τοπικό ή οι αμφικτυονίες με θρησκευτικό ή πολιτικο-στρατιωτικό χαρακτήρα. [ ]

Βυζαντινή περίοδος

Είναι γνωστό ότι ορισμένοι ερευνητές, ανάμεσα σ' αυτούς και ο Παπαρρηγόπουλος, δέχονται πως η κοινοτική παράδοση διατηρήθηκε κατά τη Βυζαντινή περίοδο και πως η μεταγενέστερη ανέλιξη του θεσμού της κοινότητας στην Τουρκοκρατία βασίσθηκε σε βυζαντινά πρότυπα.

Μαρτυρίες για κοινοτική διαβίωση ύστερ' από τη Ρωμαϊκή κατάκτηση δεν έχουμε αρκετές ώστε να σχηματίσουμε για την περίοδο αυτή ένα ικανοποιητικό πρότυπο. Η γενική εντύπωση που αποκομίζει κανείς από τη μελέτη των πηγών είναι ότι, παρά την τυπική αυτονομία που παραχωρούσαν οι Ρωμαίοι στις διάφορες πόλεις και τη σχηματική επιβίωση αυτοχθόνων θεσμών (Εκκλησία του δήμου, Βουλή, Πολιτάρχες), η πολιτική αυτονομία είχε συρρικνωθεί στην άσκηση πολιτιστικών δραστηριοτήτων ορισμένου είδους όπως ήταν η διοργάνωση αγώνων και θρησκευτικών εκδηλώσεων στις οποίες προσφέρονταν άρτος και θεάματα. [ ]

Από την πλευρά όμως του λαϊκού δικαίου τα πράγματα δεν εξελίχθηκαν σύμφωνα με τις αυτοκρατορικές προθέσεις. Η αντιδικία κράτους-περιφέρειας συνεχίζεται και ο θεσμός της τοπικής αυτοδιοικήσεως επιβιώνει. [ ] Υπήρχαν ομαδώσεις όπως οι κωμητουρίες, οι μητροκωμίες, οι ομάδες χωρίων και τα ελευθερικά χωρία, που αν και λειτουργούσαν στο περιθώριο είχαν ασφαλώς κοινοτική συγκρότηση. [ ]

Περισσότερη αυτονομία φαίνεται ότι απολαμβάνουν στον 13ο αιώνα οι κοινότητες χωριτών, που συγκροτήθηκαν από παροίκους, δηλαδή από επίμορτους καλλιεργητές, οι οποίοι ήταν εγκαταστημένοι στις πρόνοιες (φέουδα) που ανήκαν σε αξιωματούχους της Αυτοκρατορίας της Νικαίας. Οι πάροικοι αυτοί ήταν οργανωμένοι σε κοινότητες, αν κρίνουμε από την ύπαρξη προϊσταμένων, που ονομάζονταν οικοδεσπότες και κρείττονες οικοδεσπότες. Οι εκπρόσωποι αυτοί των χωριτών, πιθανότατα αιρετοί, συμμετείχαν στην απονομή της δικαιοσύνης, σε λαϊκά δικαστήρια, που ήταν αρμόδια για την επίλυση των ιδιωτικών διαφορών των χωριτών. [ ]

Στη Θεσσαλία, την ίδια περίοδο (13ος αι.) η κοινοτική ζωή στην ύπαιθρο είναι συγκροτημένη. Σ' ένα ορκωμοτικό γράμμα, δηλαδή σε έγγραφη ρύθμιση των σχέσεων μεταξύ του άρχοντα της περιοχής Φαναριού **Μιχαήλ Γαβριηλόπουλου** και των κατοίκων της περιοχής (1295), διαπιστώνουμε τα θετικά αποτελέσματα της πιέσεως που ασκούν οι οργανωμένοι κάτοικοι του φέουδου ενάντια στην αυθαιρεσία των εκπροσώπων του τιμαριωτισμού. [ ] Καταργείται η αλληλέγγυα ποινική ευθύνη, που ίσχυε προηγουμένως σε περίπτωση ανθρωποκτονίας, και θεσπίζεται η συγκρότηση ειδικού συλλογικού δικαστηρίου –αντί της αυθαίρετης δικαστικής δικαιοδοσίας του φεουδάρχου–, αρμόδιου για την εκδίκαση περιπτώσεων απιστίας και ανυποταγής. Καταργείται επίσης η αγγαρεία και περιστέλλονται οι φορολογικές υποχρεώσεις των επίμορτων καλλιεργητών ενώ ρυθμίζεται ικανοποιητικά η υποχρέωσή τους προς στρατείαν (επιστράτευση). [ ]

Στην **Πελοπόννησο**, το διοικητικό σύστημα των τριών βαθμών της τοπικής υποδιοικήσεως που ακμάζει επί Τουρκοκρατίας, το οποίο εφαρμόσθηκε και κατά την Επανάσταση, έχει –όσον αφορά τουλάχιστο στον α' βαθμό– τις ρίζες του στη βυζαντινή περίοδο και τη Φραγκοκρατία (Μονεμβασία, Μάνη, Πάτρα). Στο Χρονικό του Μορέως συναντούμε τον όρο προεστοί· ο πρωτόγερος του Μορέως εκπροσωπεί στα 1425 την κοινότητα των Πατρών και, στην περιοχή Διακοφτού, αναφέρονται σε έγγραφο του 1572 άρχοντες των μαχαλάδων που δρουν στα πλαίσια της κοινότητος, πριν στη δεύτερη Τουρκοκρατία κατασταθεί η αρχή των δύο μωραγιάννηδων και των βεκίληδων.

Πρότυπο για την ευρύτερη κοινοτική αυτοδιοίκηση που χορηγούνταν σε ορισμένες πόλεις στις αρχές του 14ου αιώνα αποτελεί το Χρυσόβουλλο του Ανδρόνικου Β' Παλαιολόγου για χάρη της Εκκλησίας και της πόλεως των **Ιωαννίνων** (1319). Από το Χρυσόβουλλο αυτό πληροφορούμαστε από τη μια πλευρά ότι πρόκειται

περί ανανεώσεως καθεστώτος κοινοτικής αυτονομίας, που ίσχυε κατά την αρχαίαν αυτών συνήθειαν, και από την άλλη ποιο ήταν το τριπλό περιεχόμενο της αυτονομίας αυτής. Ήταν **πολιτικό** και είχε σαν περιεχόμενο τη διατήρηση κατά την προτέραν συνήθειαν πάσης ελευθερίας και εξουσίας˙ **δικαστικό**, αφορούσε δηλαδή το δικαίωμα να εκλέγουν κριτάς και εξισωτάς για την επίλυση κάθε διαφοράς, ακόμα και ποινικής (εκούσιας ανθρωποκτονίας), εκτός των γαμικών. **Οικονομικό** τέλος περιεχόμενο είχε η αυτονομία των Ιωαννίνων, εφόσον εξασφαλιζόταν η διατήρηση της περιουσίας των Ιωαννιτών, η απαλλαγή από κάθε έμμεση φορολογία (ακομμέρκευτοι) και η ελεύθερη άσκηση εμπορείας μέσα στα όρια της Επικράτειας. Το καθεστώς αυτό αναγνωρίσθηκε και μετά την κατάκτηση των Ιωαννίνων από τους Τούρκους (1436) και ίσχυσε μέχρι την επανάσταση του Διονυσίου Σκυλοσόφου (1611).

Σαν συμπέρασμα της έρευνας που προηγήθηκε, προκύπτει ότι, κατά τη βυζαντινή και τη μεταβυζαντινή περίοδο, ο πολυκρατικός κοινοτισμός και το σχετικό μ' αυτόν φαινόμενο της τοπικής αυτοδιοικήσεως βρίσκονται σε κατάφωρη αντίθεση προς τον απολυταρχικό συγκεντρωτισμό του κράτους και της μεγάλης γαιοκτησίας. Ωστόσο η κοινοτική ζωή, όπως προβάλλει από τις περιπτώσεις που μπορέσαμε να εντοπίσουμε, δεν έπαψε να είναι μια ζωντανή πραγματικότητα.

Τουρκοκρατία

Ειδικοί ιστορικοί λόγοι συνετέλεσαν ώστε κατά την Τουρκοκρατία να αναπτυχθεί και να ακμάσει ο κοινοτισμός. Η διαφορά θρησκείας και γλώσσας, η μορφή του Οθωμανικού δημοσιονομικού συστήματος, που αντιλαμβανόταν τις κοινότητες των ραγιάδων ως φορολογικές μονάδες στα πλαίσια των οποίων οι φορολογούμενοι ευθύνονταν αλληλεγγύως, διευκόλυναν την εσωστρεφή ανάπτυξη των κοινοτήτων επάνω σε βάσεις δημοκρατικές σαν εστίες συντηρήσεως του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού.

Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι, στην Τουρκοκρατία, ο κοινοτισμός διανύει τη χρυσή του περίοδο αφού γίνεται η κιβωτός διαφυλάξεως της πολιτιστικής μας παραδόσεως σ' όλους τους τομείς.

Σε συνεχή διαλεκτική αντίθεση με τον κατακτητή από τη μια πλευρά και με τον Κλήρο σαν φορέα της «λόγιας» παραδόσεως από την άλλη, κατορθώνει, στο πολιτικό, οικονομικό και κάποτε στο στρατιωτικό επίπεδο, να διεκδικήσει την πρωτοπορία και να επιβάλει κατά την Επανάσταση μια μορφή Κράτους που ανταποκρινόταν στην κοινοτική για το Κράτος αντίληψη. [ ]

Κατά την Τουρκοκρατία το κοινοτικό σύστημα που στην τελειότερη του μορφή λειτουργεί σε τρεις βαθμούς (κοινότητα, επαρχία, νομός) εμφανίζεται σαν ένα οργανωμένο **παρακράτος**, που κάτω από ξενική κατάκτηση διαμορφώνει ένα ζωντανό γραφτό ή άγραφο λαϊκό δίκαιο, πλουραλιστικού χαρακτήρα, και βρίσκεται κάτω από ενιαία θρησκευτική ηγεσία, αυτή του Οικουμενικού Πατριάρχη.

Το σύστημα αυτό αποδείχθηκε κατά τους χρόνους της δουλείας θα έλεγε κανείς ιδανικό. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο με τις νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν με την Επανάσταση, όταν η πολυκρατική συγκρότηση των επαναστατημένων Ελλήνων κατά κοινότητες και επαρχίες αποδείχθηκε επικίνδυνη για την επιτυχία της Επαναστάσεως.

Τα καταστατικά κοινοτήτων του 18ου-19ου αιώνα στα λίγα άρθρα τους περιλαμβάνουν πολλές διατάξεις πολιτιστικού περιεχομένου. Έτσι στη **Μοσχόπολη**, από τα μέσα του 18ου αιώνα, εκτός του τυπογραφείου και του θεσμού των υποτροφιών, λειτουργεί και ορφανοτροφείο που χρησιμεύει επίσης για την περίθαλψη των πτωχών και των αρρώστων. Προηγμένη ανθρωπιστική αντίληψη συναντούμε το 1813 και στο Σύστημα ή διαταγές της πόλεως **Μελενίκου**. Στον κοινοτικό αυτό Κώδικα που περιλαμβάνει 30 μόνον άρθρα, τα 5 είναι αφιερωμένα στην κοινωνική πρόνοια των πτωχών (άρθρα 9-12, 19) και τα 3 στη μέριμνα για την ίδρυση σχολείων και τη χορήγηση υποτροφιών στους ενδεείς αλλά επιμελείς μαθητές (άρθρα 20-22). [ ]

Ένα άλλο παράδειγμα προηγμένης κοινωνικής πρόνοιας μάς είναι γνωστό από τις **Κυδωνίες**, όπου εφαρμοζόταν ένα πρωτότυπο σύστημα χρηματοδοτήσεως του θεσμού των υποτροφιών. Κάθε ευκατάστατος Αϊβαλιώτης εξέδιδε ένα γραμμάτιο με εικονικό ποσό το οποίο, τοκιζόμενο από τον ίδιο προς 10%, χρησίμευε για την υποτροφία ενός απόρου μαθητή. Πέρ' απ' αυτό, στη διαθήκη του άφηνε κληρονομικό μέρισμα ενός ακόμη παιδιού που χρησίμευε για υποτροφίες. [ ]

Επανάσταση

Όπως προκύπτει από την έρευνα που επιχειρήσαμε, η Κοινότητα, από την κλασική περίοδο μέχρι την Επανάσταση του '21, στάθηκε το θεμέλιο της πολιτιστικής μας ζωής, υποκαθιστώντας σαν παρακράτος την πολιτεία-κοινωνία που είχαν, εξαιτίας των ξενικών κατακτήσεων, καταλυθεί ή πληγεί. Χάρη στις πλουραλιστικές της ιδιαιτερότητες κατόρθωσε κατά τόπο και χρόνο να εξελιχθεί σε θαυμαστό όργανο-όπλο άμυνας ενάντια στις κάθε είδους ετερόνομες επεμβάσεις. Δεν προσφερόταν όμως κατά τον ίδιο τρόπο στις νέες ιστορικές συνθήκες που δημιουργήθηκαν με την έκρηξη της Επαναστάσεως του 1821, οι οποίες απαιτούσαν ενιαία κεντρική εξουσία, ικανή να διεξαγάγει με επιτυχία τον αγώνα.

Η Β΄ Εθνική Συνέλευση Άστρους στα 1823, αναγνωρίζοντας τον κίνδυνο που προερχόταν από τον πολυαρχικό πολυκρατισμό, κατάργησε τις τοπικές κατά επαρχίες διοικήσεις, προετοιμάζοντας την εφαρμογή συγκεντρωτικού πολιτειακού συστήματος, που επιβάλλεται για πρώτη φορά με Ψήφισμα της Γ΄ Εθνικής Συνελεύσεως της Τροιζήνας του 1827. Ο θεσμός όμως της Κοινότητας, σαν πρώτος βαθμός της Τοπικής Αυτοδιοικήσεως, διατηρείται τόσο κατά την Επαναστατική όσο και κατά την Καποδιστριακή περίοδο, κατά την οποία εκδηλώνεται προσπάθεια συγκερασμού του παραδοσιακού πολυκρατικού κοινοτικού προτύπου με το κατά τα δυτικά πρότυπα υπό διαμόρφωση συγκεντρωτικό Κράτος.

Το ότι το πλέγμα των δικαιικών σχέσεων που είχε αναπτυχθεί από το διακοινοτικό πνεύμα θεωρούνταν κατά κοινή αναγνώριση ως το «εθνικόν δίκαιον» των Ελλήνων προκύπτει από την Ε΄ Εθνική Συνέλευση του 1832, όταν, ύστερ' από τη δολοφονία του Καποδίστρια, η Εθνική Αντιπροσωπεία επιχείρησε σαν από ένστικτο να συνδιαλλάξει τον κοινοτισμό με το συγκεντρωτισμό. [ ]

Η Ε΄ Εθνική Συνέλευση, επιδιώκοντας να εξασφαλίσει τη λειτουργία της Κοινότητας στα πλαίσια του συγκεντρωτικού Κράτους, που αντιπροσώπευε η μοναρχία του Όθωνα, [ ] αναγνωρίζει τους τρεις βαθμούς της τοπικής αυτοδιοικήσεως (κοινότητες, επαρχίες, νομούς) αποβλέποντας να θεμελιώσει την ενιαία τώρα Επικράτεια επάνω στον α' και β' βαθμό της τοπικής αυτοδιοικήσεως: την κοινότητα και την επαρχία. Για τη σχέση Κοινότητας-Κράτους χρησιμεύει ως πρότυπο η ρύθμιση που εφαρμόσθηκε στην Τουρκοκρατία: [ ]με τα άρθρα 4-5 από τη μια πλευρά τονίζεται η αντιπροσωπευτική βάση του κοινοτικού πυρήνα και από την άλλη διαγράφεται η διττή του αποστολή, θεσπίζεται δηλαδή ότι εις το κοινόν εκάστης κοινότητος και επαρχίας οι δημογέροντες θέλουν κρατεί τακτικώς δύο κατάστιχα, εν λεγόμενον Φυλετικόν κατάστιχον της Κοινότητος και έτερον ονομαζόμενον πολιτικόν. Με το πρώτο εξασφαλίζεται η εσωτερική αυτόνομη λειτουργία της κοινότητας ενώ με το δεύτερο καταβάλλεται προσπάθεια το πολυκρατικό κοινοτικό σύστημα να ενταχθεί στο συγκεντρωτικό.

Σημασία ιδιαίτερη έχει η διακήρυξη της Ε΄ Εθνικής Συνελεύσεως, σύμφωνα με την οποία εκφράζεται η ευχή να διατηρηθεί το «εθνικόν», δηλαδή το κοινοτικό δίκαιο. [ ]

Αντιβασιλεία-Μοναρχία Όθωνα

Το σκηνικό που περιγράψαμε στα προηγούμενα αλλάζει με την

ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΠΟΚΟΡΟΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, *Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΙΝΟΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ*, ΣΕΙΡΑ: ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΣΜΟΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑ, ΑΘΗΝΑ 1993.

πραξικοπηματική επιβολή της απόλυτης μοναρχίας, στόχος της οποίας ήταν η συγκρότηση συγκεντρωτικού κράτους δυτικού τύπου.

Ο νόμος περί δήμων της 27ης Δεκεμβρίου 1833/8ης Ιανουαρίου 1834 [ ] διαλύει τις κοινότητες. [ ]Οι νέες διοικητικές μονάδες τίθενται κάτω από την ανεξέλεγκτη εξουσία του Κράτους που, διορίζοντας τους πριν αιρετούς κοινοτικούς άρχοντες, διασπά την ενότητα της συλλογικής ηγεσίας τους και καθιστά τον δήμαρχο εγκάθετο της Κυβερνήσεως, που μισθοδοτείται για τον σκοπόν αυτόν. Ο άλλοτε αυτόνομος εκ των κάτω έλεγχος των πράξεων των κοινοτικών αρχόντων ασκείται τώρα εκ των άνω ετερόνομα για λογαριασμό του Κράτους [ ].

ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΑΠΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΘΕΟΧΑΡΗ ΜΟΡΕ, 1988

Στη φάση λοιπόν αυτή της αναμετρήσεως Κράτους-Κοινότητας, η τελευταία παθαίνει κάθετη καθίζηση στο πεδίο του δημοσίου δικαίου, αφού χάνει την αυτεξουσιότητα που είχε πριν. [ ]

Κάτω από τις συνθήκες αυτές, η κοινοτική παράδοση αναγκάσθηκε να ακολουθήσει ξεχωριστή αλλά όχι αυτοδύναμη πορεία, που τελικά την υποχρέωσε σε άνισο ανταγωνισμό με την κρατική εξουσία. [ ]

Τοπική αναγνώριση του θεσμού της κοινότητας

Ο νόμος περί συστάσεως των δήμων του 1833 ήταν ένα συνεπές για τη νοοτροπία της Αντιβασιλείας προληπτικό μέτρο, που απέβλεπε στην εξουδετέρωση κάθε αντιδράσεως ενάντια στη συγκεντρωτική πολιτική που σκόπευε να ακολουθήσει η μοναρχική κυβέρνηση. Και ήταν τόσο αποτελεσματικό ώστε εξακολούθησε να επηρεάζει τη νομοθετική πολιτική της χώρας για 80 ολόκληρα χρόνια μέχρι την Επανάσταση του 1909.

Στο δεσποτισμό του Νόμου περί συστάσεως των Δήμων του 1833 χρωστούμε ότι διαγράφεται για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα (1833-1912) από το λεξιλόγιο της ελληνικής νομοθεσίας η λέξη κοινότητα. Ο Νεοέλληνας νομοθέτης τη θυμάται ύστερ' από έναν αιώνα. [ ]

Με τον Νόμο ΔΝΖ'/1912, Περί συστάσεως Δήμων και Κοινοτήτων, εγκαινιάζεται επιτέλους μια καινούργια πολιτική. Αναγνωρίζεται η αγροτική κοινότητα ως αυτοδιοικούμενη περιοχή, και η πολιτεία περιορίζεται στην άσκηση ελέγχου για τη νομιμότητα των ενεργειών της, ενώ προηγουμένως ασκούσε έλεγχο για τη σκοπιμότητά τους. Παράλληλα αποδίδονται στις κοινότητες οι περιουσίες παντός χωρίου αποτελέσαντος οργανωμένην ή ανοργάνωτον κοινότητα (άρθρο 12) οι οποίες είχαν δημευθεί.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΟΜΟΣ ΙΘ΄, *ΑΝΤΙΧΑΡΙΣΜΑ ΣΤΟΝ ΝΙΚΟΛΑΟ Ι. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟ*, ΤΕΥΧΟΣ Α΄, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1986.

Ο Νόμος ΔΝΖ'/1912 εισάγει στη διοίκηση των κοινοτήτων την αρχή της αυτενέργειας, με τα άρθρα 35 και 43. Το άρθρο 35 θεσπίζει ότι το κοινοτικό συμβούλιο διοικεί με τις αποφάσεις του τις τοπικές υποθέσεις της κοινότητας, εφόσον ο νόμος δεν ώρισεν άλλως. Το άρθρο 43 ορίζει ότι οι αποφάσεις αυτές είναι εκτελεστές ύστερ' από 30 μέρες μετά την κοινοποίησή τους στο Νομάρχη. [ ]

Από το 1912-1984 εκδόθηκαν πάνω από 130 νομοθετήματα και υπουργικές αποφάσεις για τους δήμους και τις κοινότητες. [ ] Το Νεοελληνικό Κράτος, ενώ θα μπορούσε να ακολουθήσει πετυχημένα πρότυπα για την αναμόρφωση του κοινοτισμού σε συνδυασμό με τη ρύθμιση της τοπικής αυτοδιοικήσεως, διέπραξε το σφάλμα να έχει σαν πρότυπο τον Νόμο της Αντιβασιλείας του 1833 περί σχηματισμού των δήμων και όταν ακόμη ύστερα από 70 ολόκληρα χρόνια αποφάσισε να τον τροποποιήσει. Ακολουθώντας τη σφαλερή νοοτροπία της Αντιβασιλείας, είδε τον κοινοτικό θεσμό σαν διοικητικό θέμα χωρίς να μπορέσει να συλλάβει την πραγματική σημασία του κοινοτισμού ως πολιτιστικού θεσμού που έχει στενό σύνδεσμο με τα ατομικά δικαιώματα του Έλληνα πολίτη που είναι αλληλένδετα συνδεμένα με την ιδέα της ελευθερίας. [ ]

Ενώ στο εσωτερικό της Χώρας ο κοινοτισμός καταδιώκονταν, στο εξωτερικό, ή χρησίμευε σαν πρότυπο για τη διοικητική αναδιοργάνωση του κράτους ή συνέχιζε την αυτοδύναμη εξέλιξη του. Την εποχή που το Ελληνικό Σύνταγμα του 1864 εξακολουθούσε να αδιαφορεί για τον θεσμό της τοπικής αυτοδιοικήσεως, στην Τουρκία θεσπίζεται το, 1865, ο Νόμος περί συστάσεως των Νομαρχιών. Αυτός, έχοντας σαν πρότυπο το καθεστώς που ίσχυε στην Πελοπόννησο και την Ήπειρο επί Τουρκοκρατίας, εναρμονίζει το σύστημα των τριών βαθμών της τοπικής αυτοδιοικήσεως με εκείνο της τοπικής αποκεντρώσεως.

Ο κοινοτισμός των αλυτρώτων και των αποδήμων

Ο κοινοτισμός γνωρίζει περίοδο ανθήσεως στις περιοχές του αλύτρωτου και του απόδημου Ελληνισμού. Ο αλύτρωτος Ελληνισμός αξιοποιεί τις πολιτιστικές ελευθερίες που παραχωρήθηκαν με το *τανζιμάτ* για να ανασυγκροτηθεί και, με την αρωγή της Εκκλησίας, να οργανωθεί ομοιόμορφα.

Με βάση τη σύμπραξη με την Εκκλησία αναπτύχθηκε μια άλλη πολύμορφη και πολύπλευρη έκφραση κοινοτισμού: αυτή του απόδημου Ελληνισμού για την οποία μπορεί να ειπωθεί ότι συμμετέχει δυναμικά στη διαμόρφωση της σύγχρονης νεοελληνικής πολιτιστικής πραγματικότητας.

Η συνεργασία της Εκκλησίας με τις Κοινότητες συντελεί στη διάπλαση μιας μορφής κοινοτισμού με ιδιαίτερα έντονες πολιτιστικές δικαιοδοσίες (ίδρυση σχολείων, καθιέρωση υποτροφιών, άσκηση ευρύτατης κοινωνικής πολιτικής). Η έλλειψη εθνικής-κρατικής υποστάσεως δημιουργεί την ανάγκη στις κοινότητες αυτές να υποκαταστήσουν το ρόλο του Κράτους.

Ο κοινοτισμός των αλύτρωτων και των Ελλήνων της διασποράς, περισσότερο πιστός στις παραδοσιακές αξίες του κοινοτισμού από τον αποδυναμωμένο κοινοτισμό της Ελεύθερης Πατρίδας, αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στη διατήρηση και διάσωση όχι μόνο των πολιτικών (αυτονομία-αυτάρκεια) αλλά και των πολιτιστικών στοιχείων (αλληλεγγύη: σχολεία, φιλανθρωπικά ιδρύματα) της κοινοτικής ιδέας.[ ]

Δεν θα ήταν υπερβολή να ειπωθεί ότι, από τη στάχτη του Ελληνικού, αναγεννιέται ο Ελλαδικός κοινοτισμός που αποβλέπει έστω και υποσυνείδητα στην πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας στα πλαίσια της Μικρής Πατρίδας.

Υστερ' από όσα εκτέθηκαν δεν νομίζω ότι μπορεί να αμφισβητηθεί η θεωρία για την αδιάκοπη συνέχιση της ελληνικής κοινοτικής παραδόσεως δια μέσου όλων των περιόδων της ιστορίας μας. [ ]

Κοινοτισμός και τοπική αυτοδιοίκηση

Το ζήτημα κατά πόσον είναι δυνατό οι κοινότητες ως όργανα τοπικής αυτοδιοικήσεως να ενταχθούν λειτουργικά στα πλαίσια συγκεντρωτικού πολιτεύματος δημοκρατικού τύπου στασιάζεται. Από σύγχρονους πολιτειολόγους υποστηρίχθηκε ότι, εφόσον κάθε δημοκρατική διακυβέρνηση τείνει δυναμικά προς την ενότητα και τη συγκέντρωση της εξουσίας, είναι φυσικό η τοπική αυτοδιοίκηση να μη προσφέρεται για την επίτευξη των σκοπών του κράτους αυτού, γιατί διασπά τη δυνατότητα ενιαίας συλλογικής εκφράσεως της πολιτικής βουλήσεως του λαού.[ ]

Όπως και να έχει το πράγμα, ο Νεοέλληνας Νομοθέτης δεν αξιώθηκε να καταλάβει πως η κοινότητα δεν ήταν μόνο διοικητική περιφέρεια αλλά εστία αναπτύξεως και εφαρμογής των ανθρώπινων δικαιωμάτων στην πιο συγκεκριμένη τους εκδήλωση. Στα πλαίσια δηλαδή που ο κοινωνικός έλεγχος ήταν σε θέση, με βάση την κοινοτική αρετή, να κατευθύνει και να ελέγχει την ατομική και ομαδική συμπεριφορά των μελών της. Ήταν δηλαδή ένα πολιτικοκοινωνικό παιδευτήριο που πέτυχε απόλυτα κατά την πρώτη φάση της δραστηριότητάς του κάτω από το πολυκρατικό πολιτειακό σύστημα που είχε αναπτυχθεί. [ ]

Με άλλα λόγια, η καταφορά του Κράτους ενάντια στην παραδοσιακή κοινότητα συνεχίζεται.

Ποιο λοιπόν είναι το νόημα της νεοελληνικής κοινοτικής παραδόσεως και πού μπορούμε να αναζητήσουμε το μήνυμά της;

Όταν η κοινότητα είναι μια ζωντανή πραγματικότητα, και συναντήσαμε κατά την ανάλυση που προηγήθηκε τέτοιες καταστάσεις-πρότυπα (κλασική περίοδος-Τουρκοκρατία, κοινότητες του αλύτρωτου και του απόδημου Ελληνισμού), παρακολουθεί την εξέλιξη της πολιτικοκοινωνικής ζωής κατά τρόπο ώστε να ταυτίζεται κάθε φορά με τις απαιτήσεις της εποχής σε όλους τους τομείς της ομαδικής δραστηριότητας.

Για την οργανική λειτουργία της κοινότητας, απαραίτητο είναι τα στοιχεία αυτά να προέρχονται από τη βάση της πυραμίδας και να καλύπτουν κάθε φορά οργανικές ανάγκες όπως αυτές παρουσιάζονται κατά τη φυσιολογική ανάπτυξη της ομαδικής ζωής. Όταν οι προϋποθέσεις αυτές συντρέχουν, έχουμε τα πρότυπα κοινότητας που εξετάσαμε προ ολίγου· όταν λείπουν, έχουμε το κενό που αντιμετωπίζουμε τη στιγμή αυτή που αναρωτιόμαστε τι απόμεινε από την κοινοτική παράδοση.

Στην τραγική μοίρα του θεσμού της κοινότητας διαπιστώνουμε, για άλλη μια φορά, ότι οι επιπτώσεις των κάθε λογής ξενικών κατακτήσεων είναι περισσότερο επιβλαβείς από τις ίδιες τις κατακτήσεις.

Ο Νεοέλληνας Νομοθέτης, παγιδευμένος στα πλέγματα των ξένων προτύπων, που φιλοδοξούσε κάθε φορά να επιβάλει στον τόπο, δεν στάθηκε ικανός να αντιληφθεί το γνήσιο λαϊκό δημοκρατικό μήνυμα του κοινοτισμού.

Από άγνοια ή από ξενομανία, παραγκώνισε ή παραγνώρισε το γνήσιο ελληνικό πολιτιστικό πρότυπο, για χάρη ξένων ή νόθων σχημάτων.

Δεν μπορεί κανείς, ύστερ' από όλα αυτά, να αρνηθεί ότι ο κοινοτισμός, σαν ομαδικός τρόπος ζωής, και η κοινότητα, σαν παραδοσιακή έκφραση του τρόπου αυτού, περνούν στις μέρες μας οξύτατη κρίση. Οι κοινότητες από αυτάρκεις και αυτοδύναμες πολιτιστικές μονάδες, τείνουν να εξελιχθούν σε παρασιτικούς αποδέκτες οικονομικών συστημάτων και τρόπων ζωής που, και όταν ακόμη βελτιώνουν επιφανειακά τη στάθμη της ζωής των κατοίκων τους, αυτό γίνεται σε βάρος της πολιτιστικής τους ταυτότητας.

Δεν θα ήταν υπερβολή να ειπωθεί ότι οι κοινότητες, ύστερ' από το πλήγμα που υπέστησαν με το νόμο του 1833 και το νέκρωμά τους για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα (1833-1912), έχασαν την εσωτερική τους συνοχή και δεν κατάφεραν να αναλάβουν. Άρχισαν από τότε σταδιακά να φθίνουν, αλλά ο ρυθμός του «εκσυχρονισμού» τους δεν ήταν ακόμη τόσο έντονος, όσο είναι σήμερα, ώστε να γίνεται εύκολα αντιληπτός.

Για μια αντικειμενική θεώρηση του κοινοτικού φαινομένου θα έπρεπε να ειπωθεί ότι διαλυτική επίδραση κατά του θεσμού άσκησε και η εκβιομηχάνιση της παραγωγής, η οποία οδήγησε στη σταδιακή παρακμή των παραγωγικών διαδικασιών που ήταν συνδεμένες με το κλειστό οικονομικό σύστημα της κοινότητας.

Συμπέρασμα

Είναι καιρός, όμως, ύστερ' από όσα ειπώθηκαν, να καταλήξουμε σε ένα πιο συγκεκριμένο συμπέρασμα. Η κοινοτική παράδοση σαν οργανικό τμήμα, μόριο, της λαϊκής ή δημοτικής μας παραδόσεως εξακολουθεί να είναι, παρ' όλα τα πλήγματα που εδώ και ενάμισι αιώνα δέχεται, θεωρητικά τουλάχιστο ενιαία. Με την έννοια ότι πηγάζει από τη συλλογική βούληση του λαού και εκφράζει κατά τόπο και χρόνο, δηλαδή κατά περίπτωση, την κοσμοθεωρία του. Η δικαιοταξία της εδράζεται επάνω στις γενικές ρήτρες του δικαίου μας.

Σ' όλες τις περιόδους της ιστορίας μας, η σχέση μονάδας-ομάδας (ατόμου-κοινότητας-κοινωνίας) παρουσιάζει τα ίδια χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Η συλλογική συνείδηση διαπλάθει ένα πρότυπο μονάδας-ατόμου, που εντάσσεται σαν οργανικό τμήμα, «μόριο», στην ομάδα-κοινότητα και δρα συνειδητά για τη διάδοση-πραγμάτωση των ομαδικών σκοπών με κριτήριο το κοινό συμφέρον.

Οι γενικές ρήτρες, ισότητα, αυτάρκεια, καλή πίστη, αλληλεγγύη, διαιτησία, επιείκεια, κοινό συμφέρον, βρίσκονται σε οργανική μεταξύ τους *σχέση* και επιδιώκουν, δια μέσου της αυτονομίας, τη διασφάλιση της ελευθερίας. [ ]

Αν όμως η ενότητα της κοινοτικής μας παραδόσεως δημιουργεί τεχνητά μάλλον προβλήματα στο συγκεντρωτικό κράτος είναι ζήτημα για το οποίο δεν ευθύνεται ο θεσμός. Δικαιούμαστε, πιστεύω, να μη διατηρούμε καμιά αμφιβολία ότι ο θεσμός, ύστερ' από την πραξικοπηματική εγκαθίδρυση της Μοναρχίας στη χώρα μας, αντιμετωπίσθηκε όχι μόνο μονόπλευρα αλλά και αυθαίρετα. Έτσι, ενώ αποτελούσε δημοκρατικό θεσμό διαλεγόμενο με το Κράτος, αντιμετωπίσθηκε από αυτό ως στοιχείο αντιλεγόμενο στην απολυταρχική του μορφή. Η προσοχή, λοιπόν, των μελετητών, συγκεντρώθηκε όπως ήταν φυσικό στον εντοπισμό των αρνητικών — πλουραλιστικού χαρακτήρα — στοιχείων του κοινοτισμού, ενώ θα έπρεπε να στραφεί και στη διάγνωση και των θετικών στοιχείων που τον καθιστούσαν οχυρό των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, τα οποία παραγκωνίσθηκαν ή αποσιωπήθηκαν, με συνέπεια να αγνοηθούν και από τον Νεοέλληνα νομοθέτη.

Η απάντηση, λοιπόν, στο ερώτημα ποιο είναι το σύγχρονο νόημα της κοινοτικής παραδόσεως, είναι ότι αυτή διέρχεται κρίσιμη περίοδο μετασχηματισμού, του οποίου τα στοιχεία δεν έχουν ακόμα αποκρυσταλλωθεί ώστε να μπορούν με ακρίβεια να καθορισθούν. [ ]

Σήμερα ο κοινοτισμός στην πράξη είναι μια ιδέα που δεν ταυτίζεται πάντοτε με την παράδοση. Αν πιστεύουμε στην κοινοτική ιδέα, σαν δημιουργικό στοιχείο της νεοελληνικής ιστορικής πραγματικότητας, πρέπει, πριν είναι πολύ αργά, να τον απαλλάξουμε από τις επιπτώσεις των ξενικών κατακτήσεων που τον βαραίνουν και από τους κινδύνους του μετασχηματισμού που τον απειλούν, να του αποδώσουμε την πολιτιστική του ελευθερία, μη ξεχνώντας ότι σ' αυτόν χρωστούμε ένα μεγάλο μέρος της ατομικής και συλλογικής μας ελευθερίας.

*Απόσπασμα από την μελέτη του συγγραφέα με τίτλο: "Ο ελληνικός κοινοτισμός και η νεοελληνική κοινοτική παράδοση".

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, *ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΑΓΡΟΤΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΣΕ ΔΟΚΙΜΑΣΙΑ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ.* ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΛΥΤΥΠΟ, ΑΘΗΝΑ 1986.

του Σπύρου Κουτρούλη

ΕΚΤΟΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΑΡΑΒΙΔΑ και τον Μαλούχο είναι απαραίτητο να κάνουμε ένα σταθμό στο εξαιρετικά πυκνό και ενδιαφέρον δοκίμιο του **Νικολάου Μοσχοβάκη** *Το εν Ελλάδι Δημόσιον Δίκαιον επί Τουρκοκρατίας*[1] όπου η ενδελεχής μελέτη του κοινοτισμού εναρμονίζεται σε κάποιο βαθμό με **οργανιστικές** ερμηνείες.

Ο Μοσχοβάκης ξεκινά με την γλαφυρή περιγραφή της απογοητευτικής εικόνας της ελληνικής πολιτικής, που εκλέγονται με εκλογές μια φορά το χρόνο (του Αγ. Γεωργίου ή του Αγ. Δημητρίου).

Ο Μοσχοβάκης πιστεύει ότι σε τέτοιες βασικώς πατριαρχικές κοινωνίες δεν σημειώνονταν ουσιαστικές κοινωνικές συγκρούσεις αφενός διότι «αι ευπορούσαι οικογένειαι, ου μόνον δεν διακρίνονται αποτόμως από των απόρων αλλά τουναντίον συζώσιν εν αρμονία μετ' αυτών» αφετέρου διότι «η αρχή των προκρίτων συνεδέετο μετά της υποχρεώσεως αυτών εις το να

ο Ν. Μοσχοβάκης και ο οργανιστικός κοινοτισμός

το παράδειγμα του Μοσχοβάκη μάς αποκαλύπτει ότι το ενδιαφέρον για τις κοινότητες και την ουσιαστική άμεση συμμετοχή του πολίτη στα κοινά υπήρξε αρκετά πρώιμο για την ελληνική πολιτική επιστήμη.

δίδεται στην δουλική μίμηση ξένων θεσμών: «η πολιτική ημών οργάνωσις απέτυχεν, αίτιον είναι, ουχί ότι το ελληνικόν έθνος στερείται της εις πολιτικόν βίον ικανότητος, αλλ' ότι εν τη καταλαβούση το έθνος όλον μέθη εις απομίμησιν ξένων ηθών και ξένων θεσμών, παρημελήθημεν πάσα μελέτη της ιστορίας, της ιδιορρυθμίας, της προσωπικότητος τέλος πάντων αυτού, εγένετο δε εξ εκείνων ανεξετάστως δεκτόν σχεδόν μόνον ό,τι την φαντασίαν εθάμβου και την προσωπικήν ελευθερίαν ευηρέστει».[2]

Παρότι ο Μοσχοβάκης δεν αγνοεί το γεγονός ότι η κοινότητα κατά την τουρκοκρατία περαίωνε δημοσιονομικές λειτουργίες για όφελος του κατακτητή, δεν αποδίδει την γενεαλογία της αποκλειστικά σ' αυτό, όπως έπραξε ο **Αργυρόπουλος** ούτε την θεωρεί κατευθείαν απόγονο της αρχαίας πόλης κατά το παράδειγμα του **Παπαρρηγόπουλου**. Διαπιστώνει μια άλλοτε έντονη, άλλοτε ισχνή αλλά, συνεχή παρουσία της από τον αρχαϊκό κόσμο ως την βυζαντινή μακεδονική δυναστεία. Καθώς επισημαίνει «Διαφέρει βεβαίως –ούτε δυνάμεθα να το αρνηθώμεν– ότι εν Ελλάδι σχεδόν ουδέποτε έπαυσεν υπάρχουσα ούτως ή άλλως κοινοτική τις αυτοδιοίκησις, αλλ' ουχ ήττον είναι αληθές, ότι δυνατόν να υπάρχη σειρά θεσμών επακολουθούντων και χρονικώς συνδεομένων άνευ όμως και εσωτερικής τινός αλληλουχίας. Ουδέν ήττον σφαλερά είναι η γνώμη εκείνων, οίτινες διατείνονται ότι αι επί τουρκοκρατίας κοινότητες εγεννήθησαν το πρώτον υπ' αυτόν τον τουρκικόν ζυγόν, γνώμη αφ' εαυτής αναιρώμενη εν τοις αμέσως επομένοις εν οις την αληθή των κοινοτήτων αρχήν ευχερώς θέλομεν».[3]

Ο Μοσχοβάκης διαπιστώνει ότι οι Νεαρές 46 και 47 του Λέοντος Γ' εμφανίζουν την πρόθεση για ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας εις βάρος της κοινοτικής αυτοδιοίκησης. Όμως στην πράξη, η βυζαντινή εξουσία δεν κατέστη ποτέ τόσο ισχυρή ώστε να επιβάλει τις αποφάσεις της, αντιθέτως η εξασθένισή της υποχρέωνε τις επαρχίες να αυτοδιοικηθούν για την αντιμετώπιση των καθημερινών προβλημάτων και των διόλου ασυνήθιστων ξένων επιδρομών. Μνημονεύονται δε αρκετά ιστορικά παραδείγματα (Πάτρα, Μονεμβασία). Στην Ι Νεαρά Ρωμανού Κωνσταντίνου και Χριστοφόρου αναφέρεται ο όρος «μητροκωμία» και στις Ι και ΙΙ Νεαραί Κωνσταντίνου του Πορφυρογέννητου αναφέρεται ο όρος «ομάς χωρίου». Οι κοινότητες κατά την τουρκοκρατία διοικούντο από δημογέροντες φέρωσι και τα μείζονα βάρη εν τη κοινότητι».[4] Στην Πελοπόννησο οι δημογέροντες εκλέγονταν από τα μέλη της κοινότητας. Παρά την απόλυτη τοπική εξουσία που απολάμβαναν, για σοβαρές περιπτώσεις συγκαλούσαν συμβούλιο των προκρίτων και γενική συνέλευση για τις έκτακτες περιστάσεις. Με το πέρασμα του χρόνου οι δημογέροντες των κοινοτήτων συγκρότησαν επαρχιακή συνέλευση με έδρα την πρωτεύουσα της επαρχίας, η οποία επέλεγε τους προεστώτες της επαρχίας και τον ταμία. Σε ομαλές καταστάσεις οι ελληνικοί πληθυσμοί διέθεταν αξιόλογη αυτονομία, *όμως σε μια κατακτημένη χώρα «τα πάντα, και δικαιώματα και προνόμια και πας ο διοικητικός μηχανισμός είναι όλως αμφιβόλου αξίας»*.[5]

Η Μάνη υπήρξε μια εντελώς ξεχωριστή περίπτωση εξαιτίας του ορεινού εδάφους που δεν επέτρεπε την εύκολη πρόσβαση ξένων δυνάμεων και της «ταξικής» της διαίρεσης σε **φαμέγιους** (λαός) και **νικλιάνους** (ευγενείς). Κάθε κοινότητα διοικείτο από τον καπετάνιο, ο οποίος εκλεγόταν, ενώ συγκροτήθηκε και συνέλευση των καπετάνιων. Στην Στερεά Ελλάδα οι πρόκριτοι εκλέγονταν και στην συνέχεια συγκροτούσαν επαρχιακές συνελεύσεις. Στα νησιά του Αιγαίου η τουρκική εξουσία είναι ασθενέστερη και ευκρινέστερη η ελληνική αυτοδιοίκηση. Στην Ύδρα, στις Σπέτσες και στα Ψαρά, ο Μοσχοβάκης διακρίνει την ύπαρξη τάξεων (οικοκυραίοι, πλοίαρχοι, ναύτες) με ανοιχτό και όχι κλειστό χαρακτήρα.

Για τα σημαντικά θέματα στην **Ύδρα**, στον χώρο της εκκλησίας πραγματοποιείτο συνέλευση όπου «του λαού αποδεχομένου την πρότασιν των προκρίτων, η απόφασις ήτο οριστική, άλλως, εις ουδεν αποτέλεσμα προήρχοντο».[6] Στις Σπέτσες «μόνον οι πλουσιώτεροι, οι οικοκυραίοι, ελάμβανον μέρος εις την κοινών διεύθυνσιν».[7] Στα Ψαρά ο κοινοτισμός έχει δημοκρατικό χαρακτήρα: «Εν Ψαραίς πας κάτοικος έχων ιδιόκτητον οικίαν, ή πλοίον τι, ή και απλούς ων ναύτης, αλλ' αρχηγός οικογενείας, είχε δικαίωμα να συμμετέχη της συνελεύσεως του λαού, πλήρες δε δικαίωμα ψήφου εν αυτή. Η δημοκρατική αυτή συνέλευσις, επαναλαμβανόμενη κατ' έτος κύριον έργον είχε την εκλογήν τεσσαράκοντα προσώπων ή και ολιγωτέρων κατά τα περιστάσεις, εκ των εγκριτωτέρων της νήσου κατοίκων –αλλ' ουχί κατ' ανάγκην και των πλουσιωτέρων, καθότι και απλοί αλλά διακεκριμένοι ναύται, συγκατηριθμούντο μεταξύ αυτών– όπως εκλέξωσι τέσσαρας δημογέροντας του επιόντος έτους».[8]

Ο Μοσχοβάκης ισχυρίζεται ότι το αγγλικό πολιτικό σύστημα διέθετε κοινοτικές βάσεις, την εκκλησιαστική ενορία, που «προωρισμένη το πρώτον ως και το όνομα δηλοί, εις την συντήρησιν της εκκλησίας, μετέστη ενωρίς εις την σφαίραν της κοσμικής πολιτείας, ήτις ανέθηκεν αυτή καθήκοντα αλλοίας όλως φύσεως προς τον μέχρι τούδε προορισμόν αυτής, κατάστασις ήδη σπουδαιότατον στοιχείον του δημοσίου βίου».[9]

Κατόπιν ο Μοσχοβάκης συνάπτει τον κοινοτισμό με τον **οργανικισμό**. Η ενότητα τίθεται ως σκοπός της πολιτείας. «Τοιουτοτρόπως επιτυγχάνεται σπουδαιότατον αποτέλεσμα, η της πολιτείας ενότης, ήτις διακρίνουσα πάντα τα οργανικά όντα, πρέπει ουχ' ήττον να τηρήται και εν τη πολιτεία ευλαβώς, καθότι άλλως το σώμα αυτής κατακερματίζεται, η δε ζωή αυτής φθείρεται. Κατάταξις των οργάνων της εξουσίας της πολιτείας είναι προφανώς σκόπιμος αλλ' η κατάταξις αυτή δεν πρέπει να μετατρέπεται εις πλήρη διάκρισιν των εξουσιών, ήτις είναι επίσης σφαλερά, όσω και η ζητουμένη παρά τινών ισότης των εξουσιών. Επιμένοντες εις την οργανικήν ιδιότητα της πολιτείας παρατηρούμεν ότι, ως εν τω ανθρώπω τα μέλη έχουσιν ιδίαν μεν έκαστον θέσιν, αλλά το έν υπόκειται τω ετέρω, ούτω δέον να γίνηται και εν τω οργανισμώ της πολιτείας, τούτο δε ετηρήθη εν τη αγγλική πολιτεία».[10] Σύμφωνα με τον Μοσχοβάκη το αγγλικό κοινοτικό πρότυπο κατάφερε να συνδέσει πολιτεία και κοινωνία «αμφοτέρας εις αρμονικόν όλον».[11]

Αντιθέτως ο Μοσχοβάκης επικρίνει το πολιτικό σύστημα που προέκυψε από τη γαλλική επανάσταση. Οι αμφιβολίες του για το πραγματικό αντίκρυσμα των διακηρύξεων για ισότητα, μας θυμίζουν αντίστοιχες του **Τοκβίλ**. Η ισότητα ξεπέφτει σε ομοιομορφία και μεταβάλλει την πολιτεία «απο ζώντος οργανισμού εις άψυχον μηχανισμόν».[12] Η τοπική αυτοδιοίκηση εξασθενίζει και ισχυροποιείται το κεντρικόν κράτος. Τονίζεται δε «ότι το ομοιόμορφον –l' uniformité– ουδέποτε εύρε πλειοτέραν εύνοιαν ή εν επαναστάσει γενομένη εν ονόματι των δικαιωμάτων και της ελευθερίας του ανθρώπου».[13]

ΣΚΙΤΣΟ ΤΟΥ Α. ΓΚΟΥΡΣΚΙ ΣΤΗΝ ΙΣΒΕΣΤΙΑ

Ο Μοσχοβάκης παρατηρεί τελικώς ότι το υπόδουλο έθνος κατάφερε να συγκροτήσει οργανικό κράτος –δηλαδή πολιτική ενότητα, αναφερόμενος στην κλίμακα που ξεκινούσε από τους δημογέροντες τις επαρχιακές συνελεύσεις και κατέληγε στους διερμηνείς των πασάδων της Πύλης και του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως: «Ούτως εμορφώθησαν θεσμοί τινες δι' ων το ελληνικόν έθνος ηδυνήθη ν' αποτελέση σύνολον τι οργανικόν, κράτος, ως αλλαχού ερρέθη, εν κράτει, διασωθέν ως εκ θαύματος εν τω μέσω του φοβερού εκείνου της δουλείας κατακλυσμού, όπως και πρώτον εξ' όλων των εθνών της Ανατολής εξαγγείλη την παρέλευσιν αυτού. Πάντες λοιπόν ούτοι οι αυτοφυείς θεσμοί εξυπηρέτησαν το μέγα τούτο έργον της διασώσεως του έθνους ημών».[14]

Η κοινότητα υπήρξε το έρεισμα του αγωνιζόμενου λαού, η προϋπόθεση της υπάρξεώς του. Εμφατικότερα ο Μοσχοβάκης σημειώνει: «Εάν έλειπεν η κοινότης μετά των ιερών αυτής δεσμών, εν η ο Έλλην εύρισκε παραμυθίαν μεταξύ των αδελφών αυτού και άσυλον κατά της τυραννίας, εάν έλειπεν ο προς την κοινότητα ταύτην σεβασμός, η προς αυτήν αφοσίωσις, το άκρον ενδιαφέρον περί της κοινής γνώμης αυτής, εξέκαιε την προς την θρησκείαν πίστιν, τις την προς την ελληνικήν παιδείαν αγάπην, ή την εν τω εθνικώ χαρακτήρι εμμονήν; «Ουδέποτε» –διηγείται πολύτιμος μάρτυς της εποχής εκείνης, ο άγγλος Urquard (*La Turquie* σ. 64)– «ουδέποτε είδον εν τοις κοινοτικοίς θεσμοίς άλλης χώρας τι δυνάμενον να δώση ακριβή ιδέαν της ομοιότητος του χαρακτήρος και της ενότητος της ενέργειας, ας λαμβάνουσιν αι (ελληνικαί) κοινότητες εκ του τρόπου της διοικήσεώς των. Ο χαρακτήρ του ατόμου συγχωνεύεται εντελώς προς τον της φυλής, ήτις, εις τας ανάγκας και τας υποχρεώσεις αίτινες τη επιβάλλονται, υπείκουσα, συγκεντρούται εν εαυτή, απωθεί παν ξένον μίγμα, ενώ παρίσταται με τα εξωτερικά φαινόμενα της ευπειθείας και της υποταγής και επαρκεί εις όλας τας καταπιέσεις δια δραστηρίας φιλοπονίας και άκρας λιτότητος».[15]

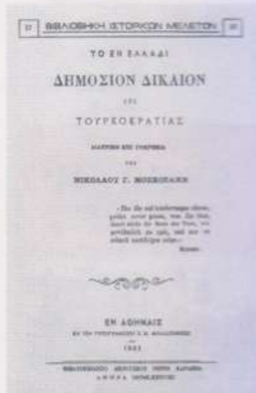
Σημαντική είναι η επισήμανση του Μοσχοβάκη –στην οποία θα επανέλθει με αναλυτικότερο τρόπο ο **Ν. Πανταζόπουλος**– ότι ο κοινοτισμός στην ελληνική του εκδοχή δεν προήλθε από το θετό αλλά το εθιμικό δίκαιο. Σε αντίθεση με την αγγλική πραγματικότητα, η κοινοτική εξουσία δεν διορίζεται εκ των άνω αλλά εκλεγόταν από την συνέλευση του λαού.

Η εγκατάλειψη της κοινοτικής παράδοσης έφερε άμεσα δυσμενή αποτελέσματα «ο λαός, ως είπομεν, απεξενώθη πάσης αυτενεργείας εν τη πολιτεία, ανετέθη δ'άπασα η πνευματική αυτής εργασία εις γραφειοκρατικήν τάξιν υπαλλήλων, αποβαλούσαν και το μοναδικόν πλεονέκτημα, όπερ επί της προηγουμένης βασιλείας διέσωζε, την ηθικήν. Άπασα δ' η του λαού «συμμετοχή εις τα της πολιτείας» παρίσταται ως συμμετοχή εις κοινοβούλιον νομοθετούν και συγκυβερνούν, ουδέποτε όμως ως συμμετοχή εις την υπεύθυνον διοίκησιν και δικαιοσύνην».[16]

Τελειώνοντας ο Μοσχοβάκης διατυπώνει ορισμένες αξιολογικές παρατηρήσεις: το νεοελληνικό κράτος θα πρέπει να συνδυάσει τα ξένα επείσακτα στοιχεία με γηγενή όπως είναι οι κοινότητες, ενώ το κοινοβούλιο και η δημοκρατία δίχως την ουσιαστική λαϊκή συμμετοχή που εξασφαλίζουν οι κοινότητες, δεν μπορούν να τελεσφορήσουν.

Το παράδειγμα του Μοσχοβάκη μάς αποκαλύπτει ότι το ενδιαφέρον για τις κοινότητες και την ουσιαστική άμεση συμμετοχή του πολίτη στα κοινά υπήρξε αρκετά **πρώιμο** για την ελληνική πολιτική επιστήμη. Ξεκινώντας από την αρχική έκπληξη που προξενούσε η ύπαρξη μιας αντιστεκόμενης ελληνικής κοινωνίας κάτω από την οθωμανική κυριαρχία, διέβλεπε με οδύνη τα θετικά στοιχεία αυτής της παράδοσης αντί να χρησιμοποιηθούν ως πολύτιμα υλικά στο κτίσιμο του νεοελληνικού κράτους να εγκαταλείπονται για χάρι μιας μηχανιστικής μεταφοράς δυτικοευρωπαϊκών προτύπων, που όμως εξυπηρετούσαν τον κυρίαρχο πολιτικό και οικονομικό κοτζαμπασισμό.

1. Ν. Μοσχοβάκη, *Το εν Ελλάδι δημόσιον δίκαιον επί Τουρκοκρατίας*, Αθήνα 1882, και Βιβλιοθήκη Ιστορικών Μελετών - Βιβλιοπωλείο Διονυσίου Νότη Καραβία.
2. Όπως προηγούμενα σελ. 8.
3. Ό. π. σελ. 72.
4. Ό. π. σελ. 84.
5. Ό. π. σελ. 101.
6. Ό. π. σελ. 133.
7. Ό. π. σελ. 138.
8. Ό. π. σελ. 144.
9. Ό. π. σελ. 167.
10. Ό. π. σελ. 180,182.
11. Ό. π. σελ. 181.
12. Ό. π. σελ. 189.
13. Ό. π. σελ. 190.
14. Ό. π. σελ. 199.
15. Ό. π. σελ. 201.
16. Ό. π. σελ. 212-213.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΤΟ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ
ΔΗΜΟΣΙΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ
ΕΠΙ
ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΥ Γ. ΜΟΣΧΟΒΑΚΗ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Γ. ΜΟΣΧΟΒΑΚΗ (ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΕΠΙ ΥΦΗΓΕΣΙΑ), *ΤΟ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ*, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ, ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1882.

ΣΑΝ ΜΟΝΑΔΙΚΟ ΑΠΟ ΚΑΘΕ ΑΠΟΨΗ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ επιβιώσεως γνήσιας κοινοτικής παραδόσεως στις μέρες μας προσφέρεται η κοινότητα του Αγίου Όρους.

Εκ πρώτης όψεως η περίπτωσή του, εξαιτίας του θρησκευτικού χαρακτήρα του, φαίνεται πως δεν εντάσσεται στα ειδικότερα πλαίσια του κύκλου που εξετάζουμε, δηλαδή στις πολιτικές συσσωματώσεις.

Το γεγονός όμως ότι η κοινότητα αυτή εκφράζει στην τελειότερη μορφή της την ίδια την ιδέα της συσσωματώσεως, καθώς επίσης και ότι πραγματοποιεί τους σύγχρονους στόχους με τους οποίους είναι η ιδέα αυτή άρρηκτα συνδεμένη, δηλαδή το θεσμό της τοπικής αυτοδιοικήσεως, όχι μόνο επιτρέπει, αλλά επιβάλλει να συμπεριλάβουμε την περίπτωσή του στην ερευνά μας.

Άγιο Όρος

αποτελεί γνήσιο υπόδειγμα της κοινοτικής ιδέας, στην περίπτωση που αυτή απαλλαγμένη από ετερόνομες επεμβάσεις συνεχίζει επί δέκα αιώνες την αυτόνομη ομαλή της εξέλιξη, χωρίς αυτή να αντιτίθεται στη συγκεντρωτική μορφή του σύγχρονου κράτους.

Το άρθρο 105, εδάφ. 1 του Συντάγματος του 1975, αναγνωρίζοντας την αυτοδύναμη ύπαρξή του, θεσπίζει ότι *η περιοχή του Αγίου Όρους είναι κατά το αρχαίον τούτου προνομιακόν Καθεστώς αυτοδιοίκητον τμήμα του Ελληνικού Κράτους.*

Το Καθεστώς αυτό καθορίζεται ειδικότερα από τον Καταστατικό Χάρτη του Αγίου Όρους που καταστρώθηκε ύστερ' από διεθνείς διαπραγματεύσεις (1912-1923) με τη συνεργασία εκπροσώπων, της Ιεράς Κοινότητας και της Ελληνικής Κυβερνήσεως και κυρώθηκε με το Νομοθ. Διάταγμα της 10ης Σεπτεμβρίου 1926.

Με τα παραπάνω νομοθετήματα διασφαλίζεται η διοικητική, νομοθετική, δικαστική και οικονομική αυτονομία του Αγίου Όρους.

Ο Καταστατικός αυτός Χάρτης με τα 188 άρθρα του θεμελιώνει μια πολυδιάστατη μορφή αυτονομίας που λειτουργεί ταυτόχρονα σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο που αντιστοιχούν στον α' και τον β' βαθμό της τοπικής αυτοδιοικήσεως, στην τελευταία μάλιστα περίπτωση με πλουραλιστική ομοσπονδιακή μορφή. Αποτελεί δε, επίσης γνήσιο υπόδειγμα της κοινοτικής ιδέας, στην περίπτωση που αυτή απαλλαγμένη από ετερόνομες επεμβάσεις, σαν αυτές που συναντήσαμε κατά την ανάλυση που προηγήθηκε, συνεχίζει επί δέκα αιώνες την αυτόνομη ομαλή της εξέλιξη, χωρίς αυτή να αντιτίθεται στη συγκεντρωτική μορφή του σύγχρονου κράτους.

Καθεμιά από τις 20 μονές και τις 12 σκήτες αυτοδιοικείται σύμφωνα με τον εσωτερικό της κανονισμό, που ψηφίζεται από τους μοναχούς που την αποτελούν και εγκρίνεται από την Ιερά Κοινότητα (άρθρα 142/4, 149 Καταστ. Χάρτη).

Ο β' βαθμός τοπικής αυτοδιοικήσεως αποτελείται από τους αντιπροσώπους των 20 μονών που συγκροτούν *Σώμα διαρκές γνωστόν υπό το όνομα Ιερά Κοινότης του Αγίου Όρους Άθω* (άρθρο 11 Καταστ. Χάρτη).

Η εκτελεστική εξουσία ασκείται από άλλο συλλογικό όργανο, την *Ιερά Επιστασία* που αποτελείται από αντιπροσώπους των 20 μονών που κατανέμονται σε πέντε *τετράδες*, εκάστη των οποίων *ασκεί υπό την προεδρία του πρωτεπιστάτου ανά πάσαν πενταετίαν επί εν έτος την επιστασίαν* (άρθρο 28 Καταστ. Χάρτη).

Έκφραση της δημοκρατικής διακυβερνήσεως της κοινότητας, αποτελεί η σφραγίδα της. Διαιρείται σε τέσσερα τμήματα, καθένα από τα οποία παραδίδεται από τους παλιούς στους νέους επιστάτες (άρθρο 31, Καταστ. Χάρτη).

Η διοικητική αυτονομία εκφράζεται ειδικότερα:

α. Ως **νομοθετική** που ασκείται με κανονιστικά διατάγματα που εκδίδει μόνιμο αυτοδύναμο συλλογικό όργανο, η Έκτακτη Εικοσαμελής Σύναξη, που αποτελείται από τους καθηγουμένους και προϊσταμένους των 20 ιερών μονών που δικαιούνται να συνέρχονται αυτοδικαίως για το σκοπό αυτό δύο φορές το χρόνο (:άρθρα 43 του Καταστ. Χάρτη και 6 του Νομ. Δ/τος της 10.9.1926).

β. Ως **δικαστική** που λειτουργεί σε α' και β' βαθμό (άρθρα 7, 41-43, 47-60 του Καταστ. Χάρτη και 9 του Νομ. Δ/τος της 10.9.1926).

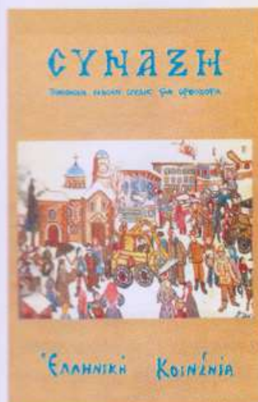
γ. Ως **οικονομική** που διασφαλίζεται κι αυτή και στους δύο βαθμούς με τα άρθρα 2, 13, 86, 90, 100 επ., 126 επ., 162 επ., 179 επ. του Καταστ. Χάρτη, που συντονίζονται με τα άρθρα 2, εδάφ. 1-4 και 13 του Νομ. Δ/τος της 10.9.1926.

Το καθεστώς του Αγίου Όρους διαμορφώθηκε επάνω σε πάγιους εθιμικούς κανόνες που ίσχυαν ανέκαθεν διεθνώς στην περιοχή της Εγγύς Ανατολής και της Νοτιανατολικής Ευρώπης, και είναι γνωστοί ως *προνόμια.*

Συνδυάζει λοιπόν διεθνώς αποδεκτούς κανόνες με το θεσμό της τοπικής αυτοδιοικήσεως και είναι από το 1979 ενταγμένο στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Με άλλα λόγια, εναρμονίζει την παράδοση με την εξέλιξη. Από την άποψη δε αυτή μπορεί να χρησιμέψει σαν πρότυπο γι' ανάλογες εφαρμογές της κοινοτικής ιδέας στην πράξη.

Νικόλαος Πανταζόπουλος

(Απόσπασμα από τη μελέτη "Ο Ελληνικός Κοινοτισμός και η νεοελληνική κοινοτική παράδοση")

ΣΥΝΑΞΗ, *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ*, ΤΕΥΧΟΣ 41, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΜΑΡΤΙΟΣ 1992.

ΚΟΙΝΟΤΗΣ

ΕΝΙΑΙΑΝ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΙΝ

Τι σταμάτησε αυτά τα κινήματα ψυχής που αξιώθηκε κι έφτασαν ως τις κοινότητες; Ποιος καπάκωσε μια τέτοιου είδους αρετή, που μπορούσε μια μέρα να μας οδηγήσει σ' ένα ιδιότυπο, κομμένο στα μέτρα της χώρας πολίτευμα; Όπου κοινοτικό αίσθημα να συμπίπτει με κείνο των αρίστων; Τι έγινε η φύση που μαντεύουμε αλλά δεν τη βλέπουμε; Ο αέρας που ακούμε αλλά δεν τον εισπνέουμε;

Οδυσσέας Ελύτης[1]

Ο κοινοτικός συνεργατισμός και ο Κ. Καραβίδας

του Σπύρου Κουτρούλη

Στο πλαίσιο μιας απαισιόδοξης ερμηνείας, η κοινότητα δεν έχει πλέον θέση σε μια διαρκώς εκτεχνικευμένη κοινωνία και αναγκαστικά θα ακολουθήσει την μοίρα του διαρκώς συρρικνούμενου γεωργικού τομέα. Κατά άλλες εκτιμήσεις, τα σύγχρονα πληροφοριακά δίκτυα και η αλματώδης ανάπτυξη των μέσων συγκοινωνίας ευνοούν την αποκεντρωμένη οργάνωση του πολιτικού και κοινωνικού βίου.

Η ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ δεν υπήρξε μια συσσωμάτωση αδιάφορη για το μάτι των ερευνητών. Από νωρίς διαπιστώθηκε ότι η εξέτασή της θα έθετε κρίσιμα προβλήματα και θα αποκάλυπτε ουσιώδεις πτυχές της νέας ελληνικότητας.

Σε πολλές περιπτώσεις θεωρήθηκε ως δημοσιονομικός θεσμός της τουρκοκρατίας, ενώ σε άλλες προσδιορίστηκε η γενεαλογία της στο αρχαίο άστυ και σε σταθερούς γεωοικονομικούς παράγοντες. [ ] Επιπροσθέτως υποστηρίχθηκε ότι η κοινότητα αποτέλεσε μορφή κοινωνικής οργάνωσης, που άνθησε στα Βαλκάνια υπό διάφορες μορφές και γενικότερα στην ορθόδοξη ανατολή (Ρωσία, παρευξείνιες χώρες). Φαίνεται να υπάρχει μια γενική συμφωνία, ότι η σημασία της κοινότητας αρχίζει να υποχωρεί αμέσως μετά τη συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους και το τέλος της κυβερνήσεως Καποδίστρια. Στο πλαίσιο μιας απαισιόδοξης ερμηνείας, η κοινότητα δεν έχει πλέον θέση σε μια διαρκώς εκτεχνικευμένη κοινωνία και αναγκαστικά θα ακολουθήσει την μοίρα του διαρκώς συρρικνούμενου γεωργικού τομέα. Αντίθετα, κατά άλλες εκτιμήσεις, τα σύγχρονα πληροφοριακά δίκτυα και η αλματώδης ανάπτυξη των μέσων συγκοινωνίας ευνοούν την αποκεντρωμένη οργάνωση του πολιτικού και κοινωνικού βίου.

ΓΑΪΤΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ

Ο **Κωνσταντίνος Καραβίδας** ερεύνησε ενδελεχώς την νεοελληνική κοινότητα. Η σκέψη του μετατοπίστηκε από μια εξαντλητική και επιτυχή συλλογή πρωτογενούς υλικού, στην ανάδειξη της κοινότητας σε μια «πραγματική ουτοπία», προορισμένη να συγκρουστεί στο χώρο της ιδεολογίας με άλλες «πραγματικές ουτοπίες». Ο Καραβίδας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η κοινότητα όχι μόνο υπήρξε, αλλά διεκπεραίωνε λειτουργίες διοικητικές και παραγωγικές. **Γηγενής** αντικαπιταλιστικός θεσμός, δημιούργημα εν πολλοίς γεωοικονομικών παραγόντων, είναι αναγκαία σε κάθε στάδιο της τεχνικής εξέλιξης και κλειδί για την κατανόηση του νεοελληνισμού.

Ο Κ. Καραβίδας βρίσκει έναν αναπάντεχο σύμμαχο σε ορισμένα κείμενα του **Κ. Μαρξ**, τα οποία ξεφεύγουν από τον νομοτελειακό εξελικτισμό που διακρίνει τον βασικό πυρήνα της σκέψης του. Σε δύο επιστολές του ο Κ. Μαρξ, το 1877, *Προς τον Μιχαηλόφσκι*, και το 1881, *προς τη Βέρα Ζασούλιτς*, τάσσεται με όσους στην Ρωσία «στην ζωτικότητα της συνεργατικής αγροτικής κοινότητας» βλέπουν το σπόρο για εκείνο που θα ονομάζαμε σήμερα «μη καπιταλιστική ανάπτυξη» προμηνύοντας τον κομμουνισμό[2]. Όπως υπογραμμίζει ο **Ε. Μπαλιμπάρ,** που παραθέτει τα κείμενα του Μαρξ, η κοινότητα «μπορεί να χρησιμεύσει για την αναγέννηση της Ρωσίας», δηλαδή για την οικοδόμηση μιας κομμουνιστικής κοινωνίας, αποφεύγοντας τους «ανταγωνισμούς», τις «κρίσεις», τις «συγκρούσεις» και τις «καταστροφές» που σημάδεψαν την ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Δύση, δεδομένου ότι η κοινοτική μορφή είναι σύγχρονη (όρος στον οποίο ο Μαρξ επανέρχεται με επιμονή) με τις πιο αναπτυγμένες μορφές της καπιταλιστικής παραγωγής, τις τεχνικές της οποίας μπορεί να δανειστεί από τον περιβάλλοντα «χώρο»[3]. Αν οι Σοβιετικοί είχαν επιλέξει να σεβαστούν την κοινοτική παράδοση, θα ήταν εντελώς διαφορετική η εξέλιξη των κοινωνιών τους.

Η κοινότητα δεν αντιτίθεται απαραίτητα στην ύπαρξη ισχυρής κεντρικής αρχής, όπως τεκμηριώνεται από το γεγονός της παρουσίας της κατά την βυζαντινή και οθωμανική κυριαρχία. Θα αναμέναμε ενδεχομένως από τον Καραβίδα να ερμηνεύσει την κοινότητα ως απότοκο της απουσίας προτεσταντικού ήθους που η δραστική του παρουσία σε χώρες της Δύσης ευνόησε την υπολογιστική οργάνωση του βίου και την ατομική συσσώρευση πλούτου. Μια τέτοια οπτική, που εκκινά βέβαια από τους προβληματισμούς του **Μ. We-ber** αλλά και με την συνδρομή άλλων αιτιοτήτων, όπως του γεγονότος ότι στην οθωμανική κυριαρχία η γη θεωρείτο ότι ανήκε στον Θεό και στον γήινο εκπρόσωπό του τον Σουλτάνο, την ισότιμη αποδοχή του εθιμικού δικαίου και του ρωμαϊκού δικαίου, μπορεί να εξηγήσει την μακρά απουσία από την νεοελληνική κοινωνία μιας αυθεντικά δυτικής εκδοχής της κεφαλαιοκρατίας [ ] και την πεισματική εμμονή της στην κοινότητα ή σε αποτυχημένες εκδοχές του κοινοτικού συνεργατισμού. Ο Καραβίδας δεν γοητεύτηκε από την σκέψη του Μ. Weber. Απέδωσε την κοινότητα σε ένα σύνολο αξιών που κληρονομούνται στον νεοελληνισμό κατευθείαν από το αρχαίο άστυ καθώς και σε αναλλοίωτους γεωοικονομικούς παράγοντες. Το έργο του είναι εκτε-

νέστατο. Περιλαμβάνει δημοσιεύσεις σε περιοδικά που εκδίδονταν ανάμεσα στο 1920-1930 όπως στην *Πολιτική Επιθεώρηση* του **Ι. Δραγούμη** και στην *Κοινότητα* του **Ν. Μαλούχου** και έργα όπως *Η κοινοτική πολιτεία, Αγροτικά, Μακεδονικοί Ύμνοι, Γεωοικονομία και κοινοτισμός, Ευρωπός, Η μακεδονοσλαβική αγροτική κοινότης, Η Δημοκρατία και η Αυτοδιοίκησις εν Ελλάδι, Σοσιαλισμός και Κοινοτισμός, Η τοπική αυτοδιοίκησις και ο επιχώριος εν Ελλάδι οικονομικός ρεζιοναλισμός –οικονομικαί, κοινωνικαί και πολιτικαί εφαρμογαί του κοινοτισμού επί του ουσιαστικού περιεχομένου της δημοκρατίας εν Ελλάδι.* [ ]

Ο **Κ. Καραβίδας** μεταβαίνει από την διοικητική-δικαιική ερμηνεία της κοινότητας στην κοινωνική-οικονομική στο έργο του ***Κοινοτική Πολιτεία*** (έκδοση του ιδίου, Αθήναι 1935). Τυπικό παράδειγμα ανεξάρτητου στοχαστή –αν και κριτικός υποστηρικτής του Ε. Βενιζέλου–, σε έργα του όπως τα «Αγροτικά» είμαστε αντιμέτωποι με το ισχυρό πάθος του να συλλέξει πρωτογενή δεδομένα – πολύτιμα για τον κοινωνιολόγο όσο και τον ανθρωπολόγο– για το τσελιγκάτο, την Πατριά (Ζάντρουγκα), το βαλκανικό κεφαλοχώρι, το τσιφλίκι, τους ελεύθερους μικροϊδιοκτήτες καλλιεργητές, ενώ εξετάζει με ιδιαίτερα πρωτότυπο τρόπο τα κοινωνικά αίτια της ληστείας. Στην ***Κοινοτική Πολιτεία*** περιέχονται οι θέσεις του για την κοινοτική μεταρρύθμιση, διατυπωμένες με σαφή και συστηματικό τρόπο. Ενδιαφέρεται να παρουσιάσει την κοινότητα, τον κοινοτισμό, ως διακριτό κοινωνικό-οικονομικό σύστημα τόσο έναντι των συνεταιριστών όσο και έναντι των φιλελεύθερων και των κρατιστών. [ ]

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΒΙΔΑΣ

Ο Κ. Καραβίδας, αντί να ηθικολογεί για το θέμα της ληστείας, επισημαίνει ως αιτιά της την εξασθένηση «της οικονομίας των ορεινών αυτών περιοχών, το δε άλλο η έντασις των δημογραφικών περισσευμάτων του πληθυσμού εις τας ιδίας περιοχάς»[4]. Οι μη απασχολούμενοι πληθυσμοί της ορεινής Ελλάδας είχαν τρεις διαφορετικές επιλογές: **α.** Μετανάστευση, **β.** Επάνδρωση του κρατικού τομέα, **γ.** Συγκρότηση ληστρικών ομάδων [ ]. Καταλήγει δε ότι είναι ανόητο «να ζητάτε να βελτιώσετε, με μορφές οργανώσεως κεφαλαιοκρατικές, μιαν χώραν φύσει μη κεφαλαιοκρατικήν»[5].

Ο Κ. Καραβίδας διαβλέπει το οικονομικό **ναυάγιο** των μικροϊδιοκτητών και την επακόλουθη συγκέντρωση πλούτου. Γι' αυτό τους συμβουλεύει ότι έχουν συμφέρον «να διατηρήσουν μεν το καθεστώς της ατομικής ιδιοκτησίας, αλλά και να υποταχθούν εις μιαν πολιτικήν αρμονιστικήν και συνθετικήν των μικρών-μικρών από πολλών πηγών πολλαπλών πόρων εφ' ων στηρίζονται, και να ολοκληρώσουν την οικονομία των εντός του πλαισίου των πατροπαράδοτων κοινοτικών θεσμών˙ εξήγησα δε ότι η τοιαύτη ολοκληρωμένη κοινότης, η κοινότης δηλαδή της παραγωγής, της βιομηχανίας και ει δυνατόν και του εμπορίου ωρισμένων εκ των πρώτων υλών της χώρας μας, αποτελεί στοιχειώδη προϋπόθεσιν παντός ευρυτέρου ομαδικού σχηματισμού»[6].

Ο Κ. Καραβίδας υποστηρίζει ότι η **γεωργία** και η **κτηνοτροφία** δεν μπορούν να επιβιώσουν οικονομικά δίχως «την εγκαθίδρυσιν ειδικών λειτουργιών κοινοτικών και δη χαρακτήρος κατά βάσιν αναγκαστικού, ως είνε ο σχηματισμός της ντάμκας των ομοειδών καλλιεργειών, η κατάλληλος συγκρότησις της νομευτικής μονάδος (λειβάδι) και η αγροφυλακή»[7]. Επίσης, δίνοντας μια σύνοψη των στοιχείων που συμπίπτουν για δημιουργία κοινότητας αναφέρει ότι «η τελική φυσιογνωμία πάσης ανθρώπινης κοινωνικής συνθέσεως είναι πάντοτε προϊόν αλληλοπροσαρμογής των τριών τούτων στοιχείων, του φυλετικού, του πολιτιστικού και κυριώτατα του γεωοικονομικού»[8].

Ο **πολιτικός** χαρακτήρας της κοινότητας περιέχει στοιχεία δημοκρατίας και αριστοκρατίας: «Η επιτυχής προσαρμογή τών ως άνω στοιχείων μέσα εις τα τόσον ποικίλα και διαφορικώτατα τοπεία των βάθεως τετμημένων Μεσογειακών και δη των Ελληνικών χωρών έφερεν εις την διαμόρφωσιν ωρισμένων ειδικών θεσμών –κατ' ουσίαν ειδικών εν τη προσαρμογή παραλλαγών του εκάστοτε αναγκαίου δια την παραγωγήν συνδυασμού κεφαλαίου και εργασίας– θεσμών που είναι πανάρχαιοι εν Ελλάδι, γενικά δε γνωστοί με το όνομα «Κοινοτικοί», που έχουν τον τύπον της αληθινής αξιολογικής (προσωπικής δηλαδή και όχι κληρονομικής) αριστοκρατικής δημοκρατίας και που η άνθισίς των συνέπεσε πάντοτε με τις ισχυρότερες εκλάμψεις του πολιτισμού εις την Μεσόγειον και με την γονιμωτέραν ατομικιστικήν κίνησιν και διασταύρωσιν των λαών αυτής»[9]. Οι κοινοτικοί θεσμοί κατά τον Κ. Καραβίδα συνιστούν τον *«έμπρακτο συνεργατισμό»* και την *«αληθή ελευθερία»*.

Σε έργα, όπως τα εγγειοβελτικά, αδύνατο ή οικονομικά ασύμφορο να πραγματοποιηθούν από μεμονωμένους αγρότες, απαιτείται η **σύνθεση** κεφαλαίου-εργασίας από την κοινότητα, γεγονός που σε ορισμένες περιπτώσεις έγινε με θετικά αποτελέσματα.

Ο Καραβίδας ανιχνεύει στοιχεία κοινοτικού συνεργατισμού στους **νομάδες** ή ληστοπειρατές. Χρησιμοποιεί την αγγλική κοινωνία ως παράδειγμα. Γράφει χαρακτηριστικά αιτιολογών την αποικιακή αγγλική εξάπλωση: «Διισχυρίζομαι, ότι όλαι αι κατόπιν επιτυχίαι δεν είναι παρά η λογική συνέπεια μιας προσφυούς προσαρμογής των αρχικών οργανικών κυττάρων του νομαδικού Τσελιγκάτου και της ληστοπειρατικής Συντροφιάς εις τους όρους που απήτησεν η οργάνωσις της αποικιακής εξαπλώσεως των κομπανιών του διαμετακομιστικού εμπορίου, της ωκεανείου ναυτιλίας, του πολεμικού στόλου, της βιομηχανίας, της τραπεζικής πρακτικής, της πίστεως και της φινάτσας του διεθνούς κεφαλαίου, του οποίου την εμπιστοσύνην κατέκτησαν οι Άγγλοι»[10].

Δίχως την ανάπτυξη του κοινοτικού συνεργατισμού, η ανάπτυξη του οικονομικού προϊόντος (υπό διάφορες μορφές) είναι επισφαλής, ώστε δύο επιλογές αναγκαστικά ακολουθούν: η ερήμωση, η μετανάστευση ή ο εμφύλιος πόλεμος. Δυστυχώς στην Ελλάδα, μετά την παρακμή του κοινοτικού συνεργατισμού, τις δοκιμάσαμε και τις δύο.

Αναζητώντας ο Καραβίδας τους λόγους της προϊούσας αποσύνθεσης των κοινοτήτων, επισημαίνει ότι: η «θανάσιμος γραμματολογία» και η «ηθοφθόρος αποσυνθετική αντίληψη του ατομικού ανθρώπου» που παρανόησε την αρχαία ελληνική παράδοση, καθώς και οι παρεμφερείς αντιλήψεις της γαλλικής επανάστασης, υπονόμευσαν τα πνευματικά θεμέλια του κοινοτισμού. Εξίσου δυσμενής υπήρξε η επίδραση του «ξενικού κοινοβουλευτισμού». Γνωρίζουμε ότι στην χώρα μας ο κοινοβουλευτισμός [ ] λειτούργησε ως μέσο διοχέτευσης της ξενικής επιρροής και της πολιτικής κυριαρχίας των «τζακιών».

Ο Καραβίδας μνημονεύει τον **Παπαρηγόπουλο**, τον **Σάθα**, τον **Βλαχογιάννη**, τον **Κοκκώνη** ως υπερασπιστές των κοινοτικών θε-

1. Ο. Ελύτης, *Τα δημόσια και τα ιδιωτικά*, εκδ. Ίκαρος, 1990, σελ. 26.
2. Ε. Μπαλιμπάρ, *Η φιλοσοφία του Μαρξ*, Εκδ. Νήσος Αθήνα, 1996. Μετ-Επιμ. Άρης Στυλιανού, σελ. 174.
3. Όπως προηγούμενα σελ. 176.
4. Κ. Καραβίδας, *Αγροτικά, Μελέτη Συγκριτική*. Εκδ. Γ Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος, 1990 (Πρόλογος Φ. Βεγλερής) σ. 584.
5. Ό. π., σελ. 694.
6. Ό. π., σελ. 697.
7. Κ. Καραβίδας, *Η Κοινοτική Πολιτεία*, Αθήνα, 1935 σελ. 1.
8. Ό. π., σελ. 2.
9. Ό. π., σελ. 2,3.
10. Ό. π., σελ. 23.

Κ. Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΑ

Η

ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

1935

Κ.Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΑ, *Η ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ*, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1935.

σμών. Μια ουσιώδης διαφορά που χαρακτηρίζει τη σκέψη του Καραβίδα σε σχέση με όλους αυτούς είναι ότι δεν αρκείται να προσθέσει την κοινότητα ως μια επιπλέον διοικητική βαθμίδα, αλλά την **αντιπαραθέτει** προς το κοινοβούλιο. Οι προθέσεις, όπως θα δούμε κατόπιν πιο συγκεκριμένα, δεν είναι η δικτατορία, ούτε η πεφωτισμένη δεσποτεία (Καποδίστριας) που θα πραγματώσει εκ των άνω τον αστικό εκσυγχρονισμό, αλλά η ριζική μεταρρύθμιση του κοινοβουλίου. Περισσότερο αναλυτικά δε, γράφει στο δοκίμιό του ***Η Δημοκρατία και η αυτοδιοίκησις εν Ελλάδι***[11].

Για τον **Ι. Δραγούμη** με τον οποίο είχε συνεργαστεί στην *Πολιτική Επιθεώρηση*, σημειώνει: «εκ της αγωγής του και εκ του είδους της εργασίας του ως και εκ της ζωηράς αναμίξεώς του εις τας διεκδικήσεις της Μεγάλης Ιδέας, αν και κατά σειράν παρεσύρθη εις όλας τας τότε κυκλοφορούσας κοσμοθεωρητικάς κοινωνικάς αντιλήψεις και καλλιτεχνικάς ροπάς – εν τούτοις δεν έλειψεν από του να διαισθανθή και να διατυπώση ποιητικώς μεν περιγραφικώς (ουχί αναλυτικώς και συστηματικώς), πλην μετά μεγίστης οξύτητος, την εγγενή δια τον ελληνισμόν αξίαν της κοινοτικής μας παραδόσεως»[12].

Έτσι η έννοια της κοινότητας σταδιακά λαμβάνει πολεμικό χαρακτήρα. Διακρίνει όσους επιλέγουν μία περισσότερο γηγενή και συλλογική οργάνωση του οικονομικού και πολιτικού βίου από όσους ευθυγραμμίζονται με έναν νόθο αστισμό και έναν κολοβωμένο κοινοβουλευτισμό, υπηρέτη της ξένης επέμβασης και των κυρίαρχων προαστικών δυνάμεων. Παρότι οι δυνάμεις αυτές συνήθως είχαν μια εξίσου κυρίαρχη παρουσία και στις κοινότητες, προτιμούν τελικώς να συνασπιστούν πίσω από τον μονάρχη και το κοινοβούλιο ή κατά προτίμηση να ακολουθήσουν στρατιωτικά κινήματα επιλέγοντας, κατά τον προσφυή λόγο του **Σ. Μάξιμου**, *Κοινοβούλιο ή Δικτατορία*. Ο Καραβίδας, προβάλλοντας μεθοδικά τον κοινοτισμό, προσπαθεί να επιτύχει ότι δεν επέτυχε η πεφωτισμένη δεσποτεία του **Ι. Καποδίστρια**, να αποδώσει πολιτική δυναμική στις λαϊκές συσσωματώσεις.

Συχνά ο Καραβίδας επανέρχεται στην συγκριτική διαφορά τού γαλλικού ατομικισμού με τον αγγλικό κοινοτισμό[ ]. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η νοηματοδότηση της ελευθερίας, όχι ως αποθέωση του ατομικισμού αλλά ως ιεραρχική ένταξη του ατόμου μέσα στην κοινότητα ή εναλλακτικά στην πατριαρχική ή νομαδική οικογένεια. Σημειώνει δε: «Η καθυποβολή εις την ιεραρχίαν και εις την πειθαρχίαν του άστεως τούτου, ήτο πράγματι ο μόνος τρόπος ίνα ο καθείς αποκτήση την οντότητά του ως ανθρώπου, να περιβληθή την προσωπικότητα αυτού ως ατόμου, να καταστή δε ούτω ένας συντελεστής τάξεως και προκοπής, όχι αναρχίας»[13]. Βέβαια, η ένταξη του ατόμου στην πατριαρχική οικογένεια ή στην συνεργατική κοινότητα, μπορεί να ήταν αναγκαία και σωστική αλλά σε πολλές περιπτώσεις να ήταν ασφυκτική. Δίχως άλλο, αν δεν υπήρχε μια ελάχιστη συναίνεση των μετεχόντων, οι συσσωματώσεις αυτές δεν θα επιβίωναν για το διάστημα που επιβίωσαν. Η ελευθερία, κατά τον Καραβίδα, δεν έχει αρνητικό νόημα –ελευθερία από κάτι– αλλά θετικό, ελευθερία για κάτι: «η δική μας κοινότητα προϋποθέτει όχι μια αρνητική ατομιστική ελευθερία αλλά μια θετική κατάφασι και μια πύκνωσι της τάξεως των ατόμων μέσα στην οργανική ομάδα όπου ο καθένας ημπορεί να βρη της μόνες πιθανές δυνατότητες πρακτικής ατομικής ελευθερίας και ισότητος΄ έτσι ακριβώς ήταν και στο αρχαίον άστυ, έτσι είνε και τώρα στην κοινότητά μας»[14]. «Αντίθετα από αυτό που γίνεται στο σημερινό αστικό κράτος, το άτομο δεν θάχη πλήρη προσωπικότητα αν δεν μετέχη σε μια ωρισμένη ομαδική μονάδα της παραγωγής της χώρας όπου ζη»[15].

Ο Καραβίδας είναι υποχρεωμένος να επανερμηνεύσει την θέση του πολίτη στο **αρχαίο άστυ**, διότι από αυτό προμηθεύονται υποδείγματα όλοι οι νεώτεροι απολογητές του ατομικισμού: «Η παρεξήγησις έγκειται εις το ότι πουθενά το ελεύθερο άτομο δεν ήταν τόσο οργανικά εντεταγμένο και αντικειμενικά ιεραρχημένο όσο στην αρχαία ελληνική κοινοτική ομάδα. Η πτώσις άλλωστε της Ελλάδος συνδέεται εσωτερικά όχι με την ύστερη υποδούλωση στους ξένους επιδρομείς αλλά με την διάλυσι εκείνης της πρώτης ομάδος και με την εξασθένησι του κοινοτικού εταιρικού πνεύματος, το οποίον βάσταξε από τον Πυθαγόρα έως το ύστατο σπαρτιατικό συσσίτιο κάτω από άπειρες μορφές και το οποίον εμφανίστηκε από περίοδο σε περίοδο πολύ συχνά, όπως και πρόσφατα στης προεπαναστατικές κοινότητες της Ηπείρου, των νησιών και άλλων μερών της Ελλάδος και της Μεσογείου»[16].

Ο Καραβίδας για να αποσαφηνίσει την έννοια του κοινοτικού **συνεργατισμού**, αναφέρεται στους Υδρο-σπετσιώτες συντροφοναύτες και τα Ζαγόρια της Ηπείρου ανάμεσα στο 1700 και 1820. Η εισροή μεταναστευτικών πόρων δεν ευνοούσε την χαλάρωση αλλά αντίθετα συνέπεσε η ένταση της εργασίας με την ακμή της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και της βιοτεχνίας. Επιπλέον, η τοπική εξουσία δεχόταν τον άμεσο και σκληρό έλεγχο της κοινότητας ώστε «η ισορροπία ήτο δυναμική, η ιεραρχία γνησία και οι κυρώσεις άμεσοι»[17]. Παρ' όλα τα θετικά στοιχεία που απαριθμεί, αποφεύγει να αναδείξει την κοινότητα σε «παγκόσμιο πρότυπο»΄ διατηρεί μια αναγκαιότητα τοπική. Όμως αλλού θα εγκαταλείψει τον συνεσταλμένο σκεπτικισμό για χάρη ενός ενθουσιώδη «κοινοτισμού».

Ο Καραβίδας ονομάζει τις κοινότητες τα κυριότερα αντικαπιταλιστικά κύτταρα του ελληνικού χώρου. Η κριτική που ο ίδιος ασκεί στον καπιταλισμό είναι εξαντλητική: «Τα αποτελέσματα της εξελίξεως ταύτης δεν ήργησαν να φανούν και ήσαν γενικώς μεν η απερίφραστος υποταγή των πάντων εις την ύλην, ειδικώτερον δε η υποδούλωσίς των ως προς τας πρώτας μαζικάς ύλας πτωχών χωρών, ως και η συντριβή όλων των ασθενέστερων κλάδων της παραγωγής. [ ] Αλλά μήπως, θα μ' ερωτήση τις, ως εκ του σχηματισμού του, το ανώνυμο αυτό διεθνές κεφάλαιον, ως και τα κέρδη του, δεν επρόκειτο πάντοτε να ξαναγυρίσουν και κατά τον δημοκρατικώτερον τρόπον να ξανακατανεμηθούν και να πλουτίσουν και την πτωχυτέραν καλύβην [ ]; Δεν είναι όμως έτσι, δυστυχώς΄ διότι, πίσω από το προσκήνιον της ελευθερίας, η τεράστια αυτή δύναμις του διεθνούς ανωνύμου κεφαλαίου[ ] περιήλθεν εις την διάθεσιν της διεθνούς τραπεζιτικής γραφειοκρατίας και των πρωταθλητών του χρηματιστηρίου [ ]΄ η δε περιβόητος ανακατανομή δεν απέδωσεν παρά θύελλας »[18].

Οι κοινοτικοί θεσμοί τονίζουν το προσωπικό στοιχείο και μπορούν να εγγυηθούν την «προσφυεστέραν τεχνική και κοινωνική αγωγή» όπως και την οργανωμένη μεταναστευτική κίνηση πληθυσμών που δεν χωρούν μέσα στο ελληνικό γεωπολιτικό πλαίσιο.

Ο Καραβίδας [ ] υποστηρίζει ότι η εισαγωγή του καπιταλισμού θα οδηγήσει πολλές περιοχές σε ερήμωση. Ο καπιταλισμός δεν προϋποθέτει τον σεβασμό των παλαιότερων παραδόσεων, αντίθετα στοχεύει στην ομογενοποίηση του κόσμου με την καταστροφή κάθε ετερότητας. Αυτό που ακολουθεί δεν είναι η επέλευση του παγκοσμίου προλεταριακού πολιτισμού, όπως επιθυμούσε ο Μαρξ, αλλά η γενικευμένη ανομία.

11. Κ. Καραβίδας, «Η Δημοκρατία και η αυτοδιοίκησις εν Ελλάδι», Αθήνα, 1930 σελ. 142. Περιέχεται στο Κ. Καραβίδας, *Το πρόβλημα της αυτονομίας – Σοσιαλισμός και κοινοτισμός*, Εκδ. Παπαζήση 1981 (Πρόλογος Π. Κανελλοπούλου, Εισαγωγή Κ. Βεργόπουλου). Προτάσεις για την μεταρρύθμιση του κοινοβουλίου είχε διατυπώσει και ο Αλ. Σβώλος, οι οποίες βέβαια έπεσαν στο κενό. Γράφει συγκεκριμένα: «αν πρόκειται, και ωφελεί να διατηρηθή ο αντιπροσωπευτικός θεσμός, ας ορθωθή εις την θέσιν της σημερινής Βουλής εν επαγγελματικόν Κοινοβούλιον, εις το οποίον, αντί ν' αντιπροσωπεύονται αι πολιτικαί μερίδες του Λαού, θ' αντιπροσωπεύονται τα διάφορα συμφέροντα των επαγγελματικών τάξεων. Κατά τον αυτόν τρόπον, αντί των συμφερόντων των πολιτών η επιμέλεια ν' ανήκη εις τας δημόσιας υπηρεσίας, ως γνωρίζομεν σήμερον αυτάς, θα έπρεπε να ανατεθή αυτή εις τας επαγγελματικάς οργανώσεις εκάστης ενδιαφερόμενης τάξεως», (Περιέχεται στο Α. Σβώλος: *Προβλήματα του Έθνους και της Δημοκρατίας*, επιμ. Θ. Θεοδώρου, Στοχαστής, Αθήνα 1972, τομ. Β΄ σελ. 17. Αναφέρεται στο Μ. Αγγελίδης, *Φιλελευθερισμός κλασικός και νέος*, Ίδρυμα Σ. Καράγιωργα σελ. 58.)

12. Κ. Καραβίδας, *Η Κοινοτική Πολιτεία*, Αθήνα, 1935 σελ. 27.

13. Ό. π., σελ. 34.

14. Κ. Καραβίδας, *Σοσιαλισμός και Κοινότητα*, Εκδ. Κοραής Αθήνα, 1930 και Εκδ. Παπαζήση 1981 σελ. 43.

15. Ό. π., σελ. 43.

16. Ό. π., σελ. 44,45.

17. Κ. Καραβίδας, *Η Κοινοτική Πολιτεία*, Αθήνα, 1935, σελ. 38.

18. Ό. π., σελ. 40.

Ο Καραβίδας αποβλέπει στην αναζωογόνηση της γεωργικής οικογενείας, που θα ασχολείται με ποικιλία καλλιεργειών, αντί της μονοκαλλιέργειας, και στην συγκρότηση του κοινοτικού-συντροφικού συνεργατισμού. Περισσότερα στοιχεία για την γεωργική οικογένεια παραθέτει στα *Αγροτικά*.

Ο Καραβίδας φαίνεται να μην λαμβάνει υπ' όψιν του ή να αγνοεί τις κατηγοριοποιήσεις του Ταίνις στο *Κοινότητα και Κοινωνία*. Πολλές φορές διευρύνει τόσο πολύ τον ορισμό της κοινότητας ώστε την καθιστά εννοιακά αδρανή. [ ] Παρόμοια είναι και η ερμηνεία της κοινοτικής ιεραρχίας: «Στη μάζα (και του καπιταλισμού και του σοσιαλισμού) η ιεραρχία είνε μηχανική, πλήρης συνεπώς και συντριπτική, εξαντλητική, πράγμα άλλως τε απαραίτητο για την οργάνωσι και την δημιουργική κίνησι των απεράντων όγκων του αψύχου και του εμψύχου υλικού· επίσης στη μάζα η ισότης είνε εντελώς αφηρημένη, γιατί φυσικά στην πράξι δεν μπορεί να υπάρξη ποτέ η ιδανική και νομική μηχανική ισότης. Στην ομάδα, η ιεραρχία και η ισότης είνε οργανικές και γι' αυτό είνε πιο άνετες πιο εύπλαστες. Και η σχέσις του ατόμου προς το άτομον και προς την φύσιν είναι, με μια λέξι, άλλη στην ομάδα και άλλη στη μάζα»[19].

Οι συνεταιρισμοί όπως συγκροτούνται στην Αγγλία και την Γερμανία, αυθόρμητα ή με την επιρροή των ιδεών των κοινοτιστών **Φρ. Ραϊφάϊζεν** και **Χ. Σούλτσε**, είναι για τον Καραβίδα «προϊόν και συγχρόνως σύμπτωμα της επικρατήσεως της νέας επαναστάσεως και του καπιταλιστικού καθεστώτος»[20] και γι' αυτό αναγκασμένοι να προσαρμόζονται ολοένα και περισσότερο στην καπιταλιστική πραγματικότητα. Κατά τον Καραβίδα [ ] ο συνεταιρισμός αποτελεί αποκλειστικά την παθητική αντιμετώπιση των αδήριτων αναγκαιοτήτων της καπιταλιστικής οικονομίας. Αντί λοιπόν της ευρείας εισαγωγής συνεταιρισμών που θα δημιουργήσουν ένα πρόσθετο γραφειοκρατικό βάρος, ο Καραβίδας προτείνει να στηριχθούμε στην γηγενή αντικαπιταλιστική παράδοση του κοινοτικού συνεργατισμού. [ ]

Ο Καραβίδας αναφέρεται στον αποθεμελιωτικό ρόλο της «θύραθεν εισαγώμενης νομοθεσίας». Στον παράγοντα αυτό, δηλαδή στην δυσμενή επίδραση επί των κοινοτήτων του εισαγόμενου ρωμανο-γερμανικού δικαίου εξαντλητικό και πολύτιμο υπήρξε το έργο του καθηγητή **Ν. Πανταζόπουλου**[21]. Ο Καραβίδας ισχυρίζεται ότι οι νομοθέτες δεν αντιλήφθηκαν το κοινωνικό ζήτημα και γι' αυτό απέφυγαν να προσαρμόσουν τον συνεργατισμό σε νέες πιο υγιείς βάσεις.

Ο Καραβίδας αποδίδει την συγκρότηση των κοινοτικών σχηματισμών στη μείξη παραδοσιακών και πολιτιστικών στοιχείων με την φύση της γεωοικονομίας. Γι' αυτό αντιμετωπίζει θετικά το έργο του **Τσοποτού**, *Γη και Γεωργοί της Θεσσαλίας κατά την Τουρκοκρατίαν*, που θεωρεί το τσιφλίκι ως προϊόν των γεωφυσικών συνθηκών της χώρας που καθιστούν αντιοικονομική την μικρή ιδιοκτησία. Έτσι η κοινοτική εξουσία θα πρέπει να διαδεχθεί τον τσιφλικά στις λειτουργίες που αυτός διεκπεραίωνε.

Η απαρίθμηση στη συνέχεια των μορφών κοινοτικής δραστηριότητας (Υδραίοι συντροφοναύτες, Αμπελακιώτες εμποροβιοτέχνες, εμπορικές κομπανίες Σιάτιστας, Κοζάνης, Καστοριάς, Ιωαννίνων, Μετσόβου, παραδουνάβιων περιοχών, τσελιγκάτα, κεφαλοχώρια) αποδεικνύει την ευρύτητα του κοινοτικού συνεργατισμού.

Η **συντροφικότητα** είναι το κύριο χαρακτηριστικό που αποδίδει στον κοινοτισμό ο Καραβίδας. Δηλαδή η δυσκολία των καταστάσεων και η σπανιότητα των αγαθών οδήγησε τους νεοέλληνες να ξεπεράσουν τον άκρατο ατομικισμό τους, ώστε ο καθένας να αισθάνεται τον άλλο ως μέρος του εαυτού του.[ ] Ο Καραβίδας αναφέρει το περιστατικό όπου ένας απλός αγγελιοφόρος αποκάλεσε τον Καραϊσκάκη «γύφτο και κερατά» και αυτός, αντί να τον τιμωρήσει, τον «ενηγκαλίσθη και κατησπάσθη»[22].

Ο κοινοτισμός απορρίπτει τον απόλυτο χαρακτήρα της ατομικής ιδιοκτησίας, που της αναγνωρίζει το αστικό καθεστώς. Τίθεται δε ως μέσο στην εξυπηρέτηση των συλλογικών στόχων της κοινότητας. Η ρωμαϊκή νομοθεσία απορρυθμίζει την συντροφικότητα και την οργανική αλληλεγγύη του κοινοτικού συνεργατισμού: «διότι ο Ρωμαϊκός Νόμος όχι μόνον ηρνήθη την ευρυτέραν οργανικήν αυτή αλληλεγγύην, αλλά και την κατά κόγχην υπάρχουσαν τοιαύτην διέβρωσε βαθμηδόν, εισχωρήσας, ως σφήνα διαλυτική, κατά τρόπον ακριβώς άλλως τε όμοιον όπως γίνεται και σήμερον εις όλας τας παθητικώς εκκεφαλαιοκρατουμένας χώρας η παρείσδυσις του καπιταλιστικού κεφαλαίου, εις βάρος δηλαδή της ομαδικής αλληλεγγύης εφ' ης εδράζονται αι τοπικαί οικονομικαί μονάδες»[23].

Ο Καραβίδας είναι σαφέστατα αντίθετος με την δικτατορία Μεταξά και με τις διάφορες φασίζουσες ή φασιστικές θεωρίες. Επικρίνει την δικτατορία Μεταξά διότι είχε φυλακίσει ως προδότη της πατρίδας τον συμπολεμιστή του **Κλεινία** επειδή «ούτος ενόμιζε, ότι ημπορούσε ελεύθερα μέσα στο γραφείο του να εκφράζη της προσωπικές του γνώμες συναφώς με τον τρίτον ελληνικό πολιτισμό»[24].

Ο φασιστικών εμπνεύσεων καθηγητής **Δ. Βεζανής** επικρίνει τον κοινοτισμό ότι στην μεν περίπτωση της Ρωσίας η κοινότητα υπήρξε όργανο του τσαρισμού, ενώ στην Τουρκοκρατία υλοποιούσε αποκλειστικά δημοσιονομικές λειτουργίες. Ο Βεζανής ως κρατιστής ήταν κατανοητό να αντιτίθεται στον κοινοτισμό. Ο δε Καραβίδας του ανταπαντά ότι η ρωσική κοινότητα προϋπήρξε των Ρωμανώφ και ξεκίνησε ως τρόπος διάκρισης της γης που προοριζόταν για την γεωργία και της γης που προοριζόταν για την κτηνοτροφία. Παρομοίως και η ελληνική κοινότητα υπήρξε ανεξάρτητα των επιθυμιών του Οθωμανικού κράτους για να απαντήσει σε ζωτικά τοπικά προβλήματα[25].

Ο Καραβίδας εισηγείται την συγκρότηση ενός πιστωτικού συστήματος που στηρίζεται στην κοινότητα, το κοινοτικό ταμιευτήριο.

Ουσιαστική είναι η **συμμετοχή των εργαζομένων** στον κοινοτισμό: «Οι εργάτες, που θα εισφέρουν την σωματική τους δύναμη και θα δουλέψουν σ' αυτές τις βιομηχανίες, θα μπορούν να μετέχουν συντροφικά εις το διά τοιούτου συνδυασμού επενδεδυμένο σ' αυτές κεφάλαιο΄.... το Συντροφικό Σύστημα δουλεύει με νομοτέλεια και αξιολογία κυριολεκτικά ανθρώπινη, γεγονός άλλως τε, το οποίον είνε αυτό κυρίως, που [ ] *θα καταστήση τους εργάτες μας συμμετόχους όχι μόνο στα κέρδη της επιχείρησης αλλά και στην ευθύνη για την διοίκησή της και γενικά για την τύχη της*»[26].

Ο Καραβίδας διανθίζει τον λόγο του με προσωπικά βιώματα. Ο θεσμός της **λαϊκής συνέλευσης**, συνέχειας της Εκκλησίας του Δήμου, όπου λαμβάνονταν οι αποφάσεις για τα κρίσιμα θέματα της κοινότητας, υπήρξε ζωντανός στον τόπο καταγωγής του και επηρέασε καταλυτικά την πολιτική του σκέψη: «Όταν πρωτοεγύρισε, γύρω στα 1897, ο πατέρας μου στο Ζωριάνου, οι Ζωριανίτες έκαμναν μεν την φθινοπωρινήν τακτικήν Γενική τους Συνέλευσι δια την συζήτησιν των κοινών (νοίκιασμα κοινοτικών κτισμάτων, βοσκές, νερά...) ότι,

19. Κ. Καραβίδας, *Σοσιαλισμός και Κοινότητα*, Εκδ. Κοραής, Αθήνα, 1930 και Εκδ. Παπαζήση 1981 σελ.57.

20. Κ. Καραβίδας, *Η Κοινοτική Πολιτεία*, Αθήνα, 1935 σελ. 58.

21. Αναλυτικότερα: Ν. Πανταζόπουλου, «Ελλήνων Συσσωματώσεις κατά την Τουρκοκρατία», Αριστοτέλειο Παν/μιο Θεσ/νικης, *Αντιχάρισμα στον Ν. Πανταζόπουλο* Θεσ/νικη, 1986, Τόμος Γ' σελ. 93-119, «Κοινοτικός βίος εις την Θετταλομαγνησίαν επί Τουρκοκρατίας», όπως προηγούμενα Τόμος Γ' σελ. 351-445, «*Η προς Ευρωπαϊκά πρότυπα ολοκληρωτική στροφή της Νεοελληνικής Νομοθεσίας* G. Maurer, όπως προηγούμενα Τόμος Δ' σελ.283 0433, «*Αστικός Κώδιξ και 'Εθνικόν' Δίκαιον, Σκέψεις επί της αντιθέσεως 'λογίας' και 'δημοτικής' παραδόσεως εις το δίκαιον*» όπως προηγούμενα, Τόμος Δ' σελ. 437-493, «Ο Ελληνικός Κοινοτισμός και η Νεοελληνική Κοινοτική Παράδοση», όπως προηγούμενα Τόμος Δ' σελ. 579-614.

22. Κ. Καραβίδας, *Η Κοινοτική Πολιτεία*, Αθήνα, 1935 σελ.86.

23. Ό. π., σελ. 166.

24. Κ. Καραβίδας, *Μακεδονικοί Ύμνοι: Λυρισμός, δημοτικισμός, και κοινοτισμός, κομμουνισμός και μικροαστισμός*, Δεύτερη έκδοση χ.χ. σελ 15.

25. Κ. Καραβίδας, *Η Κοινοτική Πολιτεία*, Αθήνα, 1935 σελ. 179,180,181.

26. Κ. Καραβίδας, *Μακεδονικοί Ύμνοι: Λυρισμός, δημοτικισμός, και κοινοτισμός, κομμουνισμός και μικροαστισμός*, Δεύτερη έκδοση χ.χ. σελ 109.

όμως, επειδή εκείνοι είχαν την συνήθειαν να ομιλούν όλοι μαζί, ο πατέρας μου εισήγαγε (όχι δε άνευ βίας) τον κανόνα, καθ' ον –ο έχων να ειπή κάτι, ώφειλε ν' ανεβή στο πεζούλι του Αγίου Νικολάου– τέχνασμα δε τούτο, δι' ου και την σειράν του λόγου έκαμε σεβαστήν επί καιρόν πολύν και τους ρήτορας περιώρισε διότι ο καθένας εδίσταζε βέβαια ν' ανέβει στο λιθάρι απάνω»[27].

Ο Καραβίδας περιγράφει τα οικονομικά και πολιτικά στοιχεία του **Συντροφισμού**, του Κοινοτικού Συνεργατισμού: «Η παραγωγική εργασία, η τροφή και η στέγη αποτελούν για κάθε πολίτη τις κύριες ευθύνες του μέσα στην κοινωνία, αλλά συνάμα και τις πιο οργανικές προϋποθέσεις για την ομαλή διαμόρφωση του χαρακτήρα του· εν ελλείψει τούτων, η οικεία Κοινότητα είνε αρμόδια, υπόλογη να προβλέψη σχετικώς υπέρ όλων των πολιτών, και να τους εξασφαλίση στοιχειώδη τροφήν και στέγην καθώς και εργασίαν παραγωγική, είτε δε εντός είτε και έξω των ορίων της Χώρας.

Η Κοινοτική Πολιτεία είνε οργανωμένη κάτω από της παραδεδομένες ανθρωπιστικές και συντροφικές αρχές, σύμφωνα με την θέληση του Λαού, η οποία ειδικεύεται και εν τη διαρκεία του χρόνου λαμβάνει μορφή νόμιμη δια μέσου μηχανισμών πολλαπλών πυκνώς διασταυρουμένων και επαρκών [ ].

Η Ανωτάτη Πολιτική Διοίκηση φέρει εν τη Κοινοτική Πολιτεία κατ' εξοχήν προσωπικόν χαρακτήρα και ορίζεται υπό των πολιτών δια καθολικής άμεσης και ίσης ψήφου. Ο ούτω πως εκλεγόμενος Αρχηγός του Κράτους διορίζει κατ' οικείαν κρίσιν και παύει τους Υπουργούς του.

Το **Νομοθετικό Σώμα** εκλέγεται και ανανεώνεται κλιμακωτά, τμηματικά και έμμεσα από τους πολίτες που ο καθένας δηλώνει την προτίμησή του με ψήφο απλή ή πολλαπλή, ανάλογα πάντα με της ευθύνες που τον βαρύνουν, ευθύνες π.χ. πολυμελούς οικογένειας, διευθύνσεως κρισίμων για το κοινό συμφέρον επιχειρήσεων κλ.π. Η κάθε κοινότητα στην ύπαιθρο και η κάθε Ενορία μέσα στης πόλεις εκλέγει από όλους τους παραγωγικούς κλάδους ανάλογο αριθμό εκλεκτόρων, εκ των οποίων οι λαβόντες την απόλυτην πλειοψηφίαν, καθώς επίσης και ένα ποσοστόν, οριζόμενον δια κλήρου, συμμετέχουν εις τις κατά όμοιον τρόπον ενεργούμενες επαρχιακές εκλογές και ούτω καθεξής. **Κοινότητα**, με την έννοιαν αυτή, θεωρούνται ότι αποτελούν και τα συντροφικά εργοστάσια, των οποίων οι εκλέκτορες συγκεντρώνονται και συμμετέχουν εις τον ορισμό των τελικών αντιπροσώπων κατά παραγωγικούς κλάδους· Κοινότητα επίσης, με την ίδια έννοια, αποτελούν τα Πανεπιστήμια, η Εκκλησία, οι τράπεζες, οι Δημόσιες και Κοινοτικές Υπηρεσίες, τα μεγάλα Επαγγελματικά και τα Κοινωφελή Σωματεία, οι Γεωργικοί και λοιποί Συνεταιρισμοί και οι Ενώσεις αυτών, η Υπερπόντια Ναυτιλία, οι Παροικίες του Εξωτερικού κ.λ.π.

Βασικήν προϋπόθεση, για την αναγνώριση ενός χωριού ή ενός μείζονος πολίσματος ως Κοινότητας Πολιτικής αποτελεί η εκ μέρους των κατοίκων αυτού αναγνώριση και η εκλογή της κατωτέρας Δικαστικής αρχής εξ ιδίων»[28].

Ο νεοελληνισμός βέβαια δεν ακολούθησε τις σκέψεις του Κ. Καραβίδα για τον Συντροφισμό και τον Κοινοτικό Συνεργατισμό. Αντιθέτως, αγνοώντας την αντικαπιταλιστική παράδοση της χώρας και τους υπαρκτούς θεσμούς άμεσης δημοκρατίας, προτίμησε να ακολουθήσει μια αποτυχημένη πορεία προσαρμογής στα δυτικοευρωπαϊκά κεφαλαιοκρατικά πρότυπα, με τα ακόλουθα αποτελέσματα: - μετανάστευση - δημογραφική συρρίκνωση - καταστροφή της γεωργίας, της κτηνοτροφίας, γιγαντισμός του Αθηναϊκού κέντρου - περιορισμένη ανάπτυξη της βιομηχανίας - εμφύλιος πόλεμος - κομματοκρατία.

Η υιοθέτηση του καπιταλιστικού συστήματος είχε τις προφανείς δυσμενείς επιδράσεις στα κοινωνικά ζητήματα και στην περιβαλλοντική προστασία. Το κοινοβούλιο, αντί να ελέγχει την εκτελεστική εξουσία, ελέγχεται από αυτή. Το οικονομικό κυριαρχεί επί του πολιτικού. Η κομματοκρατία ευτέλισε την τοπική αυτοδιοίκηση και τους συνεταιρισμούς. Ο λαός πλέον δεν κυβερνά ούτε με τους αντιπροσώπους του.

Οι σκέψεις του Κ. Καραβίδα για τον Συντροφισμό και τον Κοινοτικό Συνεργατισμό παρουσιάζουν αναλογίες με ό,τι από άλλους ονομάζεται άμεση δημοκρατία-γενικευμένη αυτοδιαχείριση. Δυστυχώς η Αριστερά δεν ακολούθησε εκείνες τις θετικές αξιολογήσεις του Μαρξ για τις κοινότητες αλλά τις απόψεις του που υποστήριζαν ότι οι αναπτυγμένες χώρες της Δύσης έδειχναν τον δρόμο που θα πρέπει να ακολουθήσουν αναγκαστικά και απαρέγκλιτα όλες οι υπόλοιπες.

Αντί του κοινοτισμού, παγιδεύτηκαν στην κρατικά διευθυνόμενη οικονομία, με την ανάδειξη της γραφειοκρατίας ως του κυρίαρχου στρώματος.

Ο Κ. Καραβίδας δεν στηρίχτηκε σε ρομαντικές θεωρητικές αναζητήσεις, αλλά στην βιωμένη παράδοση του ελληνικού χώρου. Εκεί, η συντροφικότητα και η άμεση δημοκρατία δεν ήταν το ζητούμενο αλλά η απτή πραγματικότητα. Όπως έγραφε το 1922 στο περιοδικό *Κοινότητα*: «η Δημοκρατία δεν μας αρκεί». Πλησίασε τον λαό, έμαθε από τον λαό, από την αρχαία τραγωδία, την αρχαία σκέψη, το δημοτικό τραγούδι, τον Μακρυγιάννη. Καθώς σημειώνει: «Ο Πλάτων λέγει, ότι εδιδάχθη την γλώσσαν του από τις γρηούλες, εις τα κατώφλια της γειτονιάς· εις τον Νέον Ελληνισμόν, ο καθένας που εζήτει κάτι παραπάνω, έφευγε από τον Λαόν και εβυθίζετο στην σχολαστική γραμματολογία. Έτσι εγίνετο ο πνευματικός αποκεφαλισμός του νέου Έθνους (και αυτή είνε η διαφορά) όχι τόσον εκ των Τούρκων, όσον εκ των ένδον»[29].

Καθώς έγραψε ο **Π. Κανελλόπουλος**: «Ο Κώστας Καραβίδας ήταν θαυμάσιος άνθρωπος. Είχε ρωμαλέο πνεύμα και καλή καρδιά. Δεν έλεγε ποτέ ψέματα. Δεν ήξερε τι θα πει προσποίηση. Οι αλήθειες του ενοχλούσαν τους πιο πολλούς που έρχονταν σ' επαφή μαζί του. Δεν χαριζόταν σε κανένα, ούτε στους φίλους που αγαπούσε... Ο τράχηλός του δεν υπέφερε κανένα ζυγό. Ο Κώστας Καραβίδας στάθηκε –μόνος– απέναντι όλων, συντηρητικών και προοδευτικών, εθνικιστών και διεθνιστών, εικονολατρών και εικονομάχων, ατομικιστών και σοσιαλιστών»[30].

(Στα κείμενα του **Κ. Καραβίδα** ακολουθείται η ορθογραφία του πρωτότυπου κειμένου)

27. Κ. Καραβίδας, *Η Κοινοτική Πολιτεία*, Αθήνα, 1935, σελ. 195.

28. Κ. Καραβίδας, *Μακεδονικοί Ύμνοι: Λυρισμός, δημοτικισμός, και κοινοτισμός, κομμουνισμός και μικροαστισμός*, Δεύτερη έκδοση χ.χ., σελ. 128,129.

29. Κ. Καραβίδας, *Η Κοινοτική Πολιτεία*, Αθήνα, 1935, σελ. 220.

30. Από τον πρόλογο του Π. Κανελλόπουλου που έγραφε το 1980 στο Κ. Καραβίδας, *Το πρόβλημα της αυτονομίας - σοσιαλισμός και κοινοτισμός*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1981.

Κ.Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΑ, *ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ, ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΣΜΟΣ*, ΠΡΟΛΟΓΟΣ: ΠΑΝΑΓ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΕΙΣ: ΚΩΣΤΑ ΒΕΡΓΟΠΟΥΛΟΥ, ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΗ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ 1930 ΚΑΙ 1936, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ, ΑΘΗΝΑ 1981.

ο Ντίνος Μαλούχος και η επιθεώρηση "Κοινότης"*

του Μ. Μελετόπουλου

σύμφωνα με τον Μαλούχο, η συμπύκνωση όλων των αρετών που ανέπτυξε το υπόδουλο γένος για να επιβιώσει και να αναπτυχθεί, με τελικό στόχο την εθνική χειραφέτηση και ολοκλήρωση, ενσαρκώθηκε στον θεσμό της κοινότητας. Οι κοινότητες, και όχι η θρησκεία, πίστευε, συνιστούσαν το ψυχολογικό υπόβαθρο της ελληνικής Επανάστασης.

Βίος και πνευματική ανέλιξη του Ντ. Μαλούχου

Αφοσιωμένος απόστολος των κοινοτικών ιδεών στην μεσοπολεμική Ελλάδα υπήρξε ο Ντίνος Μαλούχος (1895-1928). [ ] Ο Ντίνος Μαλούχος σπούδασε γεωπονική στο **Portici** της Ιταλίας, όπου έλαβε το διδακτορικό του δίπλωμα. Ο νεαρός Μαλούχος, που επισκεπτόταν την Camera del Lavoro της Νεάπολης, γνώρισε τις μαρξιστικές ιδέες. Ήταν η εποχή του **Labriola** και των ένθερμων μαρξιστών ρητόρων, που ξεσήκωναν τα φοιτητικά και εργατικά ακροατήρια. Ο Μαλούχος επέστρεψε στην Ελλάδα το 1916, διαποτισμένος ως το κόκαλο από τη μαρξιστική σκέψη και ιδίως τη θεωρία της πάλης των τάξεων. Ο νεαρός Μαλούχος προσχώρησε στο κίνημα της Θεσσαλονίκης και η επαναστατική κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου τον διόρισε νομογεωπόνο του νομού Θεσσαλονίκης και διευθυντή Εποικισμού Ανατολικής Μακεδονίας[1]. Υπό την ιδιότητα του νομογεωπόνου περιόδευσε την Χαλκιδική, και ενεπλάκη τότε στο οξύ πρόβλημα της Επανωμής.

Η **Επανωμή**, εκυριαρχείτο από τους ντόπιους "τζορμπατζήδες" (κοτζαμπάσηδες), οι οποίοι είχαν μεγάλα κοπάδια και διόριζαν αγροφύλακες τους βοσκούς και τους μπράβους τους, ελέγχοντας έτσι τα βοσκοτόπια. Οι γεωργοί είχαν εξεγερθεί εναντίον τους και η κοινωνική συνοχή είχε διαρραγεί. Ο νεαρός ιδεολόγος Μαλούχος θεώρησε κατάλληλη την ευκαιρία για να εφαρμόσει στην πράξη την μαρξιστική θεωρία και παρώθησε τους γεωργούς να συστήσουν συνεταιρισμούς εναντίον των τζορμπατζήδων.

Την εποχή εκείνη υπηρετούσε στην Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης ο επίσης νεαρός **Κωνσταντίνος Καραβίδας**. [ ] Ο Καραβίδας συνέστησε στον Γενικό Διοικητή να ενεργήσει κοινοτικές εκλογές, να εγκαταστήσει νόμιμο κοινοτικό συμβούλιο εκ της πλειοψηφίας και να παραδώσει στην συνέχεια στον ίδιο τον Καραβίδα την διαχείριση της υποθέσεως. Όπερ και εγένετο. Παράλληλα, ο Καραβίδας επισκέφθηκε τον ίδιο τον Μαλούχο στο γραφείο του. Ο Μαλούχος, αν και δέχθηκε την λύση του Καραβίδα, αντέκρουσε διαρρήδην την γενική κοσμοθεωρία του. Ο Καραβίδας θεωρούσε ότι ο κοινοτισμός, που βασίζεται στην πρακτική εμπειρία και σε πειραματισμούς έξι χιλιάδων χρόνων, προήγε συνθετικά και όχι μονομερή και διαμελιστικά κριτήρια ταξικού χαρακτήρα.

Τελικά συμφώνησαν και οι δύο σε μία λύση μέσω της "συνθετικής κοινοτικής εξουσίας". [ ] Ο Καραβίδας εγκαταστάθηκε στην Επανωμή και,σε συνεργασία με τον "λαοπρόβλητο, φτωχό αλλά ανιδιοτελή και ευγενή γεωργό Παναγιώτη Κύρκο", που εξελέγη κοινοτάρχης, προώθησε ψήφισμα του κοινοτικού συμβουλίου, το οποίο κατέληγε ως εξής: "... τους δε επί ιδιοτέλεια χρησιμοποιήσαντες την κοινοτικήν εξουσίαν και την κοινοτικήν μας σφραγίδα συγχωριανούς μας τζορμπατζήδες, η Κοινότης ημών παραδίδει εις την κατάραν της τε παρούσης και των επερχομένων γενεών και συγχρόνως τους παραπέμπει εις την δικαστικήν ανάκρισιν προς εξακρίβωσιν των ακαλύπτων στοιχείων της υπ' αυτών διαχειρίσεως των κοινών πόρων του χωρίου μας"[2].

Ήταν η αρχή του τέλους για τον μαρξισμό του Μαλούχου. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Καραβίδας, "Μετά δύο ετών επίμονον και λυσσαλέαν –από των επάλξεων της προγενεστέρας ταξικής κοσμοθεωρίας ην επρέσβευεν– υπεράσπισιν της ιδικής του επί του Επανωμιτικού ζητήματος απόψεως, ο Μαλούχος ήνοιξε τέλος ειλικρινώς τα βαρείας πύλας του πνευματικού του φρουρίου διάπλατα εις την άποψιν του Κοινοτισμού ην [ ]ενεκολπώθη και υπεστήριξεν, ιδίως εις το διάστημα από του φθινοπώρου του 1922 έως μεσούντος σχεδόν του 1924, διάστημα καθ' ό διετέλεσε διευθυντής της εβδομαδιαίας επιθεωρήσεως *Κοινότης*"[3]. [ ]

Ως νομογεωπόνος Θεσσαλονίκης, ο Μαλούχος, που εξέδιδε τον *Γεωργικό Αγώνα*[4], κατέβαλε συστηματική προσπάθεια για την ίδρυση συνεταιρισμών στην Μακεδονία. Ίδρυσε έτσι τους πρώτους συνεταιρισμούς στα περίχωρα της Θεσσαλονίκης, αρχίζοντας από τα μεγάλα κεφαλοχώρια και τους παρακολούθησε για τρία συνεχή έτη. Κατόπιν, το συνεταιριστικό παράδειγμα γενικεύθηκε και επεκτάθηκε στα καπνοπαραγωγά χωριά της απελευθερωθείσας ανατολικής Μακεδονίας, έπειτα στα τσιφλίκια και στους προσφυγικούς συνοικισμούς. Στην ανατολική Μακεδονία, ο Μαλούχος θυμάται[5] ότι "ημείς προσωπικώς ηυνοήσαμεν την λύσιν ταύτην εις τόσον μεγάλην έκτασιν, ώστε κατά το διάστημα ενός έτους, που υπηρετήσαμεν επί κεφαλής της Διευθύνσεως Αποκαταστάσεως Πληθυσμών Ανατολικής Μακεδονίας, κατωρθώσαμεν ώστε να μη μείνη ουδ' εν τσιφλίκι εκ των διοικούμενων υπό του Δημοσίου που να μη ενοικιασθή εις συνεταιρισμόν ή ομάδα καλλιεργητών. Εισηγήθημεν αμειλίκτως την διάλυσιν όλων των προς ιδιώτας ενοικιαστάς ενοικιασμένων τσιφλικίων και την ενοικίασιν αυτών εις τους συνεταιρισμούς των καλλιεργητών... Παρ' όλας τας αντιδράσεις[ ], οι ιδιώτες δεν κατόρθωσαν να ξαναπάρουν τα τσιφλίκια και να αποξενώσουν τους μικροκαλλιεργητές που είχαν ριζώσει πλέον σε αυτά. [ ] "Το μόνον πράγμα", συμπληρώνει ο Μαλούχος, "που επέτυχαν οι ενδιαφερόμενοι ενοικιασταί ήτο η δια πολιτικών μέσων απομάκρυνσις ημών εκ της υπηρεσίας, συντελεσθείσα μετά την αλλαγήν του πολιτικού καθεστώτος της 1η Νοεμβρίου"[6]. [ ]

Σε φύλλο του Ιανουαρίου 1921 της εβδομαδιαίας *Πολιτικής Επιθεωρήσεως*, που είχε ιδρύσει ο Ίων Δραγούμης , δημοσίευσε ο νεαρός Μαλούχος μελέτη με τίτλο "Πολιτική συνεταιρισμών". Στο κείμενο αυτό διατύπωνε την άποψη ότι δεν είναι δυνατόν να εισάγονται θεσμοί και θεωρίες από την Ευρώπη στην Ελλάδα χωρίς προσαρμογές. Για παράδειγμα, οι σύγχρονοι αγροτικοί συνεταιρισμοί στην μεν Δύση αποτελούν αυτοφυή βλάστηση, στην δε Ελλάδα τεχνητή καλλιέργεια. [ ]

Σε επόμενο δημοσίευμά του στην *Πολιτική Επιθεώρηση* (Φεβρουάριος 1921), ο Μαλούχος αναφερόταν στην ιστορία των κοινοτήτων: υποστήριζε ότι το οθωμανικό κράτος τις ανεχόταν ως άτυπη πραγματικότητα, που ευνοούσε την οθωμανική διοίκηση. Η άτυπη αυτή αναγνώριση των κοινοτήτων από τους Τούρκους απέτρεπε την παρέμβασή τους στα εσωτερικά της κοινότητας. [ ]

Στις μακεδονικές κοινότητες κυριαρχούσαν οι τζορμπατζήδες, που χρησιμοποίησαν την κοινοτική εξουσία για ίδιον όφελος, επικαλούμενοι και την υποστήριξη των Τούρκων ή της Εκκλησίας. Αυθαιρεσίες και καταχρήσεις συνόδευαν την ταξική κυριαρχία τους. Παρά ταύτα, οι κοινότητες διατήρησαν τον ελληνικό πολιτισμό, απροσπέλαστες καθώς ήταν από την διείσδυση του κυρίαρχου, καθώς και κάποια στοιχειώδη πολιτική αυτονομία. Όταν η Μακεδονία απελευθερώθηκε, το ελληνικό κράτος αγνόησε τις κοινότητες. Καρεκλοκένταυροι υπάλληλοι, αγνοώντας τις πραγματικές συνθήκες, "επήγαν δια να πωλήσουν γνώσεις και όχι ν' αγοράσουν", κατάργησαν τον θεμελιώδη κοινοτικό θεσμό της γενικής συνελεύσεως και εφάρμοσαν τον άνωθεν διορισμό των κοινοτικών αξιωματούχων με κομματικά κριτήρια, με αποτέλεσμα οι κάτοικοι των μακεδονικών επαρχιών να θεωρούν το ελληνικό κράτος ξένο προς αυτούς, καθώς μάλιστα αγνοούσαν τον κοινοβουλευτισμό.

Η επέκταση του νόμου ΔΝΖ' περί δήμων και κοινοτήτων στις Νέες Χώρες είχε ως αποτέλεσμα την περαιτέρω αποξένωση του πληθυσμού από τις επίσημες κοινότητες και την ενίσχυση των τζορμπατζήδων, που μεταβλήθηκαν σε "βλαχοδημάρχους". [ ] Οι τζορμπατζήδες επωφελήθηκαν από την άγνοια των κρατικών λειτουργών για να υφαρπάσουν την επίσημη κοινοτική εξουσία και, αφού κατοχύρωσαν τις καταπατήσεις και τις παράνομες χρησικτησίες που είχαν πραγματοποιήσει επί τουρκοκρατίας, επιδόθηκαν στην εκμετάλλευση των συγχωριανών τους, αφού εξέλιπε και ο Οθωμανός κατακτητής που δρούσε ισοπεδωτικά έναντι όλων των χριστιανών, τζορμπατζήδων και μη... [ ]

Το 1921, στην οξύτερη φάση της Μικρασιατικής Εκστρατείας, ο νεαρός Μαλούχος αποφάσισε να εκπληρώσει το χρέος του προς την πατρίδα, που μέχρι τότε είχε αφήσει εκκρεμές. Ενώ είχε εκδοθεί διάταγμα, σύμφωνα με το οποίο οι γεωπόνοι γίνονταν αξιωματικοί της επιμελητείας, ο Μαλούχος ζήτησε να πάει στο μέτωπο ως απλός στρατιώτης. "Εις αντιστάθμισιν του γεγονότος ότι είχε παρακάμψει την αρχικήν υποχρέωσίν του προς στράτευσιν και την οφειλομένην ισοπέδωσίν του με τους άλλους κοινοτιστάς της σειράς του", γράφει χαρακτηριστικά ο Καραβίδας[7]. [ ]

Αμέσως μετά την Μικρασιατική Καταστροφή, ο Μαλούχος εξέδωσε την *Κοινότητα*. Η *Κοινότης*, δεκαεξασέλιδη "εβδομαδιαία πολιτική επιθεώρησις", εξεδίδετο από τις 2 Οκτωβρίου 1922 έως τις 18 Μαΐου 1924[8]. Μόνιμος και βασικός συνεργάτης ήταν ο επιστήθιος φίλος του Μαλούχου, ο **Καραβίδας**. [ ]

Ο Μαλούχος επισημαίνει στο κύριο άρθρο του πρώτου τεύχους[9] ότι ο ελληνικός λαός, μετά το 1821, παραμένει "απαθής σχεδόν θεατής της πέριξ αυτού πολιτικής κινήσεως" και τα προβλήματά του μένουν άλυτα. [ ] Μόνη ελπίδα της Ελλάδας παραμένει η κοινότητα, ο κοινοτικός θεσμός, ο οποίος επιβίωσε μέχρι τις μέρες μας, παρά τις προσπάθειες του ελληνικού κράτους να τον εξαφανίσει. [ ] Οι κοινότητες πρέπει να ανασυσταθούν σε μία καθαρά δημιουργική βάση και απ' αυτές να προέλθουν οι πιο σύνθετες πολιτικές μορφές, όπως οι επαρχίες και το κράτος. [ ]

Η επιθεώρηση του Μαλούχου δημοσίευε μεταφράσεις λογοτεχνικών κειμένων, όπως "Το Χάνι" του Maupassant ή δοκιμίων Ευρωπαίων πολιτικών, όπως του **Lloyd George**. Επίσης φιλοξενούσε κείμενα λογίων, όπως του **Δημοσθένη Δανιηλίδη**, του **Φίλιππου Δραγούμη**, του **Γ. Βλαχογιάννη**, του **Αλ. Σβώλου**. Σχολίαζε θέματα της επικαιρότητας, ανέπτυσσε γεωργικά ζητήματα κ.λπ. Δημοσίευε επίσης επιστολές αναγνωστών και γινόταν διάλογος με φορείς ποικίλων άλλων ιδεολογικών ρευμάτων για πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα. Ενδιαφέρουσα είναι σχετικά μια επιστολή του **Ν. Γιαννιού** με τίτλο "Σοσιαλιστής προς Κοινοτιστάς", που δημοσιεύθηκε στις 22 Απριλίου 1923 και ο διάλογος που ακολούθησε. [ ]

Η *Κοινότης* εξεδίδετο με θυσίες όλων των συνεργατών της, και ιδιαίτερα του Μαλούχου, ο οποίος στοιχειοθετούσε και την έκδοση. [ ] και έβαζε στην *Κοινότητα* και χρήματα από το ταμείο της χρεοκοπημένης οικογένειάς του. Το 1922, ο Καραβίδας είχε απευθυνθεί προσωπικά στον **Στέφανο Δέλτα**, ο οποίος ήταν στενός φίλος και συνεργάτης του Ελευθερίου Βενιζέλου και κύριο μέλος της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων. Του πρότεινε α) να τοποθετήσει τον Μαλούχο επικεφαλής της Γενικής Διευθύνσεως της **ΕΑΠ** και β) να σχεδιάσει μια πολιτική **εποικισμού** όχι στην βάση ατόμων αλλά κοινοτήτων, με οργανωμένο οικονομικό-υλικό πλαίσιο εγκατάστασης των προσφύγων στις Νέες Χώρες. Ο Δέλτας δέχθηκε αμέσως να προσλάβει τον Μαλούχο, αλλά η γραφειοκρατία αντιστάθηκε σθεναρά στις άλλες εισηγήσεις του Καραβίδα. Τελικά, ο Καραβίδας, απογοητευμένος από την μη εφαρμογή των κοινοτικών κριτηρίων στην προσφυγική πολιτική της ΕΑΠ, του συνέστησε να παραιτηθεί. Και αυτός παραιτήθηκε [ ].

ΚΟΙΝΟΤΗΣ

Η ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΙΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑΣ

Το 1925 ανέλαβε την διεύθυνση της "Ομοσπονδίας Συνεταιρισμών Μακεδονίας". Την παρέλαβε χρεωμένη, με έδρα ένα υπόγειο όπου σύχναζαν νεαροί κομμουνιστές και μέχρι το 1928 την είχε μετατρέψει σε ένωση οικονομικά ανθηρότατη, στεγασμένη σε πολυτελές κτίριο στη Θεσσαλονίκη. [ ] Προσπάθησε να εφαρμόσει κοινοτικά κριτήρια, επιδιώκοντας την κατανομή και είσπραξη του φόρου αγροτικής παραγωγής μέσω των κοινοτήτων, πράγμα το οποίο πέτυχε να αποσπάσει από τον υπουργό Οικονομικών της Οικουμενικής Κυβερνήσεως **Γ. Καφαντάρη**, το 1926, αν και στην συνέχεια αυτός αναγκάστηκε να υπαναχωρήσει. [ ]

Το κύκνειο άσμα του Μαλούχου ήταν η μελέτη του για τις βοσκές, την οποία εισηγήθηκε στο Πανελλήνιο Συνεταιριστικό Συνέδριο, που οργάνωσε ο ίδιος στην Θεσσαλονίκη το 1928. [ ]. Ο Μαλούχος **πέθανε τον Ιούλιο του 1928**, λόγω επισφαλούς υγείας, εξαντλημένος από τις δυσκολίες που συνάντησε στην αντιμετώπιση των προβλημάτων στις Νέες Χώρες[10].

Ο πρόωρος θάνατος του Μαλούχου αφήνει αναπάντητο το ερώτημα της μεταγενέστερης πορείας του. Θα στρεφόταν και αυτός, όπως ο Καραβίδας, στην εσωστρέφεια και στο περιθώριο της μοναχικής και χωρίς ανταπόκριση επιστημονικής έρευνας; Ήδη, την εποχή που απεβίωσε ο Μαλούχος, τα περιθώρια δράσης των κοινοτιστών είχαν εξαντληθεί. Η κοινή γνώμη δεν είχε δείξει το παραμικρό ενδιαφέρον, η *Κοινότης* είχε κλείσει λόγω ελλείψεως πόρων (δηλαδή επαρκών πωλήσεων) και οι φορείς που θα μπορούσαν να υιοθετήσουν τα κοινοτικά αιτήματα (κόμμα του **Α. Παπαναστασίου**, μεσοπολεμικοί αγροτιστές, επαναστατικό καθεστώς Πλαστήρα-Γονατά κ.λπ.), και που είχαν δείξει αρχικά κάποιο ενδιαφέρον, τελικώς αδιαφόρησαν ή και υιοθέτησαν εχθρική στάση.

Η συμβολή του Μαλούχου στην κίνηση των κοινοτικών ιδεών δεν υπήρξε όμως καθόλου αμελητέα: είναι αυτός που επιχείρησε, μέσω της *Κοινότητας*, να δώσει στον κοινοτισμό μία μαχόμενη έκφραση και να τον μετατρέψει σε συγκεκριμένη πολιτική πρόταση. Εκτός αυτού, με τα κείμενά του προσέδωσε στον κοινοτισμό επαναστατική χροιά, μεταφέροντας σ' αυτόν την ριζοσπαστικότητα που κληρονόμησε από την μαρξιστική του παιδεία [ ]. Αλλά το πλαίσιο, η κοινωνία της εποχής του, οι πολιτικές δυνάμεις, η κοινή γνώμη δεν υπήρξαν ευνοϊκές και η όλη προσπάθεια του Μαλούχου δεν βρήκε ανταπόκριση.

Μαζί με τον αχώριστο φίλο του Κώστα Καραβίδα, ο Ντίνος Μαλούχος υπήρξε και αυτός οπαδός του Ίωνος Δραγούμη και συνεχιστής των κοινοτικών ιδεών του. [ ] Αν όμως στο δραγουμικό έργο ο κοινοτισμός εμφανίζεται με βιωματικό, ενίοτε και λογοτεχνικό ύφος, στον Καραβίδα οι κοινοτικές ιδέες εμφανίζονται ως

1 - *Κοινότης*, 12-1-1923.
2 - *Συνεταιριστής*, τεύχος Ιουλίου 1935, σσ. 195-7.
3 - ε.α., σ. 196.
4 - *Κοινότης*, 20-1-1924.
5 - *Κοινότης*, 10-2-1924.
6 - ε.α.
7 - *Συνεταιριστής*, ε.α.
8 - Από τις 16 Μαρτίου 1924 έγινε οκτασέλιδη.
9 - 2-10-1922.
10 - *Η Δημοκρατία και η Αυτοδιοίκησις εν Ελλάδι*, ε.α., σ. 144.

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ, *ΕΙΔΙΚΟ ΤΕΥΧΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΙΝΟΤΙΣΜΟ*, **ΤΕΥΧΟΣ 16, ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ 1992.**

επιστημονικά πορίσματα συστηματικής έρευνας, στον δε Μαλούχο ως ιστορικά τεκμηριωμένο πολιτικό πρόγραμμα, με πολύ συγκεκριμένες πρακτικές εφαρμογές[11].

Διαβάζοντας κανείς τα διάφορα κείμενα του Ντίνου Μαλούχου, γραμμένα σε οξύ, δογματικό και απόλυτο ύφος, διαπιστώνει την απόλυτη πίστη του στο κοινοτικό μέλλον του Ελληνισμού, όχι ως πρόταση αλλά ως μονόδρομο και αποκλειστικό δέον. Απορρίπτει συλλήβδην τον πολιτικό κόσμο της εποχής, επιχειρεί να προσεγγίσει την Επανάσταση του 1922 και να την πείσει να μην συνεργαστεί με τους ξενοσπουδαγμένους κοινωνιολόγους, όπως τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου και τον **Γεώργιο Παπανδρέου** [ ]. Απεναντίας, ο Μαλούχος συνιστά στην Επανάσταση να βασισθεί στους κοινοτιστές και να δώσει χρόνο να δημιουργηθούν νέα κόμματα, αποκλείοντας την επιστροφή στον παλαιοκομματισμό[12].

Κριτική της νεοελληνικής πραγματικότητας

Οι κοινοτιστές εμφανίζονται συχνά τόσο πολύ απογοητευμένοι από την νεοελληνική πραγματικότητα και την εκτροπή του ελληνισμού προς αλλότρια ήθη, ώστε καταλήγουν να αξιολογούν την τουρκοκρατία ως πολιτειακό πλαίσιο προσφορότερο για τους Έλληνες από το νεοελληνικό κράτος. Η τρομακτική πίεση που ασκούσε στον υπόδουλο Ελληνισμό η οθωμανική εξουσία και η αδήριτη ανάγκη για επιβίωση τον υποχρέωσαν να υιοθετήσει σιδηρές μεθόδους κοινωνικής οργάνωσης, χωρίς περιθώρια επιείκειας και χωρίς την πολυτέλεια του συγχωρητέου λάθους. Μεθόδους βασισμένες στην αυστηρή αξιοκρατία, στην αξιοποίηση και των πιο ασήμαντων παραγωγικών πόρων, στην απόλυτη πειθαρχία και αυτοπειθαρχία. Αυτά τα στοιχεία εξέλιπαν στο πλαίσιο του δανειοδίαιτου και εξαρτημένου νεοελληνικού κράτους.

ΣΚΙΤΣΟ ΤΟΥ MERINO ΣΤΗΝ *LA VANGUARDIA*, ΒΑΡΚΕΛΩΝΗ

Σύμφωνα με τον Μαλούχο, η συμπύκνωση όλων των αρετών που ανέπτυξε το υπόδουλο γένος για να επιβιώσει και να αναπτυχθεί, με τελικό στόχο την εθνική χειραφέτηση , ενσαρκώθηκε στον θεσμό της κοινότητας. **Οι κοινότητες, και όχι η θρησκεία, πίστευε, συνιστούσαν το ψυχολογικό υπόβαθρο της ελληνικής Επανάστασης**. Οι Έλληνες **υπέταξαν** την θρησκεία στους εθνικούς τους σκοπούς, κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Το κοινοτικό πνεύμα άσκησε μία βραδεία και συστηματική ασυνείδητη επίδραση στην εκκλησία, υποτάσσοντας τελικά τον ατομικιστικό καλογηρισμό, μοχλό δουλείας του γένους, στις κοινότητες[13].

Οι Έλληνες ανέπτυξαν επί τουρκοκρατίας σημαντικούς θεσμούς. Υπήρχε σπουδαία ελληνική **παιδεία**, πολύ ανώτερη από αυτήν του μεταγενέστερου ελεύθερου ελληνικού κράτους. Οι κοινότητες, μέσω των σχολικών επιτροπών, ρύθμιζαν αυτόνομα όλα τα εκπαιδευτικά ζητήματα – κτίρια, εποπτικό υλικό, επιλογή διδακτικού προσωπικού κ.λπ. Η τοπική κοινωνία είχε ζωντανό ενδιαφέρον και ζωτικό συμφέρον να αναπτύξει την παιδεία, που αποτελούσε το συγκριτικό πλεονέκτημα του Ελληνισμού έναντι των Τούρκων και των άλλων υπόδουλων λαών της οθωμανικής αυτοκρατορίας.[ ][14]

Στα πλαίσια των κοινοτήτων λειτουργούσαν επίσης **δικαστικοί θεσμοί**. Οι ελληνικές κοινότητες προσπαθούσαν να αποφύγουν την επέμβαση των τούρκων στα εσωτερικά τους, και όποιος κατέφευγε στα οθωμανικά δικαστήρια εθεωρείτο προδότης[15]. [ ]

Οι κοινότητες διέθεταν επίσης τοπική αστυνομία: οι μακεδονικές κοινότητες π.χ. αντιμετώπισαν τους κομιτατζήδες με δικά τους κοινοτικά ένοπλα σώματα και οι μικρασιατικές κοινότητες τους Τσέτες, κατά την διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας, παρά την υπονόμευση εκ μέρους της ύπατης αρμοστείας της Σμύρνης[16]. Και στον τομέα των δημοσίων έργων οι κοινότητες διέπρεψαν, κατασκευάζοντας σπουδαία έργα, που το συγκεντρωτικό νεοελληνικό κράτος δεν κατόρθωσε καν να συντηρήσει[17].

Οι κοινότητες απέδιδαν συλλογικά τον **φόρο** στον κατακτητή, κατανέμοντάς τον στο εσωτερικό τους μεταξύ των γεωργών, ανάλογα με την φοροδοτική τους ικανότητα, την ποσότητα αλλά και την ποιότητα των καλλιεργειών, απαλλάσσοντας έτσι τους γεωργούς από την **δεκάτη**[18]. Στον οικονομικό τομέα, οι κοινότητες ανέπτυξαν υποδειγματικούς συνεταιριστικούς θεσμούς, ιδίως την τελευταία πεντηκονταετία προ της Επαναστάσεως. Η συμμετοχή στα κέρδη και στις ζημίες υπήρξε στην προεπαναστατική Ελλάδα το θεμέλιο των εμπορικών και ναυτικών κοινοτήτων, όταν η Ευρώπη αγνοούσε τον θεσμό αυτό[19].

Από το 1821 και μετά, οι Έλληνες υπετάγησαν στον πολιτισμό της Δύσης και δέχθηκαν να εφαρμόσουν όλα τα δυτικά πολιτικά και κοινωνικά συστήματα που η Δύση τους προσέφερε έτοιμα. Αυτό το φαινόμενο οφείλεται, σύμφωνα με τον Μαλούχο, (α) στον υλικό και ψυχικό **κάματο** που προήλθε από την Επανάσταση, (β) στην τεχνική και υλική **υπεροχή** της Δύσης, (γ) στην **έλλειψη** ντόπιας ιθύνουσας τάξης, (δ) στον ρόλο των **εξ Ευρώπης** Ελλήνων πολιτικών, (ε) στην ευνοϊκή για την Ελλάδα **παρέμβαση** των δυτικών δυνάμεων. Το μεγάλο σφάλμα των ιθυνόντων μετά την Απελευθέρωση ήταν ότι δεν προσπάθησαν να διατηρήσουν το ψυχολογικό και κοινωνικό έδαφος, επί του οποίου στηρίχθηκε και πραγματοποιήθηκε η Επανάσταση. Αντίθετα, προσπάθησαν να εφαρμόσουν το δυτικού τύπου συγκεντρωτικό κοινοβουλευτικό κράτος, ενώ ο λαός τήρησε παθητική στάση. Έτσι, το άτομο έμεινε αποχαυνωμένο και έρμαιο της τύχης του μέσα στον μεγάλο μηχανισμό του κράτους[20].

Το κίνημα στο **Γουδί** (1909) ήταν η αντίδραση κατά της αποσύνθεσης. Η περιορισμένη εμβέλεια των σκοπών του, όμως, και η αδυναμία του προγράμματός του, ήταν αποτέλεσμα της απουσίας εσωτερικής πολιτικής ζύμωσης, που να αφορά τα πραγματικά ελληνικά προβλήματα. [ ] Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν, μόλις απομακρύνθηκε η επίδραση της ισχυρής προσωπικότητας του Βενιζέλου το 1915, να υπάρξει οπισθοδρόμηση και επιστροφή στον παλαιοκομματισμό[21].

Πράγματι, ο **Βενιζέλος**, κατά την διακυβέρνησή του (1910-1915), επέβαλε τάξη και ευνομία, ψήφισε φιλεργατικούς και φιλοαγροτικούς νόμους, νόμους για την δικαιοσύνη, αλλά όλα αυτά επιβλήθηκαν μέσω των παλαιών συστημάτων διακυβέρνησης και με τα ίδια στελέχη του παλαιοκομματισμού, τα οποία μετεμβαπτίστηκαν σε φιλελεύθερα.[ ] Επομένως, όταν η παντοδυναμία του αρχηγού κλονίσθηκε, επανεμφανίστηκε η φαυλοκρατία. [ ]

Στην συνείδηση του λαού δεν βάρυναν, ως όφειλαν, ο τριπλασιασμός της Ελλάδας και ο κίνδυνος από την επιστροφή του παλαιοκομματισμού, γιατί ο λαός δεν είχε κατανοήσει την κολοσσιαία σημασία της μεγεθύνσεως της ελληνικής επικρατείας, αφού και η ιθύνουσα μερίδα των Φιλελευθέρων είχε συγκεχυμένη και ρομαντική γνώμη περί της επέκτασης[23]. Επιπλέον, ο λαός ψήφισε χωρίς να έχει σαφή γνώμη για την διαφωνία Βενιζέλου-Κωνσταντίνου, που οδήγησε στον εθνικό διχασμό[24][ ].

Το κίνημα του 1922 αποτελεί, σύμφωνα με τον Μαλούχο, την **δεύτερη**, μετά το Γουδί, προσπάθεια της ελληνικής νεολαίας να απαλλαγεί από την αποσυνθετική πίεση του παλαιού πολιτικού κόσμου![25] Στα λογοκριμένα από την επαναστατική λογοκρισία άρθρα

11. Πληροφορίες για τον Μαλούχο αντλήσαμε από το περιοδικό *Συνεταιριστής*, τεύχη Ιουνίου-Ιουλίου-Αυγούστου 1935, από το περιοδικό *Κοινότης*, 28-2-1932 και από την κυρία Ζωή Καλλιγά-Καραβίδα, κόρη του Κ. Καραβίδα, στενότερου φίλου και συνεργάτη του Μαλούχου. [ ]
12. *Κοινότης*, 30-9-1923.
13. *Κοινότης*, 13-11-1922.
14. ε.α.
15. *Κοινότης*, 22-4-1923.
16. *Κοινότης*, 11-3-1923.
17. *Κοινότης*, 3-6-1923.
18. *Κοινότης*, 24-6-1923.
19. *Κοινότης*, 5-8-1923.
20. *Κοινότης*, 13-11-1922.
21. *Κοινότης*, 9-10-1922.
22. ε.α.
23. *Κοινότης*, 9-10-1922.
24. ε.α.
25. *Κοινότης*, 9-10-1922.
26. *Κοινότης*, 20-11-1922.
27. *Κοινότης*, 8-1-1923.
28. *Κοινότης*, 4-3-1923.
29. ε.α.
30. *Κοινότης*, 11-11-1923.
31. ε.α.
32. *Κοινότης*, 9-10-1922.
33. ε.α.
34. *Κοινότης*, 10-6-1923.
35. *Κοινότης*, 16-10-1922.
36. ε.α.
37. *Κοινότης*, 23-10-1923.
38. ε.α.
39. *Κοινότης*, 1-4-1923.
40. ε.α.
41. *Κοινότης*, 14-3-1923.
42. ε.α.
43. ε.α.
44. *Κοινότης*, 2-10-1922.
45. *Κοινότης*, 22-7-1923.
46. ε.α.

του, καταγγέλλει κάθε επιστροφή της εξουσίας στους πολιτικούς, υποδεικνύει στην Επανάσταση να ανασυντάξει την ελληνική πολιτεία βάσει των κοινοτικών αρχών και προτείνει στους επαναστάτες να συνεργασθούν με "νέα στοιχεία", δηλαδή τον ίδιο και τους συνεργάτες του [ ][26]. Και συνεχίζει σε επόμενο άρθρο του[27]: Εάν αντιθέτως η Επανάσταση θέλει να αντιμετωπίσει σοβαρά το εσωτερικό μας πρόβλημα,τότε πρέπει να εφαρμόσει τον κοινοτισμό, ώστε "δια της Κοινότητος να αναδειχθή ο δυστυχής ούτος λαός οίος πραγματικώς είναι: φιλότιμος και πολιτικός". [ ]

Τον Μάρτιο του 1923, πάντως, ο Μαλούχος ζητούσε η Επανάσταση να μην εμπιστευθεί την εξουσία στους πολιτικούς αλλά να την παραδώσει απευθείας στα χέρια του λαού, **ανασυστήνοντας** τις κοινότητες, και να συγκροτήσει ομοσπονδιακό κράτος, χτυπώντας κατά πρόσωπο την "κοινοβουλευτική μπλόφα" και "διαλύοντας την χορεία των πολιτικών ηθοποιών"[28]. [ ]

Παρά το μαρξιστικό του παρελθόν και τις βενιζελικές του συμπάθειες, ο Μαλούχος είχε **αποστασιοποιηθεί** από ολόκληρο το πολιτικό φάσμα[ ]. Παρατηρούσε ότι Βενιζέλος και Μεταξάς δεν διαφωνούσαν στην ουσία τού προγράμματός τους, οι βενιζελικοί θα μπορούσαν να υπογράψουν και με τα δύο χέρια το πρόγραμμα του Μεταξά, εάν επρόκειτο να το εφαρμόσουν οι ίδιοι, και τούμπαλιν[29]. [ ]

[ ] Μια μεγάλη παρεξήγηση, έγραφε τότε ο Μαλούχος[30], χωρίζει τον ελληνικό λαό από την πολιτική ιθύνουσα τάξη του, παρεξήγηση που οφείλεται, αφ' ενός, στον μηχανισμό του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος, αφ' ετέρου, στην ανικανότητα της ιθύνουσας τάξης να συγκεφαλαιώσει τα γενικά ζητήματα που ενδιαφέρουν άμεσα τον λαό. Η Μοναρχία πρέπει να φύγει, αλλά η απομάκρυνσή της δεν είναι πανάκεια, ούτε εξαντλείται με αυτήν ο εκδημοκρατισμός. Διότι το δίλημμα: βασιλευομένη ή αβασίλευτη δημοκρατία είναι υπόθεση της ιθύνουσας τάξης, ενώ η Δημοκρατία πρέπει να κατέλθει στην βάση [ ][31]. [ ]

[ ] Το καθεστώς Βενιζέλου, επισημαίνει ο Μαλούχος[32], μετά το 1909 άφησε ελεύθερο το πεδίο δράσης στα νέα ιδεολογικά ρεύματα που έρχονταν από την Ευρώπη, όπως οι κοινωνιολόγοι, οι σοσιαλιστές, οι κομμουνιστές. Οι θεωρίες αυτές, τελευταίες αναλαμπές του ευρωπαϊκού πολιτισμού, δεν ήταν δυνατόν να εφαρμοσθούν στην Ελλάδα, διότι η ελληνική πραγματικότητα ήταν πλατύτερη από τα σχήματα αυτά. [ ] Προσέκρουαν στην ψυχρή αδιαφορία των αγροτών, μικροεπαγγελματιών και άλλων λαϊκών τάξεων, δηλαδή της κοινωνικής πλειοψηφίας[33]. [ ]

Παρόμοια ξενόφερτη, εντελώς θεωρητική, χωρίς πρακτικά αποτελέσματα προσπάθεια ανασυγκρότησης, υπήρξε αυτή των **κομμουνιστών**. [ ] Προσπάθεια άγονη, τουλάχιστον για την μεγάλη πλειοψηφία του ελληνικού λαού, που αποτελείται από μικρονοικοκυραίους, αγρότες και επαγγελματίες. Θεωρία που διδάσκει την πάλη του προλεταριάτου εναντίον των κεφαλαιούχων, την στιγμή που στην Ελλάδα το μεν προλεταριάτο είναι σχεδόν ανύπαρκτο, το δε κεφάλαιο διασκορπισμένο στα χέρια όλου σχεδόν του αγροτικού και μικροαστικού πληθυσμού[34].

Σε πιο θεωρητικό επίπεδο, από τις στήλες της *Κοινότητος*, ο Ντίνος Μαλούχος επικρίνει τον κοινοβουλευτισμό. Ο **αντικοινοβουλευτισμός** του όμως δεν πρέπει να παρεξηγηθεί ως αντιδημοκρατικός, ούτε εμπεριέχει ολοκληρωτικά ιδεολογικά στοιχεία. Απεναντίας, ο Μαλούχος καταφέρεται εναντίον του κοινοβουλευτισμού από δημοκρατικής σκοπιάς, στο όνομα της άμεσης δημοκρατίας αρχαιοελληνικού τύπου [ ][35]. Οι γνώμες που αναπτύσσονται και οι νόμοι που ψηφίζονται στο Κοινοβούλιο είναι ξένοι προς την λαϊκή ψυχολογία ή και αντίθετοι προς αυτήν[36].[ ] Ο λαός, καλούμενος στις κάλπες να εκλέξει τους αντιπροσώπους του, αποξενούται με την ψήφο του από όλα τα πολιτικά του δικαιώματα, διότι τα μεταβιβάζει στο Κοινοβούλιο[37]. [ ]

Τα τοπικά ζητήματα διαφέρουν τόσο πολύ από τόπο σε τόπο, λόγω των διαφόρων εδαφικών, κοινωνικών, ψυχολογικών και άλλων όρων, ώστε οι γενικές λύσεις να έχουν αποτύχει οικτρά [ ]. Εξάλλου τα κόμματα αποτελούνται από μία μειοψηφία, που δεν προέρχεται από τα σπλάχνα του λαού και βρίσκεται εκτός πραγματικότητας. Γι' αυτούς τους λόγους, ο κοινοβουλευτισμός αποτελεί μία μεγάλη "μπλόφα", ένα ψέμα εις βάρος του λαού[38].[ ]

Ο Μαλούχος κατακρίνει και αυτός, όπως και ο Καραβίδας, τον συνταγματολόγο **Α. Σβώλο**, ο οποίος συνδέει τον κοινοβουλευτισμό με την δημοκρατία. [ ] Απόδειξη του αντιλαϊκού χαρακτήρα του κοινοβουλευτισμού είναι ότι στην Ελλάδα ο λαός τήρησε παθητική στάση στις διάφορες επαναστάσεις και πραξικοπήματα[39]. Διότι ο λαός συναισθάνεται ότι όλα αυτά είναι εσωτερική υπόθεση της ολιγαρχίας[40]. "Αύτη είναι η οικτρά κατάστασις εις την οποίαν μας έφερεν ο φαύλος κοινοβουλευτισμός", γράφει[41]. [ ] Αλλά: "όπως καταδικάζομεν τον κοινοβουλευτισμόν ως κεκαλυμμένον υπό την μάσκαν της καθολικής ψηφοφορίας ολιγαρχικόν πολίτευμα, κατά πολύ μεγαλύτερον λόγον καταδικάζομεν και την δικτατορίαν ή την απολυταρχίαν ως μονίμους πολιτειακούς θεσμούς"[42].

Ο Μαλούχος διερωτάται γιατί πρέπει και οι Έλληνες να ακολουθήσουν δουλικά την μόδα του σοσιαλισμού [ ][43]. Παρά ταύτα, εκτιμά ότι γενικά ο σοσιαλισμός **ωφέλησε**, γιατί συνέβαλε στην δημιουργία κοινωνικών κυττάρων και στην καταπολέμηση του ατομικισμού, τον οποίο δημιουργεί το συγκεντρωτικό κοινοβουλευτικό πολίτευμα. [ ] Ο σοσιαλισμός εξάλλου παραγνώρισε το **έθνος**, που είναι ουσιαστικό ψυχολογικό αλλά και πραγματικό φαινόμενο. Η εθνική συνείδηση αποτέλεσε έτσι το ισχυρότερο εμπόδιο στην πραγμάτωση του σοσιαλισμού στην Ευρώπη. Είναι χαρακτηριστικό ότι η πολιτική των σοβιέτ στην Ανατολή υπήρξε εθνικιστική. Η Μόσχα χρησιμοποίησε τα εθνικά και θρησκευτικά αισθήματα των λαών της Ανατολής. [ ]

Η ουσιαστική **απουσία** του λαού από τις πολιτικές διαδικασίες, παρατηρούσε ο Μαλούχος, είναι εμφανής στην νεοελληνική πραγματικότητα. Τα κινήματα του 1909 και του 1922 επιδοκιμάστηκαν πλήρως από τον λαό, αλλά δεν έγιναν από τον λαό. [ ] Οι πόλεμοι, από το 1912 και μετά, επιδοκιμάσθηκαν παθητικά από τον λαό, αλλά τον βρήκαν αδιάφορο στην συνέχεια, όταν απαιτήσαν εξαιρετικές ατομικές θυσίες[44].[ ]

Τα προβλήματα στην Μακεδονία

Με την εμπειρία του ανθρώπου που έζησε από κοντά τα **μακεδονικά** προβλήματα, ο Μαλούχος διαμόρφωσε ριζοσπαστικές προτάσεις για τα προβλήματα που προέκυψαν από την απελευθέρωση της Μακεδονίας και την ενσωμάτωσή της στις διοικητικές δομές του ελληνικού κράτους. [ ]

Κατ' αρχήν, ο Μαλούχος παρατηρεί ότι στο έδαφος της Μακεδονίας υπάρχουν "ξενόγλωσσοι και αλλοεθνείς πληθυσμοί" – εννοεί τους σλαβόφωνους και τουρκόφωνους, που αποχώρησαν αργότερα με τις ανταλλαγές των πληθυσμών. Η τουρκική διοίκηση, αν και υπήρξε άβουλη, κατόρθωνε να διατηρεί την εσωτερική ησυχία με ένα αποκεντρωτικό σύστημα. [ ] Αυτή την ισορροπία ανέτρεψαν άρδην τα ελληνικά διοικητικά όργανα. Η ελληνική διοίκηση της Μακεδονίας δεν κατόρθωσε να διακρίνει τα ουσιαστικά προβλήματα του τόπου, διότι η παιδεία της εξηντλείτο στην μελέτη των ευρωπαϊκών διοικητικών συστημάτων και της νομοθεσίας της παλαιάς Ελλάδας[45].

[ ] Το ζήτημα της διοικήσεως των νέων χώρων αντιμετωπίσθηκε από το ελληνικό κράτος ως πρόβλημα αφομοιώσεως τους στο διοικητικό-φορολογικό καθεστώς της παλαιάς Ελλάδας. Αλλά και αυτή έστω η αντίληψη δεν υλοποιήθηκε με πρόγραμμα, τουλάχιστον σε εναρμόνιση με τους γραπτούς ή άγραφους νόμους της νεοελ-

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΟΙΝΟΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ "Κ. ΚΑΡΑΒΙΔΑΣ", ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ, ***ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ, Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΒΙΔΑΣ ΚΑΙ Η ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ***, ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ-ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Μ. ΚΟΜΝΗΝΟΥ - Ε. ΠΑΠΑΤΑΞΙΑΡΧΗΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ, ΑΘΗΝΑ 1990.

47. έ.α.
48. Κοινότης, 27-1-1924.
49. έ.α.
50. Κοινότης, 12-2-1922.
51. Κοινότης, 16-9-1923.
52. Κοινότης, 23-9-1923.
53. Κοινότης, 29-4-1923.
54. έ.α.
55. Κοινότης, 5-2-1923.
56. Κοινότης, 18-12-1922.
57. Κοινότης, 6-11-1922.
58. Κοινότης, 15-1-1923.
59. έ.α.
60. Κοινότης, 13-11-1922.
61. Κοινότης, 6-11-1922.
62. έ.α.
63. Κοινότης, 5-2-1923.
64. Κοινότης, 15-1-1923.
65. Κοινότης, 5-2-1923.
66. έ.α.
67. έ.α.
68. έ.α.
69. Κοινότης, 22-4-1923.
70. Κοινότης, 3-6-1923.
71. Κοινότης, 24-6-1923.
72. έ.α.
73. Κοινότης, 15-7-1923.
74. Κοινότης, 5-8-1923.
75. Κοινότης, 13-5-1923.
76. Κοινότης, 8-7-1922.
77. Κοινότης, 23-12-1923.
78. έ.α.
79. B. Moore, *Κοινωνικές ρίζες της Δικτατορίας και της Δημοκρατίας*, εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα 1984, σ. 552.
80. Κοινότης, 30-9-1923.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ (ΔΩΔΩΝΗ, ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ), *Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ*, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝ/ΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ, ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1992.

ληνικής διοικητικής παράδοσης, αλλά ως αποτέλεσμα της γενικότερης κακοδαιμονίας και κακομοιριάς μας, συνονθύλευμα άπειρων αλληλοσυγκρουόμενων και μη εφαρμοζόμενων νόμων, με αναλαμπές άκαρπων ατομικών πρωτοβουλιών. [ ][46]

Σημαντικές δυσχέρειες εμφάνισε η προσαρμογή του **προσφυγικού** κόσμου στην υπάρχουσα κτηματική κατάσταση των Νέων Χωρών[47]. Εμφανίσθηκαν διάφοροι επιχειρηματίες, κυρίως από την παλαιά Ελλάδα, που απέβλεπαν αποκλειστικά στο να καρπωθούν από τους καλλιεργητές το γεώμορο και να εισπράξουν το ενοίκιο της βοσκής από τους κτηνοτρόφους. Αυτοί οι ενοικιαστές των τσιφλικιών λειτουργούσαν ως μεσάζοντες μεταξύ του κράτους και των καλλιεργητών[48].

Οι **μπέηδες** έπαιζαν έναν πολύ διαφορετικό ρόλο από τους σημερινούς ενοικιαστές, υπογραμμίζει ο Μαλούχος [ ]: σε αντάλλαγμα του γεώμορου παρείχαν άλλες, σημαντικότατες υπηρεσίες στους κολλήγους. Χρησίμευαν ως πιστωτικά ταμεία, επιφορτίζονταν με τα αρδευτικά, αποξηραντικά και αντιπλημμυρικά έργα, βοηθούσαν σε περιπτώσεις θεομηνίας, προστάτευαν τους κολλήγους από την πίεση των ισχυρών κ.λπ. Οι **ελλαδίτες ενοικιαστές** δεν υποκατέστησαν σε κανέναν από αυτούς τους ρόλους τους μπέηδες, εκτός από τον ρόλο του φοροεισπράκτορα[49].

Το νεοελληνικό κράτος κατάργησε τα τσιφλίκια, μεταβάλλοντας τους τσιφλικούχους σε απόλυτους ιδιοκτήτες (με την έννοια του ρωμαϊκού δικαίου), καταργώντας ταυτόχρονα τα προνόμια και των κολλήγων[50]. Ή λοιπόν το κράτος έπρεπε να υποκαταστήσει τους παλαιούς τσιφλικούχους ή **να ανασυστήσει τις κοινότητες** και να τους αναθέσει την διαχείριση των τσιφλικιών. [ ]

Όταν εισήλθε ο ελληνικός στρατός, επιβλήθηκε η **κρατική γραφειοκρατία**, αλλά διατηρήθηκαν ανεπισήμως οι προϋπάρχουσες κοινότητες και διαχειρίζονταν πλείστα όσα ουσιαστικά ζητήματα, όπως τις βοσκές, τις εκκλησίες, τους αγροφύλακες και άλλα. Αλλά το κράτος επέβαλε τελικώς την λογική του: αποτέλεσμα, οι κρατικοί θεσμοί να φαίνονται ξένοι στους χωρικούς και να παύσουν οι κοινοτικές δωρεές και γενικότερα ο ενθουσιασμός. Οι δε τζορμπατζήδες επωφελήθηκαν από την παντελή άγνοια του ελληνικού κράτους και οικειοποιήθηκαν την κοινοτική εξουσία, για να την εκμεταλλευθούν οικονομικά. Κι ενώ οι τύραννοι αυτοί προηγουμένως είχαν να αντιπαλαίσουν την ισοπεδωτική τουρκική κυριαρχία, τώρα έγιναν ανεξέλεγκτοι. [ ]

Η ελληνική διοίκηση προσπαθεί να μεταμφυτεύσει στην Μακεδονία ξένους διοικητικούς θεσμούς, που δεν ρίζωσαν ούτε στην παλαιά Ελλάδα. Έτσι, τον μπέη αντικατέστησε το ελληνικό δημόσιο, που είναι "κατά το πλείστον χειρότερος εκμεταλλευτής των καλλιεργητών από αυτόν τον Τούρκον μπέην"[51]. Οι επιστάτες, τους οποίους προσέλαβε η υπηρεσία εποικισμού, και οι οποίοι είχαν τεράστιες εξουσίες, ήσαν πρώην χωροφύλακες, μπράβοι των διαφόρων κομματαρχών, πρώην επιστάτες κτημάτων, συνταξιούχοι και άεργοι, "αληθές αίσχος δια την ανεπάρκειάν των και δια την ηθικήν των υπόστασιν"[52]. [ ]

Εν κατακλείδι, ο Μαλούχος διερωτάται ακραία επί "...της καλής ή κακής επιδράσεως που είχεν επί της υπαίθρου της Μακεδονίας η ελληνική κατάληψις αυτής"[53] και προειδοποιεί ότι η τάση αυτοδιοίκησης που υπάρχει στην Μακεδονία πρέπει να αξιοποιηθεί από το ελληνικό κράτος, για να αποτραπεί ο εκφυλισμός της τάσης αυτής σε **χωριστικό** κίνημα[54].

Η κοινοτική πρόταση

Ο σκοπός του Μαλούχου δεν είναι, όπως προαναφέραμε, η κατάργηση της δημοκρατίας και η αντικατάστασή της με κάποιο αντιδημοκρατικό σύστημα: "...ο πόλεμος που κάμνομεν του κοινοβουλευτισμού", υπογραμμίζει[55], "και η θεωρία περί αντικαταστάσεως αυτού δια του κοινοτισμού", έχει σκοπό την "αναδημιουργία του Ελληνισμού δια της συμπήξεως των κοινοτήτων"[56].

Αφού ο κοινοβουλευτισμός απέτυχε, είναι φυσικό, επισημαίνει ο Μαλούχος, να επανέλθουμε στην κοινότητα, τη "ντόπια στοιχειώδη πολιτειακήν οργάνωσιν" και από αυτήν να αναχωρήσουμε για την περαιτέρω εξέλιξή μας. Οπωσδήποτε, με την παραδοσιακή ιστορική μορφή της, η κοινότητα δεν μπορεί να ικανοποιήσει όλες τις σημερινές ανάγκες της ζωής. Έτσι, είναι ανάγκη η κοινότητα να διευρύνει τον κύκλο της δράσης της, να επεκτείνει τα όρια της δικαιοδοσίας της, να ανακαινισθεί σε πολλά σημεία της, ακόμα και να τροποποιήσει τις μεθόδους της. Οπωσδήποτε, όμως, αυτή θα είναι το όργανο μέσω του οποίου ο λαός θα κατορθώσει να λάβει ξανά ενεργό μέρος στην ευρύτερη δυνατή πολιτική ζωή[57].

Όχι βέβαια η σημερινή επίσημη κοινότητα, που αναγνωρίζει το κράτος, διότι αυτή **δεν** είναι ζωντανός οργανισμός, αλλά η τελευταία βαθμίδα της κρατικής ιεραρχίας. [ ] Αντίθετα, εννοείται η πραγματική κοινότητα, που διοικείται από την άμεση συνέλευση των κατοίκων της, του χωριού ή της συνοικίας, ή έστω μιας επαγγελματικής ομάδας, εκλέγει μόνη της τους άρχοντές της και δεν έχει καμμία εξάρτηση από το κράτος. Μέσω της κοινότητας, διευκρινίζει ο Μαλούχος, επιθυμούμε να αναστήσουμε την **Εκκλησία του Δήμου**[58].

Η κοινότητα, λοιπόν, είναι το μόνο όργανο μέσω του οποίου το άτομο θα επικοινωνήσει με το σύνολο, μέσω του οποίου θα γίνει πολίτης, θα εξέλθει των στενών ορίων των ατομικών του βλέψεων και συμφερόντων και θα προσανατολισθεί προς τους πλατύτερους ορίζοντες της κοινωνικής και πολιτικής ζωής[59]. Ο κοινοτισμός υπάρχει έμφυτος μέσα στον Έλληνα, απόδειξη ότι οι γεωργικοί συνεταιρισμοί παρουσιάζουν τάσεις προς κοινωνική και πολιτική δράση[60]. [ ]

Η ανασύσταση των κοινοτήτων δεν νοείται ως μία **παραχώρηση** του κράτους υπό την μορφή της αποκέντρωσης, αλλά μία κίνηση αυθόρμητη που θα προέλθει από τον ίδιο τον λαό [ ]. Μετά οι κοινότητες θα προχωρήσουν στην σύνθεση των κοινοτικών δυνάμεων της επαρχίας και κατόπιν ολόκληρου του κράτους. Τότε, εφ' όσον οι κοινότητες γίνουν ικανές να δώσουν ζωή σε συνθετικώτερους οργανισμούς, τότε πλέον το κοινοβουλευτικό καθεστώς θα ανατραπεί άρδην. Ο λαός, δια της ομοσπονδιακής ενώσεως των κοινοτήτων, θα ιδρύσει το δικό του κοινοβούλιο, "που δεν θα είναι πλέον κοινοβούλιον καραγκιόζηδων και γελωτοποιών, αλλά γενική συνέλευσις... των πραγματικών δυνάμεων του Έθνους".[ ][61] Αυτά βεβαίως δεν θα οδηγούν στην αναγέννηση του πνεύματος του τοπικισμού, αλλά θα στοχεύουν να δώσουν και πάλι στον Έλληνα το πολύτιμο όργανο με το οποίο μεγαλούργησε και με το οποίο θα αναπτύξει πάλι πολιτισμό που θα αρμόζει στην φύση του, για να υποτάξει τον πολιτισμό της Δύσης και όχι να υποταχθεί σε αυτόν[62].

Στην ουσία, ο Μαλούχος προτείνει μια **επαναστατική** διαδικασία, ίσως πιο ριζοσπαστική από τον επαναστατικό συγκεντρωτισμό της λενινιστικής μεθοδολογίας. Αλλά ουδείς ασχολήθηκε με τις ιδέες του εκείνη την εποχή, ώστε να υποστεί τις συνέπειες. [ ]

Ο χαρακτηριστικότερος θεσμός της κοινότητας, κατά τον Μαλούχο, που την καθιστά δημοκρατική, είναι η **Γενική Συνέλευση** των μελών της. Οι κοινοτικές αρχές θα πρέπει να εκλέγονται άμεσα από την Συνέλευση και να είναι **ανακλητές** ανά πάσα στιγμή[63]. Είναι φανερό ότι ο Μαλούχος εισηγείται εδώ μία δημοκρατική μορφή πιο κοντά στην άμεση δημοκρατία της αρχαίας Αθήνας, παρά στην ιστορική πραγματικότητα της κοινότητας της Τουρκοκρατίας, που άλλωστε τις περισσότερες φορές ήταν στην ουσία **ολιγαρχική**. Η Γενική Συνέλευση, σημειώνει ο Μαλούχος, δεν αποτρέπει την συγκέντρωση της εξουσίας σε λίγα πρόσωπα, όπως συνέβαινε και στις αρχαίες άμεσες δημοκρατίες, αλλά τα καθιστά διαρκώς υπόλογα και δοσίλογα στην Συνέλευση. Τα δε δικαιώματα που αποκτούν μένουν περιορισμένα εντός του πλαισίου της δικαιοδοσίας που χορηγείται από την Συνέλευση. Και οι αξιωματούχοι είναι πάντως υποχρεωμένοι να επικοινωνούν διαρκώς με τον λαό, να του διοχετεύουν τις ιδέες τους και να αποκομίζουν από τον λαό ό,τι αυτός μπορεί να συνεισφέρει στην διαμόρφωση της τελικής απόφασης[64]. [ ]

Δεν χρειάζεται σε στοιχειώδεις πολιτειακούς οργανισμούς, ό-

πως οι κοινότητες, να εισάγονται θεωρητικά "καλούπια", όπως η διάκριση των εξουσιών. Η **διάκριση** των εξουσιών ή είναι εντελώς ανεφάρμοστη ή, θα προκύψει από μόνη της στην πολιτειακή εξέλιξη αυτών των μικρών πολιτειών. Είναι έτσι πιθανό και φυσικό να συγχέονται οι τρεις εξουσίες στις κοινότητες[65].[ ]

Οι κοινότητες μπορούν να ρυθμίζουν μόνες τους τα ζητήματα της εσωτερικής τους **ασφάλειας**, όπως οι κοινότητες της Μακεδονίας αντιμετώπισαν τους κομιτατζήδες και οι μικρασιατικές κοινότητες τους Τσέτες[66].[ ] Για την γενικότερη δημόσια ασφάλεια, που αφορά το σύνολο της επικράτειας και εξέρχεται των ορίων της κοινότητας, αρμόδιος να μεριμνά είναι ο ανώτερος της κοινότητας πολιτειακός οργανισμός, η **επαρχία**[67]. Το πλεονέκτημα αυτής της ρύθμισης, καταλήγει ο Μαλούχος, είναι ότι το εκτελεστικό όργανο θα βρίσκεται υπό την άμεση εποπτεία του ενδιαφερόμενου λαού, άρα θα παύσει το φαινόμενο του αυθαίρετου, εκβιαστή και καταπιεστή χωροφύλακα[68].

Δικαιοσύνη και δημόσια ασφάλεια είναι άρρηκτα συνδεδεμένες και πρέπει να ασκούνται από ανθρώπους που έχουν άμεση αντίληψη αλλά και συμφέρον. [ ][69]

Τα **δημόσια έργα** είναι επίσης, σύμφωνα με τον Μαλούχο, κατ' εξοχήν κοινοτικό ζήτημα. Απόδειξη ότι, ακόμη και στα πλαίσια του υφιστάμενου συγκεντρωτικού κράτους, η αρμοδιότητα αυτή έχει εκχωρηθεί στην τοπική αυτοδιοίκηση. [ ][70]

Οι κοινότητες πρέπει επίσης να αναλάβουν την είσπραξη των **φόρων**. Πλεονέκτημα: η δικαιότερη κατανομή των φορολογικών βαρών. Οι γενικοί φορολογικοί νόμοι δεν διαθέτουν αρκετή ελαστικότητα ώστε να προσαρμόζονται στην μεγάλη φορολογική ανομοιογένεια και στις ποικίλες τοπικές και προσωπικές συνθήκες. Προκύπτουν αδικίες από τις αυθαίρετες εκτιμήσεις των υπαλλήλων, που δεν γνωρίζουν τις τοπικές συνθήκες. Το κράτος ζημιώνεται εξ αυτού, διότι η είσπραξη των φόρων καθυστερεί ή οι φόροι δεν εισπράττονται καν. Εξάλλου, δεν μορφώνεται φορολογική συνείδηση, διότι οι πολίτες αισθάνονται το κράτος ξένο προς αυτούς. [71].

[ ] Προτιμητέο λοιπόν είναι να κατανέμονται οι φόροι μεταξύ των κοινοτήτων αντί μεταξύ των ατόμων. Και οι κοινότητες να κατανέμουν τον φόρο μεταξύ των μελών τους και να εισπράττουν αυτές τον φόρο και για το κράτος. [ ][72] Το φορολογικό ζήτημα αποτελεί, σύμφωνα με τον Μαλούχο, κεντρικό ζήτημα της κοινοτικής ιδεολογίας.

Σχετικά με το ζήτημα της **γεωργίας**, ο Μαλούχος επισημαίνει ότι (1) η ελληνική γεωργία δεν είναι επιδεκτική μηχανοποίησης, (2) οι τράπεζες δεν μπορούν να δανείζουν σε μεμονωμένους αγρότες, (3) η ατομική πώληση των γεωργικών προϊόντων οδηγεί στην εκμετάλλευση των γεωργών από τους εμπόρους και (4) τα τσιφλίκια δεν μπορούν να εξαγορασθούν ατομικά, αλλά μόνον συλλογικά. Αυτές είναι οι βασικές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη των **συνεταιρισμών**[73]. Αλλά οι συνεταιρισμοί δεν πρέπει να εξαντλούνται σε καθαρώς οικονομικές δραστηριότητες. Επί τουρκοκρατίας, οι οικονομικές δραστηριότητες των κοινοτήτων πέτυχαν διότι οι κοινότητες δεν ήσαν μόνον αυτό. Η κοινωνική και πολιτιστική τους διάσταση, που υπερέβαινε την οικονομική, ενίσχυε αυτήν την τελευταία. Οι συνεταιρισμοί, επισημαίνει ο Μαλούχος, δεν μπορούν να εμψυχώσουν τα μέλη τους και να ευδοκιμήσουν εάν δεν περιλαμβάνουν στους σκοπούς τους και κάποιο **ιδανικό**. Το περιεχόμενο της κοινότητας δεν είναι μόνον υλικό και οικονομικό, αλλά και κοινωνικό, πολιτικό, ηθικό, ακόμη και αισθητικό. [ ][74]

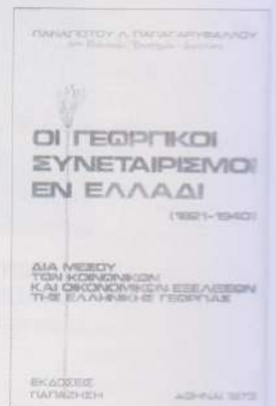
Για το θέμα της **εκπαίδευσης**, ο Μαλούχος υποστηρίζει[75] ότι το νεοελληνικό κράτος υποκατέστησε, με τις υπηρεσίες του νεοελληνικού Υπουργείου Παιδείας, τους μακραίωνους θεσμούς εκπαίδευσης των κοινοτήτων, ενώ, απεναντίας, έπρεπε να διδαχθεί από την εκπαίδευση του υπόδουλου Ελληνισμού. Το κράτος δεν χρειάζεται να ελέγχει το σύνολο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, αρκεί να διαθέτει το πανεπιστήμιο και τα ανώτερα διδασκαλεία. [ ] Η εξωτερική πολιτική πρέπει να ανήκει στην δικαιοδοσία του κεντρικού κράτους, υποστηρίζει τέλος ο Μαλούχος. Σε άρθρο του με τίτλο: "Η Βαλκανική μας πολιτική"[76] προβλέπει επανάσταση των Κούρδων, Τατάρων, Κιρκασίων και άλλων εθνοτήτων της Τουρκίας και στρατιωτική σύγκρουση της τελευταίας με την Αρμενία, την Αραβία, την Παλαιστίνη, το Ισραήλ, τον Καύκασο. Και, τελικά, τον τεμαχισμό της **Τουρκίας**. Ο λαός που πρέπει να κληρονομήσει τα παράλια του Αιγαίου και της Προποντίδας είναι ο ελληνικός, στον οποίο αυτά φυσικώς ανήκουν. Οι φυσικοί σύμμαχοι της Ελλάδας είναι τα ασιατικά κράτη-γείτονες της Τουρκίας και οι εθνότητες μέσα στην Τουρκία, καθώς και τα δημιουργηθέντα από την διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας νέα ασιατικά κράτη[77]. Η εκστρατεία στην Μικρασία, πιστεύει, δεν ήταν μία τυχοδιωκτική επιχείρηση, όπως θέλησαν να την χαρακτηρίσουν οι αντιβενιζελικοί θιασώτες της "μικράς αλλ' εντίμου Ελλάδος". Ήταν απεναντίας η φυσική για τον Ελληνισμό επιχείρηση για την αποκατάσταση των οικονομικών, πολιτικών και γεωγραφικών του ορίων. [ ][78]

Όπως και ο Καραβίδας, έτσι και ο Μαλούχος ήθελε να οδηγήσει τις αγροτικές, και τις μικροαστικές τάξεις μακριά από την έμμεση κοινοβουλευτική διαδικασία. Θυμίζει έτσι την διαπίστωση του B. Moore, ότι οι αγρότες αναζητούν ηγέτες από άλλες τάξεις και μπορούν να αντλήσουν ηγέτες από τους δυσαρεστημένους διανοούμενους[79]. Ο Μαλούχος την απέχθειά του προς τον πελατειακό κοινοβουλευτισμό και την μεταπρατική του λογική δεν τη διοχέτευσε σε αυταρχικές λύσεις. Αντιθέτως, κήρυξε την επιστροφή στην **άμεση δημοκρατία**, που στους νεώτερους αιώνες προσέλαβε, όπως θεωρεί, την συγκεκριμένη μορφή του κοινοτισμού. Ο Μαλούχος ζητούσε από τους υπεύθυνους πολίτες να αναλάβουν οι ίδιοι την τύχη τους, από το να περιμένουν την "εξ ουρανού σωτηρία" από διάφορους από μηχανής θεούς. Ήθελε το κράτος κεντρικό επιτελικό όργανο, αντί για μηχανισμό διαρκούς και ολοκληρωτικής, πλην ατελέσφορης, παρέμβασης – όπως είναι σήμερα. Άσκησε ριζική κριτική στο νεοελληνικό κράτος, αναφερόμενος σταθερά στην παραγωγική βάση των θεσμών, στην οποία εντοπίζει την ουσία όλων των ζητημάτων. Επιζητούσε να διαγράψει το μέλλον αντλώντας διδάγματα από το παρελθόν. Μερικές μάλιστα φορές έφθανε να εξιδανικεύσει το παρελθόν, θεωρώντας επιζήμια την εκδίωξη των Τούρκων[80] και την συνεπακόλουθη καταστροφή ενός βάρβαρου αλλά κινητήριου και εξυγιαντικού για τον Ελληνισμό πλαισίου ζωής. Θεωρούσε, όμως, ότι η πολιτική και ψυχική υποτέλεια του λαού είναι το **αίτιο** και όχι το αποτέλεσμα της οικονομικής του καχεξίας και ότι μία ριζική επαναστατική αλλαγή της πολιτικής υπερδομής θα μπορούσε να προκαλέσει άμεση βελτίωση και της κοινωνικο-οικονομικής υποδομής. Η **ουτοπική** διάσταση της σκέψης του Μαλούχου συνίσταται βεβαίως στο γεγονός ότι ο κόσμος που ονειρευόταν να αναστήσει ήταν η ελληνική κοινωνία της τουρκοκρατίας χωρίς την τουρκοκρατία. Μια κοινωνία που αναγκάσθηκε να αξιοποιήσει κάθε πόρο της και να αναδείξει όλες τις κρυφές αρετές της, για να επιβιώσει μέσα σε έναν θανατηφόρο κλοιό. Και ότι, στη διάρκεια των σκοτεινών αιώνων της οθωμανικής κυριαρχίας, ο κεντρικός συλλογικός στόχος του υπόδουλου έθνους ήταν η απαλλαγή από τον κλοιό αυτό. Εφ' όσον το "ποθούμενο", δηλαδή η Απελευθέρωση, επετεύχθη, η ανάσταση των κοινοτήτων δεν μπορούσε πια να επιτευχθεί παρά μόνον στην περίπτωση που ο Ελληνισμός θα δεχόταν ξανά ένα νέο ισχυρό χτύπημα, που θα τον υποχρέωνε να αναζητήσει ξανά τις κρυφές πηγές της δύναμης του να επιβιώνει στους αιώνες.

*Το παραπάνω κείμενο αποτελεί απόσπασμα από το έργο του συγγραφέα "Οι κοινοτικές ιδέες στην Νεώτερη Ελλάδα: το έργο του Κ. Καραβίδα και οι συγγενείς προσεγγίσεις" το οποίο θα κυκλοφορήσει σύντομα από τις εκδόσεις *Ινδικτος*.

ΣΚΙΤΣΟ ΤΟΥ JBA, ΣΤΗΝ EL PAIS, ΜΑΔΡΙΤΗ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Λ. ΠΑΠΑΓΑΡΥΦΑΛΛΟΥ, ΟΙ ΓΕΩΡΓΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ (1821-1940) ΔΙΑ ΜΕΣΟΥ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ, ΑΘΗΝΑ 1973.

Η «επανατοπικοποίηση» και ο αντίλογος της «εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης»

Το κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση περιλαμβάνει ισχυρές κοινοτιστικές τάσεις στο εσωτερικό του. Σημαντικές κοινωνικές δυνάμεις όπως οι Γάλλοι αγρότες, οι ινδιάνοι Τσιάπας του Μεξικού, οι Ινδοί αγρότες και πολλοί, πολλοί άλλοι αναζητούν μέσα από το πρόταγμα της «επανατοπικοποίησης» χος της κυκλοφορίας εμπορευμάτων και κεφαλαίων επιστρατεύονται προκειμένου να προστατευτεί αυτό το μοντέλο από τις βουλιμικές και συνάμα καταστροφικές διαθέσεις του μεγάλου κεφαλαίου. Τέλος, συνεταιριστικά δίκτυα αναλαμβάνουν την κυκλοφορία και τη διανομή των εμπορευμάτων στους καταναλωτές. Όσον αφορά την πολιτική, η επανατοπικοποίηση επικεντρώνεται στις συμμετοχικές, άμεσες μορφές δημο-

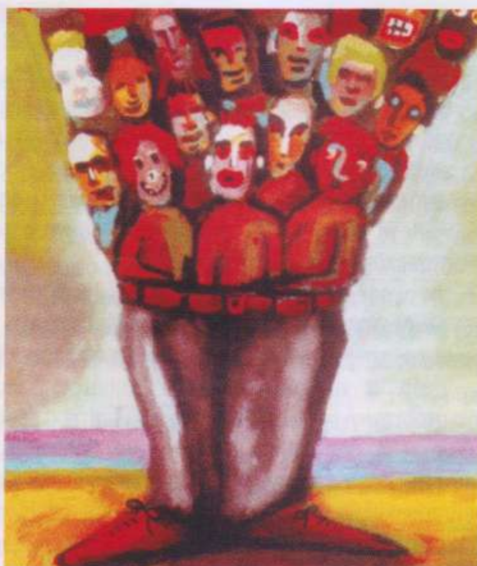
οι νέο κοινοτιστικές τάσεις

η επανατοπικοποίηση αποτελεί μια περιεκτική εναλλακτική πρόταση έναντι της παγκοσμιοποίησης, μιας και διεκδικώντας την επιστροφή του οικονομικού και του πολιτικού κέντρου βάρους στο μικρό, τοπικό επίπεδο αξιώνει αυθεντικότερη δημοκρατία, περισσότερη κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα για τις ανθρώπινες κοινωνίες.

του Γιώργου Ρακκά

την απάντηση στα επιτακτικά προβλήματα που θέτει το κυρίαρχο, παγκοσμιοποιημένο μοντέλο.

Η επανατοπικοποίηση αποτελεί μια περιεκτική εναλλακτική πρόταση έναντι της παγκοσμιοποίησης, μιας και, διεκδικώντας την επιστροφή του οικονομικού και του πολιτικού κέντρου βάρους στο μικρό, τοπικό επίπεδο, αξιώνει αυθεντικότερη δημοκρατία, περισσότερη κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα για τις ανθρώπινες κοινωνίες. Γεννήθηκε από τη συνάντηση του κινήματος της ριζοσπαστικής οικολογίας με την τάση για «επιστροφή στις ρίζες» που αναδύθηκε μέσα από τα αδιέξοδα της παγκοσμιοποίησης αλλά και από την ίδια την αδυναμία της παραδοσιακής αριστεράς να προσφέρει πειστικές λύσεις απέναντι σ' αυτά. Φυσικά, η συνάντηση αυτή γίνεται ιδιαίτερα αισθητή στον **τρίτο κόσμο,** όπου οι συνθήκες της υπανάπτυξης που επιβάλλει η Δύση σ' αυτόν δεν μπορούσαν να ολοκληρώσουν την καταστροφή των παραδοσιακών μορφών οικονομικής και πολιτικής οργάνωσης, ανάμεσα στις οποίες αναβίωναν και αρκετές κοινοτιστικές τάσεις.

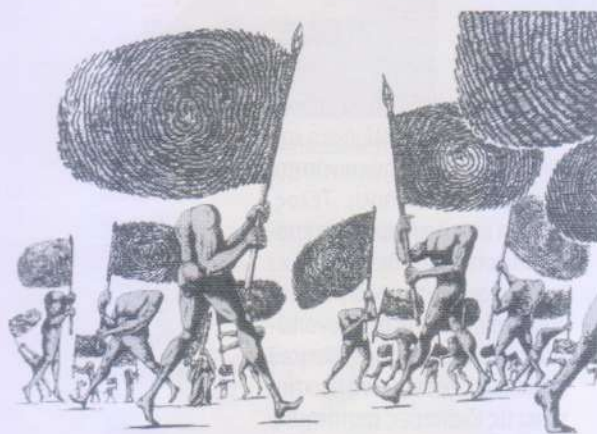
Η κάθε κοινωνική ομάδα που εκφράζεται μέσα από την «επανατοπικοποίηση» θέτει το πρόγραμμά της μερικώς, σε ό,τι αφορά τα ιδιαίτερα συμφέροντά της. Παρόλα αυτά, όμως, είναι εύκολο να διαπιστώσει κανείς έναν κοινό τόπο στις διεκδικήσεις όλων αυτών των κινήσεων. Η επιστροφή στο τοπικό δεν εξαντλείται μόνο στην υπαγωγή των θεμελιακών οικονομικών και πολιτικών σχέσεων στο επίπεδο της κοινότητας. Η αυτάρκεια και η ανεξαρτησία που επιτυγχάνεται με την παραγωγή μικρής κλίμακας, η οποία χρησιμοποιεί τις νέες τεχνολογίες προς μια οικολογική κατεύθυνση, σε συνδυασμό με τις συνεταιριστικές μορφές της επιχείρησης ή τη μικροϊδιοκτησία, αποτελούν την ουσία του μοντέλου παραγωγής που προτείνει η επανατοπικοποίηση. Οι δασμοί, ο φορολογικός έλεγ-

κρατίας, με συνέπεια να προσηλώνεται σε μικρής κλίμακας κοινωνικά σύνολα, στην κοινότητα, το χωριό και την πόλη. Τέλος, από μια συνολική πρόταση επανατοπικοποίησης δεν μπορεί να λείπει και μια πρόταση πολιτισμού που, ενάντια στο μονοπώλιο του δυτικού εμπορευματικού πολιτισμού, φροντίζει να προστατεύει τις ιδιαίτερες ταυτότητες, να τονίζει τον πολιτιστικό τους πλούτο και να προβάλλει όποιες εξισωτικές πτυχές ελλοχεύουν στις παραδόσεις των λαών.

Εκείνο όμως το χαρακτηριστικό που καθιστά τις κοινοτιστικές τάσεις της «επανατοπικοποίησης» ριζικές και καινοτόμες σε σχέση με άλλες του παρελθόντος είναι το γεγονός ότι τα αιτήματα της τελευταίας δεν ταυτίζουν την επιστροφή στη μικρή κλίμακα με την απομόνωση και όλα όσα συνεπάγονται από αυτήν αλλά αντίθετα προχωρούν σε μια **γονιμότατη** σύνθεση ανάμεσα στο τοπικό, το εθνικό, το περιφερειακό και το παγκόσμιο. **Ξεκινούν** από το **τοπικό** για να θεμελιώσουν το εξισωτικό, αμεσοδημοκρατικό πρόταγμά τους. Περνούν από το **εθνικό** και το **περιφερειακό** επίπεδο για να αναδείξουν τη σημασία της εθνικής ανεξαρτησίας και της περιφερειακής συνεργασίας για την ανάπτυξη των κοινοτήτων αφού είναι προφανής η αναγκαιότητα των ενδιάμεσων επιπέδων πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης, πολιτιστικής ζωής που θα προστατεύουν την κοινότητα από την επιθετικότητα των μέγατάσεων του κεφαλαίου αλλά και ταυτόχρονα θα συγκρατούν τις απομονωτικές τάσεις της προσήλωσης στο τοπικό. Τέλος, καταλήγουν στο παγκόσμιο για να νοηματοδοτήσουν μια **πραγματική παγκοσμιότητα** που αποτελεί την αυθεντική ενσάρκωση της συνεννόησης και της συνεργασίας ανάμεσα στους λαούς. Αυτό το υψηλό επίπεδο της σύνθεσης που επιτυγχάνουν οι κινήσεις της επανατοπικοποίησης, τις καθιστούν τις αυθεντικότερες εκφράσεις του αντιπαγκοσμιοποιητικού κινή-

ματος.

Τέλος, πέρα από την περιεκτικότητα στο πρόγραμμα και την κριτική, οι δυνάμεις αυτές χαρακτηρίζονται τόσο από **μαζικότητα** όσο και από **ριζοσπαστισμό.** Η μαζικότητα επιτυγχάνει την αποτελεσματικότητα των δυνάμεων της «επανατοπικοποίησης» ως μέσο αντίστασης στο παγκοσμιοποιητικό πρόγραμμα, στη δυνατότητά της να καταπολεμά τις συνέπειές του. Έτσι, οι διάφοροι ανά τον κόσμο αγώνες που έχουν περιβληθεί με το αίτημα της τοπικότητας είναι σε θέση να πετύχουν απτά αποτελέσματα που βελτιώνουν τις ζωές των ανθρώπων άμεσα και τους προσφέρουν μια εναλλακτική διέξοδο από το ζοφερό παρόν. Έτσι, για παράδειγμα, απέναντι στο μοντέλο της αγροτικής παραγωγής που προωθεί η Μονσάντο, που επιβάλλει το συγκεντρωτισμό, τη μεγάλη κλίμακα, το μονοπώλιο στα μέσα της παραγωγής μέσα από την κατοχύρωση της ιδιοκτησίας στους γενετικά τροποποιημένους σπόρους κ.λ.π. και που καταλήγει στην παντοδυναμία των πολυεθνικών στην αγροτική οικονομία σε παγκόσμιο επίπεδο, τα ζωντανά τοπικά αγροτικά δίκτυα των κινημάτων αντιτάσσουν την «τροφική κυριαρχία» (food sovereignity) των κοινοτήτων τους που αντίθετα συμβάλλει στον εκδημοκρατισμό της αγροτικής παραγωγής, τη μικρή κλίμακα, τη βιολογική γεωργία, την προστασία της βιοποικιλότητας κ.λ.π. Αυτή η στρατηγική δεν προσφέρει μοναχά ένα από εναλλακτικό μοντέλο, προσφέρει άμεσες λύσεις στα πιεστικά προβλήματα του παρόντος. Υπ' αυτή την έννοια, οι κοινοτιστικές τάσεις του κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση διαθέτουν ως όπλο τους ένα **ρεαλισμό** που τις καθιστά ελκυστικές στις μάζες χωρίς ταυτόχρονα να χάνουν τίποτε από την αξία τους ως εκδοχές ενός άλλου, καλύτερου κόσμου.

Απ' την άλλη, η **ριζοσπαστικότητα** είναι άμεση συνάρτηση του γεγονός ότι η «επανατοπικοποίηση» βρίσκεται στον αντίποδα της κυρίαρχης τάσης για το παγκόσμιο μονοπώλιο της οικονομικής και πολιτικής εξουσίας. Η ανάπτυξη τοπικών μορφών οικονομικής και πολιτικής δημοκρατίας αποτελεί ένα καίριο χτύπημα στις διαδικασίες της παγκόσμιας ενοποίησης υπό τη σκέπη της δυτικής κυριαρχίας, γιατί συνιστά μια αντίρροπη τάση που αποκεντρώνει τις εξουσίες, επαναφέρει τη διαδικασία λήψης των αποφάσεων σε επίπεδο προσεγγίσιμο από τους κινητοποιημένους πολίτες και κατά συνέπεια τοποθετεί την αυθεντική δημοκρατία, την ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη στον ορίζοντα του εφικτού.

Ο συνδυασμός των δυο ασύγκριτων πλεονεκτημάτων των κινήσεων για την τοπικότητα τις καθιστά το πιο ριζοσπαστικό κομμάτι του κινήματος, ενώ ταυτόχρονα διαθέτουν μαζικότατη απεύθυνση, σε βαθμό να θεωρούνται από τις πιο αυθεντικά λαϊκές δυνάμεις στο παγκόσμιο χάρτη των αντιπαγκοσμιοποιητικών κινήσεων. Όλοι ξέρουν τον Ζοζέ Μποβέ, τη δράση του μέσα από την γαλλική «Αγροτική Συνομοσπονδία» , τις φυλακίσεις του, τον ρόλο που έπαιξε στην επιτυχία του Σιάτλ κ.λ.π. Επίσης, είναι αρκετά διαδεδομένη η περίπτωση του Βασκικού συνεταιριστικού δικτύου του Μοντραγκόν, που παίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη βασκική οικονομία και συστήνει-ουσιαστικά- ένα νέο μοντέλο συνεταιριστικής κοινωνικής οργάνωσης[1]. Στην Αργεντινή, υπάρχει το κίνημα των καταλήψεων των εργοστασίων, που εκδημοκρατίζει την παραγωγή και συστήνει τοπικά δίκτυα διανομής ανακουφίζοντας την **φτώχεια** και την **ανεργία** που κυριαρχεί μέσα στο σκηνικό της διαρκούς κρίσης της αργεντίνικης οικονομίας[2]. Ακόμα, στην ίδια χώρα, εντείνεται το κίνημα της βιολογικής καλλιέργειας, που καταλαμβάνει τους ανοιχτούς χώρους των μητροπόλεων και καλλιεργεί τρόφιμα προκειμένου να ανακουφίσει την πείνα που εξαπλώνεται εξ ίσου απειλητικά στην αργεντίνικη κοινωνία[3]. Στη γειτονική Βραζιλία, το κίνημα των Αγροτών χωρίς Γη (MST) όχι μόνο συνεχίζει τις καταλήψεις γης, αλλά και αποτελεί μια ιδιαίτερη υπολογίσιμη αντιπολιτευτική δύναμη στον πρόεδρο Λούλα, που πιέζει σε άμεσες και σαφείς μεταρρυθμίσεις προς την κατεύθυνση της τοπικής αγροτικής οικονομίας[4]. Επίσης, μπορούμε να σημειώσουμε και την ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα εμπειρία της συμμετοχικής δημοκρατίας που ανέπτυξε το ίδιο το Εργατικό Κόμμα της Βραζιλίας στον δήμο του Porto Alegre[5]. Στην Ινδία επίσης, μέσα από την αντίσταση στην οικοδόμηση των μεγάλων φραγμάτων (Narmada Valley), έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερα η κριτική στα μεγάλης κλίμακας έργα, στη σύνδεσή τους με την μεγάλη αγροτική βιομηχανία και έχουν ανθήσει οι εναλλακτικές απόπειρες που ανασυστήνουν τις αγροτικές κοινότητες επενδύοντάς τις μ' ένα οικολογικό, αμεσοδημοκρατικό πρόταγμα[6].

Φυσικά, πλάι στα κινήματα δεν μπορεί παρά να υπάρχει και η παράλληλη ανάπτυξη της θεωρίας. Έτσι, ανάμεσα σε πολλούς συνήθεις προσκεκλημένους των παγκόσμιων συναντήσεων του κινήματος, μπορούμε να διακρίνουμε τον κύκλο του Ecologist- ιδιαίτερα εκείνον της γαλλικής έκδοσης με τον **Zac** και τον **Teddy Goldsmith**, τον **Serge Latouche**, τον **Tim Lang** και τον **Colin Heines**, το καναδικό «Κέντρο μελετών για την παγκοσμιοποίηση», τον **Walden Bello** και την **Nicola Bullard** του Focus on Global Trade της Νοτιοανατολικής Ασίας, την Ινδή **Vandana Shiva,** τα ιταλικά δίκτυα της κοινοτικότητας, με θεωρητικούς όπως ο **Alberto Magnaghi** κ.ά.

Οι διαφορετικές κατευθύνσεις του ευρωπαϊκού κινήματος

Βέβαια, το γεγονός ότι οι κοινοτιστικές τάσεις του κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση συγκεντρώνουν στους κόλπους τους σχεδόν όλες εκείνες τις περιπτώσεις όπου οι αγώνες ενάντια στην παγκοσμιοποίηση είναι πιο ανεπτυγμένοι, μαζικοί και δυναμικοί, δεν σημαίνει διόλου πως μπορούμε να τις ταυτίσουμε με το σύνολο του κινήματος.

Ιδιαίτερα στην Ευρώπη μπορούμε να διακρίνουμε εξίσου **ισχυρές** τάσεις που δεν συμπίπτουν με τη φιλοσοφία, τη στρατηγική και την τακτική της «επανατοπικοποίησης». Είναι εκείνες που θέτουν το αίτημα της «εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης» στη μεταρρυθμιστική ή στην επαναστατική του εκδοχή και μπορούμε να τις συναντήσουμε γύρω από τα Ευρωπαϊκά Κοινωνικά Φόρουμ. Η μεταρρυθμιστική εκδοχή της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης πρεσβεύει την αναγκαιότητα ενός νέου «κοινωνικού συμβολαίου» ανάμεσα στους λαούς και τις δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης, που θα προστατεύει τους πρώτους από τις βουλιμικές διαθέσεις της δεύτερης, θα ανακατανέμει

περισσότερο δίκαια τον πλούτο που παράγει αλλά και θα μεταφέρει τη διαδικασία λήψης των αποφάσεων από τους υπερεθνικούς οικονομικούς οργανισμούς σε παγκόσμιους δημοκρατικούς θεσμούς. Αυτή η εκδοχή της «εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης» φέρει τη σφραγίδα της ευρωπαϊκής σοσιαλδημοκρατίας.

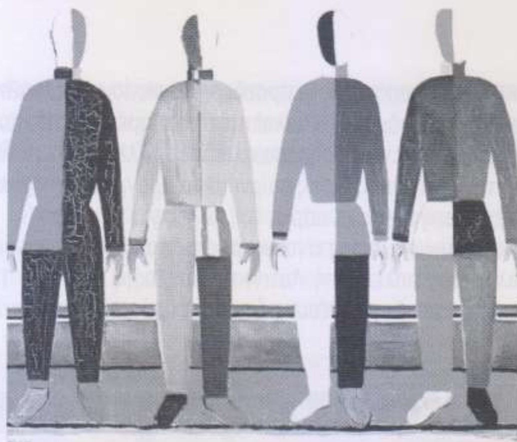
Η επαναστατική εκδοχή της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης συνεχίζει στα βήματα της ισχυρής τροτσκιστικής παράδοσης του ευρωπαϊκού κινήματος και πατάει επάνω στη νομοτελειακή εξελικτική διαδικασία που καθόρισε ο Μάρξ για την έλευση του κομμουνισμού, όπου η παγκόσμια κομμουνιστική επανάσταση θα διαδεχθεί την παγκοσμιοποίηση του κεφαλαίου. Μ' αυτόν τον τρόπο, η «εναλλακτική παγκοσμιοποίηση» δεν θα είναι τίποτα άλλο από τον «παγκόσμιο σοσιαλισμό» που θα τερματίσει την κυριαρχία των πολυεθνικών και θα αντικαταστήσει τη δικτατορία του κέρδους από το βασίλειο της ανθρώπινης ελευθερίας. Αξίζει να πούμε ότι αυτή η τάση είναι και η πιο φτωχή σε θετικές εναλλακτικές προτάσεις, μιας και η γενικότερη κρίση του σοσιαλιστικού προτάγματος από την δεκαετία του 1990 κι ύστερα δεν την αφήνουν να γίνει πιο σαφής στις περισσότερες πτυχές του προγραμματικού της λόγου.

Η ιδιαίτερη απήχηση που έχουν οι τάσεις τις «εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης» δεν θα πρέπει να αποδοθούν μόνο στο ιδιαίτερο βάρος της σοσιαλδημοκρατικής και της αριστερίστικης ευρωπαϊκής παράδοσης. Θα πρέπει μάλλον να αναζητήσουμε την επιτυχία αυτών των τάσεων στις ιδιαιτερότητες του ευρωπαϊκού περιβάλλοντος και, ιδιαίτερα, στην ανάπτυξη μιας ταξικής κατηγορίας στο εσωτερικό των ευρωπαϊκών κοινωνιών που ευνοούν την ανάπτυξή τους, ίσως γιατί διαβλέπουν εντός τους την καλύτερη δυνατή στρατηγική για την προάσπιση των ιδιαίτερων συμφερόντων τους μέσα στο ασταθές περιβάλλον της παγκόσμιας κρίσης.

Αυτή η κατηγορία απαρτίζεται από τα πλατιά μεσοστρώματα των ευρωπαϊκών κοινωνιών, που είδαν το εισόδημά τους και την καταναλωτική τους δύναμη να αυξάνεται με την προσαρμογή της ευρωπαϊκής οικονομίας στο παγκοσμιοποιητικό μοντέλο. Πρόκειται για μορφωμένους, εξειδικευμένους εργαζόμενους που απασχολούνται κυρίως στις υπηρεσίες και καρπώθηκαν αρκετά οφέλη από τη θεαματική ανάπτυξη των τελευταίων κατά τη δεκαετία του 1990. Ο Αντρέι Γκρούμπασιτς προσπάθησε να περιγράψει αυτήν την ιδιαίτερη κοινωνική κατηγορία ως *«συνεργαζόμενη τάξη»*, τονίζοντας τη σημαντική τους θέση στη σύγχρονη οικονομική μηχανή των υπηρεσιών μέσω του σημαντικού «κεφαλαίου γνώση» που κατέχουν.

Τα στρώματα αυτά «πλήρωσαν» την άνοδο του εισοδήματός τους με την ένταξή τους στην «κοινωνία του ρίσκου», της αστάθειας και της αβεβαιότητας του νέου οικονομικού περιβάλλοντος. Το γεγονός αυτό κατέστησε ένα μεγάλο κομμάτι των στρωμάτων αυτών απ' τη μια κριτικό απέναντι στο κυρίαρχο οικονομικό και πολιτικό μοντέλο και απ' την άλλη δεκτικό σε διαρθρωτικές αλλαγές που να εξασφαλίζουν τα ιδιαίτερα συμφέροντά τους.

Πάντως αμφότερες οι εκδοχές έχουν αναπτύξει μέσα από τη δράση τους κοινά χαρακτηριστικά, που απορρέουν τόσο από την κοινωνική τους σύνθεση όσο και από τα πολιτικά τους προγράμματα. Μερικά από αυτά είναι ο συγκεντρωτισμός, η ανάπτυξη γραφειοκρατικών τάσεων μέσα στο κίνημα –είτε μέσα από τα φόρουμ είτε μέσα από τις διάφορες διεθνείς των

Μ.Κ.Ο– αλλά και η μερική αποδοχή ορισμένων πτυχών της παγκοσμιοποίησης είτε λόγω του αδιαμφισβήτητης «κοινωνικής προόδου», που κατά τη μεταρρυθμιστική εκδοχή αυτές συντελούν, είτε επειδή – για την επαναστατική εκδοχή– αυτές είναι που διαμορφώνουν τις προϋποθέσεις για την έλευση της «παγκόσμιας επανάστασης».

Τα χαρακτηριστικά όμως αυτά στοιχειοθετούν και τα όρια των προσπαθειών αυτών των τάσεων, ενώ ταυτόχρονα ενσαρκώνουν και νέους, ορατούς κινδύνους για το κίνημα. Η γραφειοκρατικοποίηση του κινήματος, φυσική τάση όσων διανοούμενων στρωμάτων συμμετέχουν σ' αυτό, ζωντανεύει τον κίνδυνο της ανάπτυξης μιας νέας ιντελιγκέντσιας, η οποία θα διεκδικήσει εκ νέου το μονοπώλιο στη στοχοθεσία, τους προσανατολισμούς και τον προγραμματικό του λόγο, εκτρέποντάς το εν τέλει σε μια νέα «διεθνή» που θα ετεροκαθορίζει τις προσπάθειες των λαών να απαλλαγούν από την παγκοσμιοποίηση.

Έτσι, σύμφωνα με τις δυο, διακριτές στρατηγικές που υφίστανται μέσα στο κίνημα, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε και δυο ασύμπτωτες τάσεις, αυτή της «επανατοπικοποίησης», που πιέζει για δομικές αλλαγές, κινούμενη προς την αντίθετη κατεύθυνση από αυτήν των δυνάμεων της παγκοσμιοποίησης, και αυτή της «εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης» που –αν μη τι άλλο– θέτει τον ορίζοντα της πάλης της εντός του πεδίου που κατασκεύασε η ίδια η παγκοσμιοποίηση. Το γεγονός ότι η πρώτη τάση είναι κυρίαρχη στον **Τρίτο Κόσμο** ενώ οι δεύτερη συναντά τους περισσότερους θαυμαστές της στην ανεπτυγμένη **Δύση** επιβεβαιώνει ότι ο τρόπος που οργανώνουν οι δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης τον πλανήτη, διαμορφώνοντας ένα τεράστιο πολιτικό και οικονομικό χάσμα ανάμεσα σε ανεπτυγμένο και υπανάπτυκτο κόσμο, καθορίζει εν τέλει και τα όρια των κινητοποιήσεων του καθένα ενάντια σ' αυτές. Η πραγματικότητα, δυστυχώς, είναι αμείλικτη στο να οριοθετεί τις προσπάθειες που πραγματοποιεί ο κάθε λαός στις δοσμένες πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες για να «σπάσει τις αλυσίδες του» και είναι σαφές πως η Δύση δυσκολεύεται απέναντι στην καταναλωτική εκδοχή τους. Από την άλλη βέβαια, είναι εξίσου σαφές ότι η «επανατοπικοποίηση» βρίσκεται στην ατζέντα εκείνων που επιδιώκουν να επιχειρήσουν την έξοδο από το παγκόσμιο πεδίο της κυριαρχίας των πολυεθνικών και των Αμερικανών...

***ΝΕΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ*, ΝΟΜΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΤΕΥΧΟΣ 1, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ, ΑΘΗΝΑ 1989.**

ανάπτυξη μέσα από την ανέχεια

του Μπεν Μπλάκγουελ*

μια από τις πιο πρόσφατες δραστηριότητες του προγράμματος ήταν να στήσει νέα περιβόλια σε συνεργασία με τους συλλόγους γονέων και καθηγητών. Ο σκοπός ήταν να εκπαιδευτούν τα παιδιά έτσι ώστε να συντηρούν τα περιβόλια μόνα τους και να παράγουν λαχανικά για τα κυλικεία των σχολείων τους.

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ παραπαίει. Οι πρόεδροι γελοιοποιούνται καθημερινά στους δρόμους. Η πάλαι ποτέ αγαπημένη της Νοτίου Αμερικής, η Αργεντινή, σήμερα καταρρέει. Αλλά τώρα, οι κάτοικοι του Μπουένος Άιρες παίρνουν τα πράγματα στα χέρια τους καλλιεργώντας τα πάρκα της πόλης για να τραφούν.

Το **Μπουένος Άιρες** είναι μια από τις παλαιότερες και τις μεγαλύτερες πόλεις της Λατινικής Αμερικής. Περίπου 13 εκατομμύρια άνθρωποι ζουν μέσα στα ευρύτερα όριά του. Η πόλη, στην μεγαλύτερή της έκταση οικοδομήθηκε τον 19ο αιώνα, από αρχιτέκτονες που ήθελαν να μιμηθούν το Παρίσι του Βαρόνου Ωσμάν. Αργότερα, από μεταγενέστερες γενιές προστέθηκαν στα κτίρια του 19ου αιώνα και τα γιγάντια τσιμεντένια οικοδομικά συγκροτήματα. Σήμερα, η πόλη δεν έχει τίποτα να ζηλέψει από τις ευρωπαϊκές μητροπόλεις, αν και έχει περισσότερα ερείπια.

Έτσι είναι πολύ παράξενο να βλέπει κανείς να στήνονται περιβόλια στη γωνιά ενός δημόσιου πάρκου του **Σαν Κριστομπάλ**, μιας γειτονιάς που απέχει μόλις 10 λεπτά με το λεωφορείο από το κέντρο της πόλης. Παραδίπλα, εκατοντάδες παιδιά παίζουν ποδόσφαιρο στα δημόσια γήπεδα. Στις τρεις μεριές του πάρκου υπάρχουν πολυκατοικίες, ενώ από την άλλη βρίσκεται το κεντρικό παιδιατρικό νοσοκομείο της πόλης. Λίγο πιο κάτω δεσπόζει ο φουτουριστικός εφιάλτης των φυλακών «Καζέρος», που χτίστηκαν από τη στρατιωτική χούντα κατά τα τέλη της δεκαετίας του '70 και ερειπώθηκαν έπειτα από την κατάρρευσή της.

Το περιβόλι έχει έκταση 500 μέτρων και οι σειρές των λαχανικών έχουν μεταξύ τους απόσταση ενός μέτρου. Κάποτε, μια ομάδα γειτονιάς είχε αγωνιστεί για να μετατρέψει αυτή την αχρησιμοποίητη γωνιά του πάρκου σε περιβόλι. Τώρα, το περιβόλι αυτό προμηθεύει πολλά από τα «γεύματα αλληλεγγύης» που οργανώθηκαν για να αντιμετωπίσουν την οικονομική ύφεση που μαστίζει στη χώρα.

Για την καλλιέργεια και την συντήρηση του περιβολιού απασχολούνται 20 άτομα περίπου. Πολλές φορές κατά τη διάρκεια της νύχτας, τα φυτά καταστρέφονταν. Τα αδέσποτα σκυλιά προκαλούσαν φθορές, όπως επίσης και μια νεανική συμμορία που πήγαινε εκεί για να κάνει χρήση ναρκωτικών. Πλέον όμως, το περιβόλι περιστοιχίζεται από έναν φράκτη κατασκευασμένο με διάφορα υλικά, ενώ η συμμορία έχει γίνει ιδιαίτερα φιλική από τη στιγμή που κατάλαβε ότι οι κάτοικοι δεν πρόκειται να φωνάζουν την αστυνομία κάθε φορά που εμφανίζεται εκεί γύρω.

Αν έλεγε κανείς πριν από μερικά χρόνια σ' έναν «πορτένο», έναν κάτοικο του Μπουένος Άιρες δηλαδή, ότι θα καλλιεργούσε το δικά του λαχανικά μέσα στην πόλη, θα τον πέρναγε σίγουρα για τρελό. Παρόλο που η Αργεντινή αντιμετώπιζε για χρόνια οικονομικές δυσπραγίες –εξ αιτίας της ασταθούς ανάπτυξης– και ζούσε σε καθεστώς πολιτικής βίας, οι κάτοικοί της βρισκόταν σε καλύτερη θέση απ' όλους τους άλλους Λατινοαμερικάνους. Η περιβόητη μεσαία τάξη του Μπουένος Άιρες δεν απειλούνταν ακόμα.

Όλα αυτά είναι πια παρελθόν. Η ανεργία, που βρισκόταν ήδη σε πολύ υψηλά επίπεδα, έφτασε το 25%. Περισσότερο από το 50% του πληθυσμού ζει στα όρια της φτώχειας. Με το κράτος-πρόνοιας να συρρικνώνεται ολοένα και περισσότερο και τα επιδόματα ανεργίας να εκλείπουν σταδιακά, πολλοί άνθρωποι αναγκάστηκαν να διασφαλίσουν μόνοι την επιβίωσή τους.

Οικιακή Οικονομία

Υπάρχουν γύρω στα 450.000 «χουέρτας», δηλαδή περιβόλια, στην Αργεντινή. Τα περισσότερα από αυτά δημιουργήθηκαν στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Η μέση έκταση των περιβολιών υπολογίζεται περίπου στα 100 τ.μ. για τα οικογενειακά περιβόλια, 200 τ.μ. για τα σχολικά περιβόλια και 1.000 τ.μ. για τα κοινοτικά. Περίπου 2,5 εκατομμύρια άνθρωποι τρέφονται από αυτά. Σήμερα, υπάρχουν πάνω από 5.600 σχολικά περιβόλια και 2.300 κοινοτικά. Συνολικά, 4.000 εκτάρια περιβολιού παράγουν 80.000 τόνους λαχανικών.

Για μερικά χρόνια η κυβέρνηση ευνοούσε επιφυλακτικά την ανάπτυξη των περιβολιών – χρησιμοποιώντας τα ως μια λύση για να ανακουφίσει τις δημόσιες δαπάνες. Σε εθνικό επίπεδο, υπήρχε ένα πρόγραμμα που λεγόταν «Προχουέρτα» και συνέβαλε στην ανάπτυξη των περιβολιών προσφέροντας τεχνική υποστήριξη μέσω του Εθνικού Ινστιτούτου για την Γεωργική Τεχνολογία. Το «Προχουέρτα» οργάνωνε επίσης και την διανομή των σπόρων στα περιβόλια. Οι τεχνικοί του Ινστιτούτου προσπάθησαν να δουλέψουν δίχως αγρο-χημικά, προκρίνοντας τις οργανικές μεθόδους καλλιέργειας. Μια από τις πιο πρόσφατες δραστηριότητες του προγράμματος ήταν να στήσει νέα περιβόλια σε συνεργασία με τους συλλόγους γονέων και καθηγητών. Ο σκοπός ήταν να εκπαιδευτούν τα παιδιά έτσι ώστε να συντηρούν τα περιβόλια μόνα τους και να παράγουν λαχανικά για τα κυλικεία των σχολείων τους.

Σε γενικές γραμμές, το σχέδιο «Προχουέρτα» εφαρμόστηκε σε επαρχιακές πόλεις και στα προάστια του Μπουένος Άιρες. Οι περισσότερες από τις εκτάσεις που αξιοποιήθηκαν για την καλλιέργεια των περιβολιών ήταν ιδιωτικές.

Σήμερα, με την βαθιά κρίση που έχει χτυπήσει την οικονομία της Αργεντινής, τα «χουέρτας» έχουν αρχίσει να διεισ-

δύουν και στο μητροπολιτικό κέντρο του Μπουένος Άιρες. Επίσης, τείνουν να αποκτήσουν και μεγαλύτερη πολιτική σημασία. Οι πιο θερμοί υποστηρικτές του θεσμού συμμετέχουν στις ομάδες γειτονιάς του κινήματος «Kick them all out», που ανέτρεψε δυο πρωθυπουργούς κατά το 2001, και σε ισχυρές αντικυβερνητικές οργανώσεις ανέργων. Το αγωνιστικό Κίνημα Άνεργων Εργατών (MTD) έχει δημιουργήσει μια σειρά μεγάλων περιβολιών στα νότια και τα δυτικά προάστια της πόλης. Αυτά παρέχουν στο δίκτυο του κινήματος φαγητό. Πολλές άλλες οργανώσεις ακολουθούν τις ίδιες τακτικές.

Τόσο οι ομάδες γειτονιάς όσο και τα δίκτυα ανέργων δίνουν μεγάλη έμφαση στην αυτονομία που τουςπαρέχουν τα «χουέρτας» από την ίδια την κυβέρνηση. Επίσης προβάλλουν την συνεργατική και αυτοδιαχειριστική φύση αυτών των θεσμών. Ακόμα πιο ριζοσπαστικές οργανώσεις πηγαίνουν ένα βήμα παραπέρα: Θεωρούν τα περιβόλια αυτά ως την εμβρυακή μορφή οργάνωσης μιας νέας κοινωνίας που θα βασίζεται στις αρχές μιας αυτοδιάθετης και κοινοτιστικής άμεσης δημοκρατίας.

Στην περιοχή «Parque Patricios» του Μπουένος Άιρες συνάντησα τον Πέπε, έναν άνεργο μαραγκό που έσκαβε με τους γείτονές του ένα νέο περιβόλι σε αχρησιμοποίητη, δημόσια γη. Ταυτόχρονα, σύντροφοι του Πέπε έκαναν κατάληψη σ' ένα διπλανό κτήριο. «Έχουμε εκατομμύρια ανέργων και πάρα πολύ γη», λέει ο Πέπε. «Γιατί να πάρω άδεια από την κυβέρνηση;»

Πολλοί ακτιβιστές αναζητούν σ' όλη την έκταση του Μπουένος Άιρες χώρο για να εγκαταστήσουν νέα περιβόλια. Συνήθως επιλέγουν αχρησιμοποίητη ιδιωτική και δημόσια γη ή, όπου είναι απαραίτητο, ανοιχτούς, δημόσιους χώρους όπως τα πάρκα.

Η απειλή της κατεστημένης πολιτικής

Η τοπική κυβέρνηση τηρεί διφορούμενη στάση απέναντι στον θεσμό αυτό. Πολλά τοπικά συμβούλια θεωρούν ότι τα «χουέρτας» ανακουφίζουν τις δημόσιες επιδοτήσεις. Άλλοι υποστηρίζουν ότι είναι καλύτερο να έχουν τους ακτιβιστές απασχολημένους στη δουλειά παρά στις διαδηλώσεις.

Αλλά πολλοί άλλοι τοπικοί παράγοντες θεωρούν τα «χουέρτας» ως μια άμεση απειλή –ιδιαίτερα εάν αυτά εξαπλωθούν στις αδρανείς ιδιωτικές περιουσίες ή στις δημόσιες εκτάσεις που προβλέπεται να αξιοποιηθούν από γιγάντια κυβερνητικά προγράμματα. Ως αποτέλεσμα, οι αρχές συχνά εκβιάζουν με έξωση πολλούς καταληψίες ή ακολουθούν τακτικές διχασμού της τοπικής κοινότητας.

Για παράδειγμα, η ομάδα γειτονιάς της **Σαβέντρα**, ένα προάστιο στα βόρεια του Μπουένος Άιρες, κατέλαβε μια έκταση για να οργανώσει το περιβόλι της. Η απάντηση της τοπικής κυβέρνησης ήταν να δωρίσει την ίδια έκταση στους «καρτονέρος» – τους ανθρώπους που επιβιώνουν συλλέγοντας χαρτί από τα σκουπίδια και πουλώντας το για ανακύκλωση. Σκοπός αυτής της κίνησης ήταν να προκαλέσει εντάσεις ανάμεσα στα δυο στρατόπεδα. Ευτυχώς, οι «καρτονέρος» και οι ακτιβιστές των «χουέρτας» κατάφεραν να συνεννοηθούν και να χρησιμοποιήσουν τη γη από κοινού.

Σε εθνικό επίπεδο, η ομοσπονδιακή κυβέρνηση ενδιαφέρεται να συγκρατήσει την τοπική αυτοδιοίκηση σε «πελατειακό» πλαίσιο. Πρόκειται για την κλασική πρακτική κομμάτων σαν αυτό του **Εντουάρντο Δουάλδε**. Έτσι, από τη μια πλευρά, η κυβέρνηση προσπαθεί να συγκρατήσει τις τοπικές δραστηριότητες στα πλαίσια της τοπικής κυβέρνησης και των τοπικών κομματικών επιτροπών. Από την άλλη, διατηρεί και προωθεί εκείνα τα δίκτυα διανομής τροφίμων που ελέγχονται από την ίδια.

Πολλές από αυτές τις κυβερνητικές οργανώσεις συνεργάζονται με μεγάλες επιχειρήσεις που τους παρέχουν τεράστιες ποσότητες σόγιας –η οποία είναι γενετικά τροποποιημένη. Επίσης, πραγματοποιούν καμπάνιες με σκοπό να αντι-

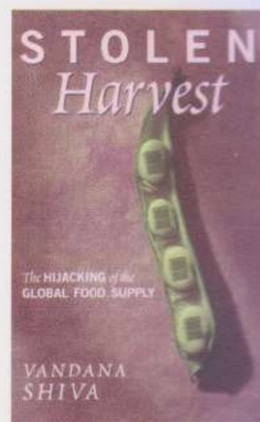
καταστήσουν στη διατροφή των φτωχών νοικοκυριών το γάλα και το κρέας με παρόμοια προϊόντα.

Ενώ τέτοιες προσπάθειες ανακουφίζουν προσωρινά πολλούς πολίτες από την πείνα, τείνουν να ενισχύσουν την εξάρτηση από την κυβέρνηση και, ταυτόχρονα, στηρίζουν τα δίκτυα των μεγάλων εταιρειών γενετικής γεωργίας: Εισάγουν γενετικά τροποποιημένες τροφές στο διαιτολόγιο των πελατών τους, δίχως οι ίδιοι να γνωρίζουν τις μακροπρόθεσμες συνέπειες που έχουν αυτές στην υγεία τους.

Αλλά οι ακτιβιστές του κινήματος της «Χουέρτα» δηλώνουν ότι δεν περιμένουν τίποτα από τα δίκτυα αρωγής της κυβέρνησης. Εξ άλλου θέλουν να την ανατρέψουν. Επίσης, δηλώνουν ότι δεν θέλουν να θέσουν τους εαυτούς τους στην υπηρεσία των μεγάλων επιχειρήσεων γενετικής γεωργίας, μιας και θεωρούν ότι αυτές έχουν λεηλατήσει τη χώρα τους. Για αυτούς τους ανθρώπους τα περιβόλια εκφράζουν την ελπίδα για την υγιεινή διατροφή και την αυτοδιαχείριση των καθημερινών αναγκών. «Μ' αυτόν τον τρόπο», λέει ο Πέπε, «δεν χρειάζεται να ζητήσω από κανέναν την άδεια για να φάω».

* Ο Μπεν Μπλάκγουελ είναι ανεξάρτητος ρεπόρτερ με έδρα το Μπουένος Άιρες.

Μετάφραση:
Γιώργος Ρακκάς

VANDANA SHIVA, *STOLEN HARVEST, THE HIJACKING OF THE GLOBAL FOOD SUPLY*

Η εμπειρία της άμεσης δημοκρατίας σε μια πόλη της Βραζιλίας

Το **Πόρτο Αλέγκρε** είναι μια βραζιλιάνικη πόλη με πληθυσμό περίπου 1,2 εκατομμύριο κατοίκους και εκτείνεται κατά μήκος του μολυσμένου ποταμού **Γκουαίμπα** της νότιας Βραζιλίας. Είναι περιφερειακή πρωτεύουσα της πολιτείας του **Ρίο Γκράντε ντο Σουλ**. Το 1940 ζούσαν εκεί λιγότεροι από 300.000 κάτοικοι. Σήμερα μόνο στις 250 φαβέλας (παραγκογειτονιές) ζουν περίπου 400.000 άνθρωποι.

Πόρτο Αλέγκρε

η αυτονομία της τοπικής κυβέρνησης στην Βραζιλία στη λήψη των αποφάσεων είναι μεγαλύτερη από οποιαδήποτε χώρα της Λατινικής Αμερικής και οπουδήποτε αλλού. Η συγκυρία έχει αποδείξει ότι είναι ένα σπουδαίο στοιχείο που επιτρέψει στην δημοκρατία να ανθήσει στο Πόρτο Αλέγκρε.

Από το 1989, το Πόρτο Αλέγκρε κυβερνάται από το **Κόμμα των Εργαζομένων** (P.T.). Αυτό το κόμμα ιδρύθηκε το 1980, όταν το στρατιωτικό καθεστώς επέτρεψε για πρώτη φορά την σύσταση κομμάτων. Δημιουργήθηκε από ένα συνασπισμό εργατικών συνδικάτων, κοινωνικών κινημάτων από τις πόλεις και τα χωριά, ανθρώπων από Χριστιανικές κοινότητες και πρώην μαρξιστικές και τροτσκιστικές επαναστατικές ομάδες. Το P.T. δεν έχει ξεκάθαρη ιδεολογία αλλά διαθέτει δύο βασικούς άξονες:

-inversao de prioridades (αντιστροφή των προτεραιοτήτων): το πελατειακό σύστημα, που εξυπηρετεί τις ομάδες της ελίτ, πρέπει να πάψει να υφίσταται και να αποκτήσουν προτεραιότητα οι ανάγκες των φτωχών.

-participao popular (λαϊκή συμμετοχή). Όπως σε όλες τις χώρες του κόσμου, ο λαός της Βραζιλίας βρίσκεται στην αναζήτηση της πραγματικής δημοκρατίας.

Η **Ρεβέκκα Άμπερς** παραθέτει μερικά ενδιαφέροντα στοιχεία από δημοσκόπηση. Για παράδειγμα, στην ερώτηση "αν θα γινόνταν η χώρα καλύτερη σε περίπτωση που ο λαός είχε την εξουσία των αποφάσεων" οι θετικές απαντήσεις κυμαίνονταν στο 71-86% των ερωτώμενων (1991). Η πραγματική συνεισφορά του P.T. συνίσταται στην επίγνωση ότι ο λαϊκός έλεγχος στα δημόσια έξοδα είναι το κλειδί για την ουσιαστική λαϊκή συμμετοχή στην πολιτική (P.A., σ. 82). Επομένως, το P.T. εισήγαγε την πρακτική της "orcamento participativo" (την άμεση δημοκρατική συμμετοχή στο προϋπολογισμό) από το 1989 και μετά.

Πώς δουλεύει το σύστημα:

Μερικές βασικές φάσεις της διαδικασίας θα μπορούσαν να συνοψισθούν στα ακόλουθα:

1. Η πόλη του Πόρτο Αλέγκρε υποδιαιρείται σε 16 διαμερίσματα. Τον μήνα Απρίλιο, σε κάθε διαμέρισμα διεξάγεται ένας πρώτος, ετήσιος, "ανοιχτός γύρος" γενικής συνέλευσης. Επιπλέον, υπάρχουν γενικές συνελεύσεις για κάθε ένα από τα θεματικά Φόρουμ: **α**) μεταφορές και κυκλοφορία **β**) αστικός σχεδιασμός και οργάνωση της πόλης **γ**) εκπαίδευση και πολιτισμός **δ**) υγεία και κοινωνική ασφάλεια **ε**) οικονομική ανάπτυξη και φορολογική μεταρρύθμιση.

"Αυτοί οι πρώτοι γύροι συνελεύσεων έχουν ένα χαρακτήρα κινητοποίησης που μοιάζει σχεδόν θεατρικός, καθώς έχουν σχεδιασθεί περισσότερο για να προσελκύσουν νέα άτομα στις διαδικασίες αποφάσεων παρά για να παίρνουν ουσιαστικές αποφάσεις. Με την βοήθεια βίντεο περιγράφεται η διαδικασία, εξηγούνται οι βασικές παράμετροι του προϋπολογισμού, και παρουσιάζονται οι σημαντικότερες επενδύσεις που πραγματοποιήθηκαν τον περασμένο χρόνο. Δίδεται ο χρόνος σε κάποιους από τους συμμετέχοντες να μιλήσουν. Για περίπου 45 λεπτά, οι συμμετέχοντες συμπληρώνουν και κριτικάρουν την διοίκηση ενώ καταγράφονται μια σειρά από αιτήματα. Ο δήμαρχος εκφωνεί ένα λογο". (P.A., σελ. 134)

2. Στις εβδομάδες που ακολουθούν την πρώτη συνέλευση, πραγματοποιούνται ενδιάμεσες συναντήσεις στις γειτονιές (για τα "θεματικά φόρουμ" καθώς οι συνελεύσεις σε υπο-θεματικό επίπεδο έχουν ήδη πραγματοποιηθεί). Σε αυτές τις συναντήσεις στις γειτονιές καταρτίζονται οι κατάλογοι των προτεραιοτήτων για επενδύσεις.

3. Κατά την διάρκεια του Ιουνίου πραγματοποιείται ο δεύτερος γύρος των περιφερειακών και θεματικών συνελεύσεων. Εδώ προνομιακές κατηγορίες δαπανών όπως της υγείας, υγιεινής, των πεζοδρομήσεων καθώς και τα επενδυτικά προγράμματα παρουσιάζονται επισήμως στην διοίκηση. Επίσης, σε αυτόν τον δεύτερο γύρο συνελεύσεων οι συμμετέχοντες ψηφίζουν δύο αντιπροσώπους και δύο αναπληρωματικούς για τις θέσεις στο Δημοτικό Συμβούλιο Προϋπολογισμού.

4. Στα στάδια 1 και 2 ψηφίζονται οι αντιπρόσωποι για το Περιφερειακό Φόρουμ Προϋπολογισμού.

Το Φόρουμ, με βάση τις λίστες προτεραιότητας που έχουν ετοιμαστεί από τις συνελεύσεις της γειτονιάς, καταρτίζει έναν κατάλογο για το σύνολο του διαμερίσματος. Η πραγματοποίηση των επενδύσεων συζητείται με τους αντιπρόσωπους της πόλης.

Η εργασία των Φόρουμ των Αντιπροσώπων συνεχίζεται όλο τον χρόνο. Αναπτύσσονται διαφωνίες με τους εκπροσώπους του δήμου ως προς τους "τεχνικούς περιορισμούς" ή την "οικονομική δυνατότητα" και τα Φόρουμ έχουν τον τελευταίο λόγο για την λήψη απόφασης σε αυτά τα ζητήματα. Τα Φόρουμ ελέγχουν την διοίκηση για να εξασφαλιστεί ότι όντως εκπληρώνει τις υποσχέσεις της, και διευθύνουν στο μικροεπίπεδο την ουσιαστική εφαρμογή του κεντρικού σχεδιασμού.

5. Το Δημοτικό Συμβούλιο του Προϋπολογισμού συντονίζει τις απαιτήσεις που έχουν τεθεί από τα περιφερειακά και θεματικά φόρουμ με σκοπό να παράσχει το ετήσιο πλάνο επενδύσεων της πόλης.

Πρέπει να σημειωθεί ότι οι **προτεραιότητες** στις επενδύσεις αποφασίζονται με άμεσες και δημοκρατικές διαδικασίες στις συνελεύσεις των γειτονιών. Με αυτόν τον τρόπο κυβερνά

ο λαός. Εκλεγμένα σώματα, όπως τα Φόρουμ του Προϋπολογισμού της Συνοικίας, το Δημοτικό Συμβούλιο του Προϋπολογισμού και το Δημοτικό Συμβούλιο ή η Δημοτική Αρχή, εφαρμόζουν τις αποφάσεις που έχουν παρθεί από τον λαό.

Αποτελέσματα:

Η εμπειρία στο Πόρτο Αλέγκρε δείχνει ότι η άμεση λαϊκή συμμετοχή αυξάνει ουσιαστικά την αποτελεσματικότητα των δημοσίων δαπανών. Η Ρεβέκκα Άμπερς συμπεραίνει από τον δικό της τομέα έρευνας: "Οι συμμετέχοντες στην κατάρτιση του προϋπολογισμού συστηματικά ερωτούν για την ημερομηνία, και ζητούν εξηγήσεις για τις αποφάσεις που έχουν παρθεί από την διοίκηση. Αυτό θέτει τη νομαρχία μόνιμα υπό πίεση για να δώσει εξηγήσεις. Αν και στις περισσότερες περιπτώσεις, όπως εγώ παρατήρησα, οι τεχνικές επεξηγήσεις της διοίκησης στέκονταν, η σταθερή απειλή ότι οι συμμετέχοντες θα απαιτούσαν αποδείξεις πίεζε τις αρχές να δραστηριοποιούνται μόνο σε έργα που θα μπορούσαν, τουλάχιστον, να δικαιολογήσουν. Η συνέπεια αυτού του είδους της διαφάνειας ήταν η συνολική ελάττωση των φαινομένων της διαφθοράς και των πελατειακών σχέσεων στον προϋπολογισμό του δήμου. Είναι πλέον αδύνατο να εξαφανίζονται χρήματα, να υπερκοστολογούνται συμφωνίες, να αγνοούνται υποσχέσεις και να γίνονται περιττές επενδύσεις..." (P.A., σελ. 169).

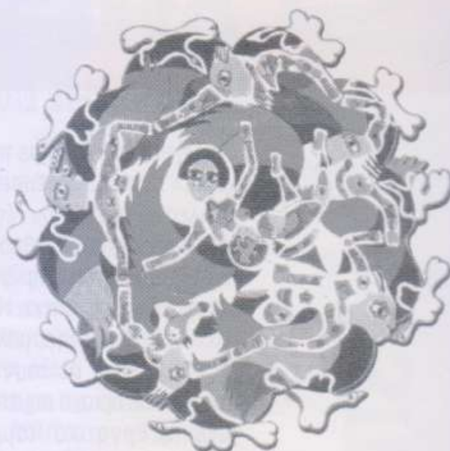
Πριν από την εισαγωγή του orcamento participativo, το μεγαλύτερο μήκος υπονόμων που είχε κατασκευαστεί ήταν 17 χιλιόμετρα το 1987. Από το 1990 έως το 1994 ο αριθμός ανέβηκε στα 46 χιλιόμετρα ετησίως με αποτέλεσμα ήταν ότι το ποσοστό των πολιτών που είχαν πρόσβαση στο αποχετευτικό δίκτυο να αυξηθεί από 46% στα 95%. Οι περιαστικές φαβέλας, που είχαν μόνο λασπωμένους δρόμους και μονοπάτια, έγιναν προσπελάσιμες για τα λεωφορεία, τα απορριμματοφόρα, τα ασθενοφόρα και τα αυτοκίνητα της αστυνομίας.

Ποιος συμμετέχει;

Orcamento participativo σημαίνει ότι μεγάλος αριθμός από συνηθισμένους ανθρώπους αποκτούν απευθείας έλεγχο στα εκατομμύρια δολάρια των εσόδων της πόλης. Πόσοι πολίτες όμως συμμετείχαν; Έρευνες αποκάλυψαν ότι, το 1994, περίπου 8% του ενήλικου πληθυσμού είχε άμεση συμμετοχή στις συνελεύσεις του προϋπολογισμού. "Ενώ αυτό το ποσοστό μπορεί να μην φαίνεται υψηλό, όταν συγκρίνεται με τα ποσοστά συμμετοχής στις κανονικές εκλογές, ο καθένας που διαθέτει κάποια εμπειρία στην διοίκηση και στον σχεδιασμό της πόλης μπορεί να βρει αυτά τα νούμερα εντυπωσιακά. Ένας αριθμός κατοίκων των περισσότερων γειτονιών της πόλης ξόδεψαν τουλάχιστον ένα απόγευμα για να παρακολουθήσουν τις πολύωρες και συχνά έντονες συζητήσεις για τις προτεραιότητες της πόλης αλλά και να μάθουν για τα βασικά ζητήματα των οικονομικών της" (P.A., σελ.171).

Η Ρεβέκκα Άμπερς παρατήρησε ότι οι φτωχότεροι τείνουν να συμμετέχουν περισσότερο στα συμβούλια του orcamento participativo. «Τα μισά νοικοκυριά του Π. Αλέγκρε με εισόδημα πέντε φορές πάνω απο τον κατώτατο μισθό συμμετέχουν σε περιφερειακά συμβούλια σε ποσοστό 34%. Ενώ οι οικογένειες που κερδίζουν το 3πλάσιο περίπου του κατώτατου μισθού και αποτελούν το 30% των νοικοκυριών του Π. Αλέγκρε, τα οποία θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε ως τα πλέον φτωχά, συμμετέχουν σε ποσοστά που κυμαίνονται πάνω απο το 45%» (P.A., σελ.184). "Επίσης αν και οι περιοχές των πλέον φτωχών περιλαμβάνουν μόνο το 12% των κατοίκων, εντούτοις αποτελούσαν το ένα τρίτο των συνελεύσεων το 1995"(P.A., σελ.189). Αυτό έρχεται σε αντίθεση με τις γνωστές και περισσότερο συνταγματικές μορφές άμεσης δημοκρατίας, τέτοιες όπως τα δημοψηφίσματα, όπου οι πλουσιότεροι και οι πιο μορφωμένοι τείνουν συνήθως να συμμετέχουν περισσότερο.

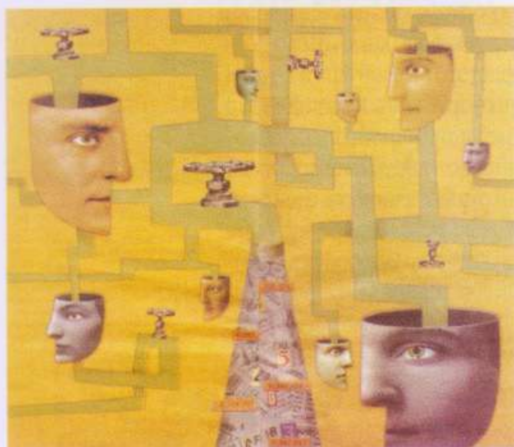
Φαίνεται να υπάρχουν αρκετές αιτίες για την ενδιαφέρουσα αυτή κατάσταση. Για τους φτωχότερους και λιγότερο μορφωμένους, τα έξοδα για την συμμετοχή είναι συγκριτικά χαμηλά. Στο Πόρτο Αλέγκρε, η δημοτική αρχή κάνει προσπάθεια να μειώνει τα έξοδα για παράδειγμα με την παράθεση πληροφοριών για τις δυνατότητες συμμετοχής. Πιθανόν πιο σημαντικό είναι ότι ο συμμετοχικός προϋπολογισμός επιτρέπει στον φτωχό κόσμο να βελτιώσει ουσιαστικώς τις συνθήκες της ζωής του. Τα κλασικά δημοψηφίσματα τείνουν να θεωρούνται "πολιτική πολυτέλεια" για τον φτωχό. Για παράδειγμα, πραγματοποιήθηκε ένα δημοψήφισμα (1996) στο Βέλγιο, στην πόλη Τζεντ, για την κατασκευή ενός υπόγειου χώρου στάθμευσης αυτοκινήτων στο κέντρο της πόλης. Η έρευνα απέδειξε ότι οι φτωχότεροι και λιγότερο μορφωμένοι απείχαν από την ψηφοφορία, ενώ οι πλουσιότεροι, στην μεγάλη τους πλειοψηφία, συμμετείχαν. Από μια άποψη, η αποχή των φτωχών φαίνεται λογική. Γιατί να τον απασχολεί η θέση της στάθμευσης όταν δεν έχει ούτε αυτοκίνητο και όταν δεν έχει λόγο για πράγματα πιο ζωτικά για τη ζωή του. Ο συμμετοχικός προϋπολογισμός επιτρέπει να κανονίζουν τα ουσιαστικά τους προβλήματα άμεσα, και θα μπορούσε να λειτουργήσει ως βήμα για την συμμετοχή και με άλλες μορφές της άμεσης δημοκρατίας στην λήψη των αποφάσεων. Υποπτεύομαι ότι η ισχυρή δημοκρατία θα έπρεπε να περιλαμβάνει **και** τα δημοψηφίσματα **και** τον συμμετοχικό προϋπολογισμό.

Όταν το P.T. πήρε την εξουσία στο Πόρτο Αλέγκρε, η πόλη ήταν σχεδόν χρεωκοπημένη. Μια πληθωριστική γραφειοκρατία έτρωγε σχεδόν όλες τους δημοτικούς πόρους. "Βασικά είδη τροφοδοσίας –κιμωλία για τα σχολεία, ασπιρίνη για τα κέντρα υγείας– ήταν εκτός αποθεμάτων. Οι πληρωμές και οι παροχές υπηρεσιών ήταν έξι μήνες πίσω από τον σχεδιασμό" (P.A., σελ. 93). Κατά την διάρκεια του δεύτερου μήνα της νέας δημοτικής αρχής, οι ιδιωτικές εταιρείες λεωφορείων της πόλης απαίτησαν μια αύξηση στα εισιτήρια, αν και τα τελευταία είχαν αυξηθεί. Αυτό οδήγησε σε μια δύσκολη σύγκρουση με τις εταιρείες. Τρεις ημέρες προτού το τέλος της προηγούμενης δημοτικής αρχής, οι μισθοί των δημοτικών υπαλλήλων αυξήθηκαν εντυπωσιακά. Η νομαρχία έφτασε στο οικονομικό ναδίρ ξοδεύοντας το 1989 σχεδόν το 100% των εσόδων της για μισθούς. Η πρώτη απόπειρα για συμμετοχικό προϋπολογισμό αυτή την χρονιά δεν ήταν τόσο επιτυχημένη εφόσον όλα τα έσοδα είχαν διανεμηθεί.

Οι αυξήσεις στα έσοδα της πόλης ήταν αναπόφευκτες. Τον Σεπτέμβριο του 1989, ο φόρος περιουσίας τροποποιήθηκε και έγινε πιο προοδευτικός: ενώ οι φόροι **μειώθηκαν** για το μεγαλύτερο μέρος ιδιοκτητών οικίας, οι εκτός κατοικίας φόροι **αυξήθηκαν** πάρα πολύ. Επιπλέον οι φόροι προσαρμόζο-

νταν σε δείκτες σε μηνιαία βάση (ο μηνιαίος πληθωρισμός κυμαίνονταν στο 40% λίγο πριν το τέλος του 1989). Το αποτέλεσμα ήταν τα εισοδήματα το **1990** να αυξηθούν κατά 40% σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά. Τώρα υπήρχαν χρήματα για να ξοδευτούν και η πολιτική του συμμετοχικού προϋπολογισμού έγινε απτή πραγματικότητα. Το **1995,** το σύνολο των δαπανών του προϋπολογισμού έφτασε τα 65 εκ. δολάρια, περίπου το μισό του οποίου ήταν αντικείμενο της διαδικασίας της άμεσα δημοκρατικής λήψης αποφάσεων (Ρ.Α., σελ. 128).

Σύμφωνα με την Άμπερς, οι περισσότερες κατασκευαστικές εταιρείες αρνήθηκαν να συμμετάσχουν σε πλειοδοτικούς διαγωνισμούς από την στιγμή που το Ρ.Τ. πήρε την εξουσία. Όμως το μποϋκοτάζ του καρτέλ σύντομα κατέρρευσε όταν οι εταιρείες ανακάλυψαν τα πλεονεκτήματα του νέου καθεστώτος. Πλέον δεν χρειάζονταν δωροδοκία, ο αριθμός των εργασιών αυξήθηκε τόσο που δεν χρειάζονταν η στήριξη από λόμπι, και οι λογαριασμοί πληρώνονταν με συνέπεια. Η αντίσταση από τις εταιρείες κατασκευών ξεπεράστηκε μάλλον γρήγορα.

Οι σχέσεις με τους ιδιοκτήτες γης κάποιες στιγμές έφτασαν σε οριακό σημείο, και ο τοπικός τύπος δεν υποστήριξε το Εργατικό Κόμμα στην διαδικασία orcamento participativo.

Καλύτερη πληρωμή φόρων

Μετά το 1992, οι τιμές για τον φόρο περιουσίας μειώθηκαν, αλλά τα έσοδα της πόλης συνέχισαν να αυξάνονται καθώς περιορίστηκε η φοροδιαφυγή. Η αντίστροφη σχέση μεταξύ της άμεσης δημοκρατίας και του ύψους της φοροδιαφυγής έχει ήδη περιγραφεί για την Ελβετία. Η εμπειρία του Πόρτο Αλέγκρε φαίνεται να επιβεβαιώνει τις παρατηρήσεις που έχουν γίνει στην Ελβετία: Όταν οι άνθρωποι αισθάνονται ότι έχουν λόγο στα έξοδα, ότι οι φόροι πηγαίνουν σε καλό σκοπό και μαζεύονται με δίκαιο τρόπο, ρέπουν λιγότερο στην φοροδιαφυγή.

Η Ρεβέκκα Άμπερς σημειώνει ότι "...η αυτονομία της τοπικής κυβέρνησης στην Βραζιλία όσον αφορά στη λήψη των αποφάσεων είναι μεγαλύτερη από οποιαδήποτε χώρα της Λατινικής Αμερικής ή οπουδήποτε αλλού" (Ρ.Α., σελ.164). Η συγκυρία έχει αποδείξει ότι είναι ένα σπουδαίο στοιχείο που επιτρέπει στην δημοκρατία να ανθήσει στο Πόρτο Αλέγκρε. Σε αυτήν όλες οι δικαιοδοσίες έχουν μεταφερθεί στην τοπική εξουσία ενώ δεν υπάρχει καμία δικαιοδοσία που να μην μπορεί να μεταφερθεί στον λαό.

Η επιτυχία και ο δρόμος προς την επιτυχία

Μια πολύ σημαντική παρατήρηση από την Άμπερς είναι η ακόλουθη: "Πολλοί θεωρητικοί της άμεσης δημοκρατίας έχουν επισημάνει ότι η πολιτική και οικονομική ισότητα είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για την συμμετοχή. Αυτό σημαίνει ότι αν οι άνθρωποι δεν έχουν ισότιμες συνθήκες συμμετοχής τους, οι πιο ισχυροί θα επικρατήσουν τόσο στα συμμετοχικά συνέδρια όπως και στις υπόλοιπες πολιτικές μορφές (...) Η εμπειρία του Πόρτο Αλέγκρε, ενώ ασφαλώς δεν μπορεί να μεταφερθεί σε κάθε πολιτική εμπειρία που αφορά στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων, μπορεί όμως να είναι χρήσιμη για την καλύτερη κατανόηση του "πώς να φτάσεις εκεί από εδώ" (Ρ.Α., σελ. 203).

Πολλοί επίσης θεωρητικοί μειώνουν τους ανθρώπους σε "υπολογιστικές μονάδες", που ενδιαφέρονται για την συμμετοχή τους μόνο όταν τα στενά καθορισμένα συμφέροντά τους εξυπηρετούνται. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, καθένας θα ωφελείται από την συμμετοχή του άλλου κόσμου χωρίς να επενδύει στην ίδια του την συμμετοχή. Η Ρ.Α. απορρίπτει αυτή την άποψη. Οι άνθρωποι συμμετέχουν όχι όταν αποκτούν κάτι γι' αυτούς τους ίδιους αλλά όταν μπορούν να αλλάξουν τα πράγματα προς το καλύτερο.

Ο κόσμος λοιπόν εισέρχεται στην συλλογική δράση τόσο εξαιτίας των αισθημάτων αλληλεγγύης και των ιδεολογικών του πεποιθήσεων, όσο και επειδή έχει προσωπικό όφελος. Οι άνθρωποι κάνουν και ωφελιμιστικούς υπολογισμούς όταν αποφασίζουν για το εάν θα συμμετάσχουν ή όχι (...) και είναι περισσότερο πιθανό να συμμετάσχουν όταν πιστεύουν ότι κάνοντάς το θα υπάρξουν αποτελέσματα" (Ρ.Α., σελ. 29).

Η Ρεβέκκα Άμπερς δίνει παράλληλα πολλά στοιχεία που επιβεβαιώνουν την υπόθεση της συνεργατικής σχέσης μεταξύ του κοινωνικού κεφαλαίου και της δημοκρατικής πρακτικής. Εισάγοντας άμεσες δημοκρατικές μορφές λήψης απόφασης, προσανατολίζεται το ενδιαφέρον των ανθρώπων στην δημοκρατία, ενώ αυτό το αυξανόμενο ενδιαφέρον παράλληλα την ενδυναμώνει. "Στο Πόρτο Αλέγκρε, η κυβέρνηση βοήθησε από τα πάνω" στη συστράτευση και την οργάνωση των συμμετεχόντων (...)Η συμμετοχή της γειτονιάς ήταν περισσότερο αποτέλεσμα παρά η αιτία της συμμετοχικής λήψης αποφάσεων. Αλλά καθώς αναπτύχθηκε, στήριξε την οικονομική πολιτική» (σελ. 166).

Β Ι Β Λ Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

Η κύρια πηγή για το άρθρο ήταν η μελέτη της Ρεβέκκας Άμπερς (Ρ.Α. στο κείμενο). Ρεβέκκα Άμπερς (1996), «Από τις ιδέες στην πρακτική: στο Κόμμα των Εργαζομένων και στην συμμετοχική διακυβέρνηση στην Βραζιλία». *Latin American Perspectives* 91 (23), 35-53.

ΡΕΒΕΚΚΑ ΑΜΠΕΡΣ (1997), «Μαθαίνοντας την δημοκρατική πρακτική: διανέμοντας ταμέσα διακυβέρνησης στο λαό του Πόρτο Αλέγκρε, Βραζιλία» σελ. 39-65 στο: MICHAEL DOUGLASS & JOHN FRIEDMANN (eds.). *Πόλεις για τους Πολίτες: σχεδιασμός και ανάπτυξη της κοινωνίας των πολιτών στην εποχή της παγκοσμιότητας*, John Wiley & Sons.

ΟΥΜΠΕΡΤΟ ΑΝΤΡΕΑΤΤΑ (1995), *Συμμετοχική οικονομία του Πόρτο Αλέγκρε. Εσύ είσαι ο ένας που κάνει μια αληθινή πόλη*. City Hall of Porto Alegre.

ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΤΟΥ ΠΟΡΤΟ ΑΛΕΓΚΡΕ (χρόνος άγνωστος). *Συμμετοχική οικονομία. Δέκα χρόνια λαϊκής συμμετοχής.*

ΜΠΕΡΝΑΡ ΚΑΣΣΕΝ (1998) «Συμμετοχική Δημοκρατία στο Πόρτο Αλέγκρε. Μια παραδειγματική εμπειρία στην Βραζιλία», Αύγουστος 1998, *Le Monde Diplomatique* σελ. 3.

Μετάφραση από το διαδίκτυο:
Σωτήρης Δημόπουλος

ΥΠΑΡΧΕΙ ΕΠΙΤΑΚΤΙΚΗ ανάγκη για ένα **εναλλακτικό** σύστημα παγκόσμιας διακυβέρνησης. Διαφωνούμε με την άποψη που υποστηρίζει ότι ο προβληματισμός γύρω από τις εναλλακτικές προτάσεις για ένα μοντέλο παγκόσμιας διακυβέρνησης βρίσκεται σε πρωτόγονο στάδιο. Αντίθετα, νιώθουμε ότι πολλές από τις αρχές ενός τέτοιου μοντέλου είναι ήδη παρούσες και το ζήτημα είναι να τις συνδέσουμε με τις συγκεκριμένες κοινωνίες δίχως αυτές να απολέσουν τη διαφορετικότητά τους.

Την υπαγωγή του ιδιωτικού τομέα και του κράτους στον διαρκή **έλεγχο** της κοινωνίας των πολιτών.

Την δημιουργία ενός **δικτύου** κοινοτικών, ατομικών και κρατικών επιχειρήσεων που θα εξοβελίζει τη δραστηριότητα των πολυεθνικών επιχειρήσεων.

Την υιοθέτηση της αρχής της **αλληλεγγύης** στην οικονομική ζωή μέσα από την υπαγωγή της παραγωγής στην κοινότητα και το εθνικό επίπεδο, εάν βέβαια κάτι τέτοιο είναι εφικτό σε

για ένα πλουραλιστικό μοντέλο παγκόσμιας διακυβέρνησης

του Ουώλντεν Μπέλλο*

η δουλειά πάνω στην αναζήτηση των εναλλακτικών λύσεων είναι προϊόν συλλογικής προσπάθειας, στην οποία έχουν συνεισφέρει πολλοί άνθρωποι τόσο από τον Βορρά όσο και από τον Νότο του πλανήτη μας. Επιτρέψτε μας να συνθέσουμε τις πτυχές αυτής της συλλογικής εργασίας σε μια ενιαία πρόταση που ονομάζεται "από-παγκοσμιοποίηση".

Η δουλειά πάνω στην αναζήτηση των εναλλακτικών λύσεων είναι προϊόν συλλογικής προσπάθειας, στην οποία έχουν συνεισφέρει πολλοί άνθρωποι τόσο από τον Βορρά όσο και από τον Νότο του πλανήτη μας. Επιτρέψτε μας να συνθέσουμε τις πτυχές αυτής της συλλογικής εργασίας σε μια ενιαία πρόταση που ονομάζεται "από-παγκοσμιοποίηση". Ενώ η "από-παγκοσμιοποίηση" μιλάει κυρίως για την πραγματικότητα των χωρών του φτωχού Νότου, αφορά σε πολλά σημεία και τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες του πλούσιου Βορρά.

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΚΑΤΖΟΥΡΑΚΗΣ

Απο-παγκοσμιοποίηση

Τι είναι η από-παγκοσμιοποίηση;

Με τον όρο από-παγκοσμιοποίηση δεν εννοούμε την απομόνωση από τη διεθνή οικονομία, αλλά τον αναπροσανατολισμό των οικονομιών μας από την παραγωγή με έμφαση τις εξαγωγές, στην παραγωγή που αφορά την τοπική αγορά.

- Η από-παγκοσμιοποίηση προκρίνει την εξασφάλιση των περισσότερων οικονομικών πόρων από την εσωτερική αγορά και όχι την εξάρτηση από τις εξωτερικές επενδύσεις και από τις διεθνείς αγορές. Επίσης προτείνει:

Την πραγμάτωση των μονίμως αναβαλλόμενων μέτρων για την **ανακατανομή** του πλούτου και **αναδιανομή** της γης, προκειμένου να συγκροτηθεί μια ρωμαλέα εσωτερική αγορά που θα αποτελεί την κινητήριο δύναμη της οικονομίας.

Την εγκατάλειψη της λογικής της **ανάπτυξης** και του γιγαντισμού προς όφελος πολιτικών που συγκρατούν το περιβάλλον από την κατάρρευσή του.

Να μην εγκαταλείπονται οι στρατηγικές οικονομικές αποφάσεις στα χέρια της αγοράς αλλά να αποτελέσουν αντικείμενο **δημοκρατικής** επιλογής.

συνδυασμό με την προστασία της κοινότητας.

Μιλάμε –εν τέλει– για μια στρατηγική που συνειδητά υποκαθιστά την λογική της αγοράς και το κυνήγι της ελαχιστοποίησης του οικονομικού κόστους με τις αξίες της ασφάλειας, της ισότητας και της κοινωνικής αλληλεγγύης. Μιλάμε, για να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του μεγάλου σοσιαλδημοκράτη στοχαστή **Καρλ Πολάνυ**, για την **υπαγωγή** της οικονομίας στον έλεγχο της κοινωνίας και όχι για την δικτατορία της οικονομίας επάνω στις κοινωνίες.

Μια πλουραλιστική παγκόσμια διακυβέρνηση

Η "από-παγκοσμιοποίηση", ή η επανενδυνάμωση του τοπικού και του εθνικού επιπέδου, μπορεί να επιτευχθεί μόνο στα πλαίσια ενός εναλλακτικού συστήματος παγκόσμιας διαχείρισης. Ποιές όμως θα είναι οι βασικές αρχές ενός τέτοιου μοντέλου; Πιστεύουμε ότι οι απαντήσεις σ' αυτήν την ερώτηση περιέχονται στην κριτική μας για την εξέλιξη του κυρίαρχου συστήματος από το Μπρέτον Γουντς στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου, που μιλάει για ένα μονολιθικό παγκόσμιο σύστημα όπου γιγάντιοι υπερεθνικοί οργανισμοί επιβάλλουν παγκόσμιους κανόνες προς όφελος των πολυεθνικών και συγκεκριμένα των αμερικάνικων πολυεθνικών. Η προσπάθεια να διαμορφώσουμε ένα **εναλλακτικό** αλλά εξίσου **συγκεντρωτικό** μοντέλο παγκόσμιας διακυβέρνησης, που θα διαφοροποιείται στις αρχές αλλά όχι στις δομές, μπορεί να αναπαράγει **παγίδες** που ενυπάρχουν σε δομές τόσο διαφορετικές όσο η IBM, η Παγκόσμια Τράπεζα ή η Σοβιετική Ένωση, και αφορούν την αδυναμία αξιοποίησης της διαφορετικότητας. Εν τέλει, η αντίληψη που υποστηρίζει ότι οι ενιαίοι, συγκεντρωτικοί κανόνες είναι **αναπόφευκτοι** και

ότι το μόνο που χρειάζεται είναι να αντικαταστήσουμε τις νεοφιλελεύθερες αρχές τους με σοσιαλδημοκρατικές, είναι απόρροια τεχνοκρατικών, σοσιαλδημοκρατικών ή λενινιστικών οραμάτων για τον κόσμο που αναπαράγουν αυτό που η **Αρουντάτι Ρόι** αποκαλεί "ροπή προς τον γιγαντισμό".

Οι σημερινές ανάγκες δεν ανταποκρίνονται στην ανάπτυξη νέων, παγκόσμιων θεσμών αλλά στην **αποκέντρωση** και την **αποσυγκέντρωση** της παγκόσμιας εξουσίας των ήδη υφιστάμενων παγκόσμιων οργανισμών, μέσα από τη συγκρότηση ενός πλουραλιστικού συστήματος το οποίο θα περιλαμβάνει οργανισμούς και θεσμούς σε αλληλεξάρτηση, κάτω από ευρείες, ευέλικτες συμφωνίες και ένα κλίμα αμοιβαίας κατανόησης.

Δεν μιλάμε για κάτι εντελώς καινούργιο. Κάτι ανάλογο συνέβαινε με την GATT, κατά την περίοδο 1950-1970. Τότε οι ηγεμονικές δυνάμεις του πλανήτη απείχαν πολύ από το να οργανώνουν τα συμφέροντά τους σε παγκόσμιους, άκαμπτους θεσμούς, πράγμα που έδινε την ευκαιρία σε πολλές χώρες της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής να προσεγγίσουν ένα κάποιο επίπεδο ανάπτυξης. Ήταν αυτό το περιορισμένο σε ισχύ, ευέλικτο και περισσότερο ευαίσθητο στις ανάγκες των αναπτυσσόμενων χωρών σύστημα, που έδωσε τις δυνατότητες στις χώρες αυτές να εκβιομηχανιστούν μέσω της κρατικής δραστηριότητας και των βιομηχανικών πολιτικών της, οι οποίες στη συνέχεια εγκαταλείφθηκαν κάτω από την πίεση του Π.Ο.Ε. και της ελεύθερης αγοράς.

Φυσικά, δεν προσπαθούμε να πούμε ότι οι διεθνείς οικονομικές σχέσεις πριν την προσπάθεια θεσμοθέτησης μιας παγκόσμιας ελεύθερης αγοράς ήταν ιδανικές, ή ότι τα αποτελέσματα που έφεραν στην αναπτυξιακή πορεία των χωρών του τρίτου κόσμου ήταν θετικά και μόνο. Αντίθετα, είναι γεγονός πως απέτυχαν να ικανοποιήσουν τα οικολογικά, φεμινιστικά και μετά-υλιστικά αιτήματα όλων αυτών των κοινωνιών. Αυτό που θέλουμε να πούμε είναι ότι η παγκόσμια κατάσταση που προηγήθηκε του 1994 αποδεικνύει ότι μια εναλλακτική λύση στην οικονομική "Pax Romana" που χτίστηκε γύρω από την Παγκόσμια Τράπεζα, τον Π.Ο.Ε. και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο δεν αποτελεί επιστροφή σε μια Χομπσιανού τύπου φυσική κατάσταση. Η πραγματικότητα των διεθνών σχέσεων επί τη βάσει ενός μοντέλου που χαρακτηρίζεται από την συνύπαρξη και την αλληλεπίδραση περιφερειακών θεσμών απέχει πολύ από αυτό που η προπαγάνδα παρουσιάζει ως έναν "κακό" και "βίαιο" κόσμο. Φυσικά, ακόμα και σ' έναν τέτοιο κόσμο είναι εφικτός ο κίνδυνος της ανάληψης μονομερούς δράσης από την πλευρά του πιο δυνατού, παρόλα αυτά, είναι σαφές ότι ο κίνδυνος αυτός περιορίζεται από την ισορροπία ανάμεσα σε αντίπαλα στρατόπεδα.

Με άλλα λόγια, οι αναπτυσσόμενες χώρες του τρίτου κόσμου αλλά και η παγκόσμια κοινωνία των πολιτών δεν πρέπει να στοχεύουν στην μεταρρύθμιση του παγκόσμιου οργανισμού εμπορίου και των άλλων υπερεθνικών οργανισμών που προήλθαν από το Μπρέτον Γουντς. Αντίθετα πρέπει να επιδιώκουν, μέσα από έναν συνδυασμό άμεσων και έμμεσων μέτρων, είτε την απαξίωσή τους, είτε την ουδετεροποίησή τους (με το να μετατρέψουν για παράδειγμα το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο σ' έναν απλό επιστημονικό οργανισμό που ερευνά την πορεία των διεθνών χρηματοπιστωτικών συναλλαγών) είτε την δραστική μείωση της ισχύος τους με το να τους καταστήσουν ως έναν από τους πολλούς παράγοντες που συνυπάρχουν και ελέγχονται από άλλους διεθνείς οργανισμούς, συμφωνίες και περιφερειακές ενώσεις. Αυτή η στρατηγική περιλαμβάνει την ενίσχυση οργανισμών όπως η UNCTAD και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εργασίας, την προώθηση πολυμερών περιβαλλοντικών συμφωνιών αλλά και την ενδυνάμωση περιφερειακών οικονομικών ενώσεων όπως η Mercosur στη Λατινική Αμερική, η SAARC στη Νότια Ασία, η SADCC στη Νότια Αφρική και μια αναζωογονημένη ASEAN στη Νοτιοανατολική Ασία, κλ.π. Η "ενδυνάμωση" φυσικά πρέπει να προσανατολίζεται σε μια κατεύθυνση με επίκεντρο την ενεργό δράση και συμμετοχή των λαών, προκειμένου να αποφευχθεί η εξέλιξη αυτών των οργανισμών σε αντικείμενο της κυριαρχίας των τοπικών ελίτ.

Πάνω από όλα, όμως, οι αναπτυσσόμενες χώρες και η παγκόσμια κοινωνία των πολιτών πρέπει να παλέψουν για την διαμόρφωση **νέων** διεθνών και περιφερειακών **οργανισμών** που θα δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την υπαγωγή των κύριων οικονομικών δραστηριοτήτων –παραγωγή, εμπόριο, λήψη αποφάσεων οικονομικού χαρακτήρα– στο τοπικό και το εθνικό επίπεδο. Ο πρωταρχικός ρόλος των διεθνών οργανισμών σ' έναν κόσμο όπου η αρχή της διαφορετικότητας αποτελεί την βασική αρχή για την οικονομική του οργάνωση θα πρέπει να είναι, όπως και ο Βρετανός φιλόσοφος John Gray επισημαίνει: "Η έκφραση και η προστασία των τοπικών και των εθνικών πολιτισμών μέσα από την ενσωμάτωση των διακριτών πρακτικών τους".

Περισσότερος **χώρος**, περισσότερη **ευελιξία**, περισσότεροι συμβιβασμοί – αυτοί πρέπει να είναι οι στόχοι της ατζέντας των χωρών του Νότου και της παγκόσμιας κοινωνίας των πολιτών για ένα νέο σύστημα παγκόσμιας οικονομικής διακυβέρνησης. Σ' αυτόν τον περισσότερο ρευστό, λιγότερο οργανωμένο, πλουραλιστικό κόσμο, με πολλαπλούς ελέγχους και ισορροπίες θα βρουν τα έθνη και οι κοινότητες του Βορρά και του Νότου τον χώρο ν' αναπτυχθούν σύμφωνα με τις αξίες, τους ρυθμούς και τις στρατηγικές της επιλογής τους.

*Ο συγγραφέας είναι μέλος του δικτύου *Focus on the Global South*

Μετάφραση: **Γιώργος Ρακκάς**